

МНВ. Оп. 10.111

YU ISSN 0555-1137

ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ ЈЕЗИКА

ИЗДАЈЕ:

ИНСТИТУТ ЗА ЈУЖНОСЛОВЕНСКЕ ЈЕЗИКЕ

ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У НОВОМ САДУ

НОВИ САД

15

1979

Чланови редакција: Др МИЛКА ИВИЋ, ред. професор
Др АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ ред. професор
Др ЈОВАН КАШИЋ, ванр. професор
Др ДРАГОЉУБ ПЕТРОВИЋ, ванр. професор

Одговорни уредник: Др АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ

Секретар редакције: Др ДРАГОЉУБ ПЕТРОВИЋ

На основу мишљења Покрајинског секретаријата за образовање, науке и културу
САП Војводине ова књига ослобођена је основног и посебног пореза на промет.

Душанка Мирић

ПРЕВОЂЕЊЕ НОМИНАЛНИХ КОНСТРУКЦИЈА ФИНИТНИМ ГЛАГОЛСКИМ ОБЛИЦИМА СА РУСКОГ НА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

Рађено под руководством
проф. др Миле Симојновић

Овај рад представља покушај да се да допринос истраживању појава номинализације и опису номиналних конструкција у руском језику. У југословенској русистици је до сада поклањано мало пажње овим проблемима. Посебну пажњу посвећујемо превођењу номиналних конструкција са руског на српскохрватски језик. Утврђивање регулатора за избор српскохрватских преводних еквивалената чини се оправданим не само са становишта опште и посебне теорије превода, него и са становишта праксе. Наиме, код превођења номиналних конструкција може се запазити тенденција негативне интерференције руског на српскохрватски језички систем. Она се манифестује употребом аналогних конструкција и онда када то не одговара српскохрватском систему.

У остваривању постављених циљева послужили смо се методом лингвистичке дескрипције, а тамо гдје се то чини потребним и оправданим, појмовним апаратом и терминологијом генеративне граматике.

Као језички материјал послужили су примјери узети из текстова датих у *Примерима књижевнога језика руског* Радована Кошутегића.¹ Оно што чини посебну вриједност корпуса јесте чињеница да је проф. Кошутегић приступао тумачењу појава у руском и српскохрватском супротстављајући их и инсистирајући на разликама. На тај начин је у нашу славистику увео диференцијални метод, антиципирајући данас актуелни контрастивни или конфронтациони метод истраживања. У бројним напоменама уз текст он скреће пажњу читаоцу на разлике у духу језика и на конкретне синтаксичке и лексичке појаве. Пажња коју поклања

¹ *Примери књижевнога језика руског* (или, као што је уобичајено, *Руски примери*), су хрестоматија састављена из три тома — *Текстова*, *Напомена* и *Речника*. Први пут је издата 1910. у Београду, други и трећи пут, неизмијењена, 1911. и 1926. г. Коришћени примјерци: *Речник* изд. 1910, *Текстови* и *Напомене* изд. 1926.

превођењу глаголских именица (њих овдје посматрамо као номиналне конструкције), показује његов напор да спречи уношење русизама у српскохрватски језик. Међутим, ту му се може замјерити одређени пуризам и превиђање тенденција номинализације исказа у српскохрватском. Врло је вјероватно да се такав став негативно одразио на његовим преводима номиналних конструкција. Поред тога, Кошутећ супротставља појединачне појаве, што такође може имати извјесног утицаја на превод.

Временска ограниченост текстова на XIX и почетак XX вијека, као и чињеница да је српскохрватски неминовно претрпио промјене од времена када је Кошутећ стварао хрестоматију, могу се такође сматрати за негативне стране овог материјала.

Једна од околности које треба имати у виду када се ради о превођењу и условима за избор преводних еквивалената јесте и то да су *Руски примери* сачињени као уџбеник. Међутим, аутор није остао на објашњавању стања фиксираног одабраним текстовима, већ је скренуо пажњу и на живе тенденције у развоју језика и њихов однос према норми која је важила у вријеме настанка хрестоматије.

Од значаја за превођење номиналних конструкција је и то што је корпус ограничен на текстове умјетничке прозе и нешто есејистике.² Поред комуникативне, језик умјетничких прозних текстова има и наглашену естетску функцију. Та компонента је веома битна за превод. Ипак, не мора се узети за негативну страну корпуса, ако се имају у виду његова стилска комплексност и отвореност средствима ван језичке норме.

Корпус у укупном обиму од 4.450 реченица сачињавају одломци из дјела руске књижевности XIX и почетка XX в., књижевне критике, те пословице и бајке. Посматрани су одломци из дјела: Бјелинског, Гаршина, Гогоља, Гончарова, Горког, Достојевског, Љермонтова, Пушкина, Стањуковича, Л. Толстоја и Тургењева.³

Кошутећев превод номиналних конструкција не може се одредити ни као преводни ниво ријечи, нити као ниво синтагме, пошто избор преводних јединица варира од реченице до појединих облика. То се јавља у резултату настојања да се очува потпуност информације и све граматичке, лексичке и стилистичке норме језика на који се преводи. Преводне јединице којима се Кошутећ служи да би превео глаголску именицу у функцији кондензатора реченичног садржаја са руског језика на српскохрватски, назваћемо општим именом *преводни еквиваленти*. О условима за избор појединих преводних облика, посебно финитних глагола, покушаћемо добити податке анализом језичког материјала, полазећи од претпоставке да они проистичу из функције

² Превод примјера из поезије није узиман у обзир, осим као илустрација за тип конструкције (нпр. А. Толстој — скраћено А. Т.). Фразеологизирани конструкције такође остају ван оквира посматрања.

³ Уз наведене примјере користимо скраћенице за име аутора: Бј. — Бјелински, Гарш. — Гаршин, Г. — Гогољ, Гонч. — Гончаров, Гр. — Горки, Д. — Достојевски, Љ. — Љермонтов, П. — Пушкин, Ст. — Стањукович, Л. Т. — Л. Толстој и Т. — Тургењев.

глаголске именице у номинализовању исказа и из њеног односа према предикацији.

НОМИНАЛНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ У РУСКОМ ЈЕЗИКУ

Кондензайтори реченичној садржаја

Номиналне конструкције се појављују у резултату процеса потискивања вербалних репрезентаната предикације од стране нереченичних језичких средстава. На површинској структури исказа ова тенденција се манифестује употребом инфинитива, глаголских прилога, глаголских придјева, глаголских именица и кондензатора реченичног садржаја других типова.⁴ При томе се подразумева да је кондензована предикација на дубинској структури представљена финитним глаголским обликом, што је основна карактеристика реченице у индоевропским језицима.⁵

Као номиналне конструкције (полазне јединице превода), у овом раду посматрамо глаголске именице у функцији кондензатора реченичног садржаја.

Глаголске именице у руском језику

Глаголска именица у функцији кондензатора — како у руском, тако и у српскохрватском — чува једну од категоријалних особина глагола, значење процесуалности. Истовремено процес представљен глаголском именицом лишен је података о агенсу, времену, начину, што су карактеристике предикативности изражене финитним обликом, који располаже формалним сигналимa за лице (род, број), вријеме, вид, начин, фазу итд. Глаголска именица нема могућности да изрази ни једну од ових особина. Због тога се може сматрати да је, у поређењу са осталим кондензаторима, у највећој мјери номинализована.

Међутим, евидентно је да глаголска именица (*nomen deverbativum*, NDV), не чува досљедно значење процесуалности. Употребом у одређеном контексту добија додатне компоненте у значењу — нпр. значење једнократности радње, резултативности и др. Те додатне, ослобђавајуће компоненте отварају пут семантичкој дивергенцији, па једна именица у зависности од контекста, може означити и процес и предмет.

Узроке овој дивергенцији треба тражити у нарушавању видске опозиције код глаголских именица. Оне су се првобитно деривирале од прелазних глагола несвршеног вида, а аналогijом су се почеле дерив-

⁴ Нереченична језичка средства која репрезентују предикацију означајемо термином *кондензайтори реченичној садржаја*. За саму појаву у нашој језичкој пракси користе се термини *реченична кондензација*, *кондензација реченичној значења*, *кондензација реченичној садржаја*, за који се и одредијељуемо.

⁵ Термини *йредикација* и *корелативна йредикација* преузети су у значењу које им даје М. Радовановић у: *Именица у функцији кондензайтора*, Зборник за филологију и лингвистику, књ. XX/1 и XX/2. Н. Сад, 1977.

вирати и од глагола свршеног вида. То је погодовало појави значења резултативности и опредмећености процеса.⁶ Нпр. *звание, знание, облачење, соопштење* и др. У прилог овоме иде и постојање глаголских именица у руском језику од истог коријена а различитог значења, код којих се примјеђују трагови видског система:

<i>выт̄еснивање</i> <i>выт̄еснение</i>	<i>сов̄ѣдание</i> <i>сов̄ѣдение</i>
<i>от̄крывание</i> <i>от̄кровение</i>	<i>ѳоидание</i> <i>ѳоидение</i>
<i>раздваивание</i> <i>развоение</i>	<i>осваивание</i> <i>освоение</i> ⁷

Ове нијансе у значењу ипак не потврђују постојање система видских опозиција код глаголских именица.

Семантичка дивергенција код глаголских именица одражава се и на њихову функцију у кондензовању реченичног садржаја. Наиме, уколико је именица добила потпуно опредмећено значење, на мјесту конструкције у коју она улази није могуће реконструисати предикацију:

„Это — война“ подумал я, „вот ее *изображение*.“ (Гарш.) У наведеном примјеру именица *изображение* нема значење процесуалности и не може се сматрати за кондензатор предикације.

У прилог овоме говори и превод неких руских глаголских именица на српскохрватски језик. Нпр. именица *наираждение* у Руским примјерима преводи се на два начина: (а) одговарајућом српскохрватском именицом када у руском не функционише као кондензатор, тј. када се у руском не може реконструисати предикација; (б) личним глаголским обликом, када у руском функционише као кондензатор, тј. када се предикација реконструиса:

- а) Пока что, пришел царский указ выпустить купца, дать ему *наираждения* сколько там присудили.
 прев.: . . . *наирада* . . .
- б) *Наираждение* его орденом Владимира удивило всех.
 прев.: Сви су се зачудили, што је он *добрио* орден св. Владимира.

Поред значења процесуалности, глаголске именице су од глагола преузеле и тип синтаксичке везе. Прелазни глаголи остварују карактеристичну синтаксичку везу управљајући директним објектом у акузативу. Именица изведена од глагола, са очуваним значењем процесуалности, управља објектом у генитиву:

решит̄ь задачу | *решение задачи*
чит̄ать текст̄ | *чтение текст̄а*
облеич̄ить учас̄ть | *облеичение учас̄ти*.

⁶ А. Белић, *Историја српскохрватској језика. Речи с конјугацијом*, књ. II, св. 2. Београд, 1962. А. Терзић, *Синтаксичко-семантичке одлике глаголских именица њворбеној шпиа -ние, -ение, -ише у руском и -ње, -ење, -ће у српскохрватском језику*, *Анали Филолошког факултета*, св. 9. Београд, 1969.

⁷ Подаци су из рјечника *Обратный словарь русскойо языка*, Москва, 1970.

Глаголска именица може управљати и индиректним објектом у инструменталу, као глагол од кога је изведена:

удивийъ ѿосѣуйком / удивление ѿосѣуйком
взмахнуѣь рукой / взмах рукой
уѣравляѣь ѣресѣом / уѣравление ѣресѣом

Како се из већ наведених примјера види, у функцији кондензатора предикације посматрамо глаголске именице одређених творбених типова. Прије свега, ту су глаголске именице средњег рода на суфикс *-ниј-/-ениј-/-аниј-*, чијем је превођењу, судећи по напоменама, Кошутић поклањао велику пажњу. Поред тога, суфикс *-ениј-* је и најпродуктивнији суфикс за грађење именица процесуалног значења у савременом руском језику.⁸ Ортографски, ради се о завршецима /суфикс + наставак *-ниѣ/-ениѣ/-аниѣ,* који се додају на основе глагола свршеног и несвршеног вида. Равноправно се третирају и варијанте ових суфикса: *-н'ј-/-ен'ј-/-ан'ј-* или ортографски, завршеци *-нѣ-/-енѣ/-анѣ*, будући да не уносе промјену у семантичку структуру именице.⁹ Примјери:

ѣоскриѣывание/ѣоскриѣыванѣ   *сѣрадание/сѣраданѣ*
кормление/кормленѣ   *наказание/наказанѣ*

Именице на *-ниѣ* изведене од несвршених глагола на *-ива-/-ыва-/-ва-* у руском језику данас најбоље чувају значење процесуалности.

Поред глаголских именица описаног творбеног типа, посматрају се и глаголске именице женског рода са функционално синонимичним суфиксима *-ка, -ба*:

разрабаѣывание/разрабаѣйка   *борение/борѣба*
ѣроѣуливание/ѣроѣулка   *ѣрошение/ѣрошѣба*

У посматрање су укључене и глаголске именице мушког рода на нулти суфикс:

ѣоиск   *выход*   *звон*   *ѣроезд*   *взмах.*

Типови номиналних конструкција

Језички материјал из *Руских ѣримера* Р. Кошутића показао је да се номиналне конструкције (скраћено НК), могу подијелити у двије групе. И у једној и у другој групи глаголска именица се појављује као кондензатор предикације. Разлика се састоји у томе што у једној групи примјера она самостално заступа кондензовану предикацију, док се у другој групи уз њу запажа и извјесни вербални елемент — копулативни или семикопулативни глагол. При томе је глагол делексикализован (са изузетком фазних глагола), а глаголска именица долази уз њега као семантичко језгро конструкције. Разлике између ових типова конструкција показују се и на синтаксичком плану.

⁸ *Граμμαѣйка современной русской лиѣературной ѣзыка*, АН СССР, Москва, 1970, 65.

⁹ Исто, 68.

Номиналне конструкције на основу запажених разлика дијелимо у двије групе:

- а) НК код којих је глаголска именица потпуно потиснула вербалну предикацију и иступа као њен кондензатор. Овакве конструкције означајемо као НК типа кондензатор (К): Прислушайся душой к шейтанью тростников. (А. Т.)
- б) НК у којима глаголска именица долази као допуна вербалном елементу означајемо као НК вербо-номиналног типа (ВН): Я делаю движение и ощущаю мучительную боль в ногах. (Гарш.)

Номиналне конструкције типа К најчешће кондензују предикацију која је на дубинској структури у субординираном односу према корелативној, доминирајућој предикацији. На површињској структури може имати различите позиције: субјекатску, објекатску, адвербијалну. Осим тога, може се појавити изоловано у насловима и у номинативним реченицама, гдје нема корелативне предикације у финитном глаголском облику.

Код номиналних конструкција које смо означили као конструкције типа ВН ситуација је нешто другачија. Запажања о овој појави у руском и енглеском језику срећу се код лингвиста прашке школе.¹⁰ П. Адамец је овакве конструкције у руском језику значао као *анализирани иредикациј*, а М. Ренски на материјалу енглеског језика, као *дисоцијацију вербалне иредикације*. На српскохрватском језичком материјалу ову појаву је описао М. Радовановић, означивши је као *декомпоновање иредикације*, настало у резултату двоструког деривационог процеса: „Декомпоновање предикације може се сматрати као резултат двоструког деривационог процеса оствареног у фазама: (1) номинализовање предикације; (2) екстракција вербалног елемента у виду глаголске копуле или различитих семикопулативних глагола (нпр.: *Преишче* → *Преишцање* → *Врши преишцање*).“¹¹

Чини се прихватљивим да за аналогну појаву у руском језику одаберемо термин *декомпоновање иредикације*. Термин *анализирани иредикациј* није сасвим прикладан због постојања термина *анализички иредикациј*, који не обухвата само ову појаву.

У номиналним конструкцијама које се појављују у резултату овог процеса, глаголска именица на површинској структури има позицију субјекта или објекта уз копулативни, семикопулативни или фазни глагол. Она је семантичко језгро декомпоноване предикације, најчешће доминирајуће у сложеној реченици или у проширеној реченици. Улога глагола своди се на показивање формалних сигнала предикације. У

¹⁰ П. Адамец, *О семантико-синтаксических функциях гевербайивных и геадзективных суцесивийельных*. Научные доклады высшей школы, Филологические науки No. 4 Москва, 1973; З. Скоумалова, *Синтаксические конструкции с глагольным суцесивийельным*. Československá rusistika, 13, 1968; V. Hrabé, *Polovětné vazby a kondenzace „drugeho sdělení“*. Rozpravy Československé Akademie věd, ročník 76, sešit 10. Praha, 1964; M. Renský, *English Verbo-Nominal Phrases*. Travaux Linguistiques de Prague, I, 1964.

¹¹ М. Радовановић, *Именица у функцији кондензатора*, Зборник за филологију и лингвистику. књ. XX/1 и XX/2. Н. Сад, 1977, 63—160.

конструкцији се појављује копулативни глагол *быиѣь*, фазни глаголи *начинаѣь*, *кончиѣь*, *ѣродолжайѣь*, затим глаголи *(с)делаѣѣь*, *ѣриводѣѣь*, *ѣриходѣѣь* и др. Примјери:

Этот скелет в мундире с светлыми пуговицами *ѣривел* меня в *содрѣѣание*. (Гарш.).

Началась борьба. (Т.)

Овако дефинисане НК послужиле као полазне јединице за превод на српскохрватски да би се одредили услови под којима се као преводни еквиваленти појављују лични глаголски облици, а уз њих и други преводни еквиваленти.

РЕГУЛАТОРИ ИЗБОРА ПРЕВОДНИХ ЕКВИВАЛЕНАТА

Избор средстава која је проф. Кошутѣ користио преводећи номиналне конструкције доста је широк. Појављују се, поред стандардног средства за изражавања предикације — финитног глаголског облика, именице, инфинитив, глаголски прилози, глаголски придјевѣ, прилози, те фразеологизиране конструкције.

При избору преводних еквивалената морају бити поштовани неки општи услови, а у њих убрајамо, прије свега, лексичко значење полазне јединице, информативност и стилску маркираност исказа. И код превођења глаголских именица у функцији кондензатора лексичко значење је релевантан фактор за селекцију еквивалената. Као што је при опису семантичке структуре глаголских именица већ речено, семантичка компонента процесуалност /непроцесуалност условљава могућност реконструисања дубинске предикације на мјесту кондензованог исказа. Тај фактор се одржава на преводу, наводећи преводиоца да реагује избором еквивалента који ће најадекватније представити процесуалност/ непроцесуалност као битну компоненту у значењу полазне јединице, али и у њеној функцији. Због тога ће глаголска именица код које је наглашена семантичка компонента процесуалности прије бити преведена финитним обликом, него неким од кондензатора, не искључујући ни именицу процесуалног значења. Номинална конструкција код које је наведена компонента неутрализована, тражиће као еквивалент првенствено именицу непроцесуалног значења.

Када се ради о информативности исказа при превођењу НК, може се сматрати да је она такође повезана са односом глаголске именице према предикацији, тј. са функцијом глаголске именице у кондензовању исказа. Евентуална двосмисленост или непотпуност информације у преведеном исказу може проистећи из околности да глаголска именица не даје податке о битним карактеристикама предикације, нпр. о агенсу или времену. Отуд потреба да се информативност исказа допуни избором не именице, него других преводних еквивалената, посебно финитних глаголских облика.

Избор преводних еквивалената је битан и са тачке гледишта припадности исказа одређеном функционалном стилу. Велика фреквенција

глаголских именица, на примјер, није карактеристична за умјетничко-литерарни стил него за научни, новински, административни и сл., који инсистирају на већем степену уопштености и сажетости исказа.¹² Због тога се и стилска маркираност исказа појављује као регулатор избора преводног еквивалента за номиналну конструкцију.

Са друге стране, када се ради о превођењу НК са руског језика на српскохрватски, постоје извјесне индиције да српскохрватски мање „трпи“ глаголске именице у умјетничким текстовима него руски језик, без обзира на тенденције номинализације у српскохрватском. Међутим, подаци из датог материјала не могу се узети као поуздани без документације потврде.

Превођење номиналних конструкција са руског на српскохрватски именицом непроцесуалног значења не изазива промјену у реченици превода. У ствари, ради се о једноставној замјени облика одговарајућим обликом у српскохрватском, уз поштовање општих услова за избор преводних еквивалената:

Я возобновил с ними сношения. (Д.)

прев.: Обновим везе с њима.

Это что-то было тончайшее духовное извлечение из вчерашнего его разговора с Каратаевым. (Л. Т.)

прев.: *То беше врло суптилан извод из његовог јучерашњег разговора са Каратајевом.¹³

Приглашение было благосклонно принято. (П.)

прев.: *Позив је био благонаклоно прихваћен.

Предложение, казалось, совершенно изумило Плюшкина. (Г.)

прев.: *Понуца је, изгледа, потпуно запрепастила Пљушкина.

Употреба финитних облика као преводних еквивалената изазива битне промјене у структури реченице превода. Овај тип преводних еквивалената и утврђивање услова за њихов избор предмет су пажње у овом раду. Поред финитних облика, биће регистрована употреба осталих преводних еквивалената, осим именица непроцесуалног значења и фразеологизираних конструкција.

¹² О сфери употребе глаголских именица у руском језику податке даје Д. Э. Розентал (Справочник по правописанию и литературной правке, М, 1971, 270—1). Обрадивши појаву реченичне кондензације у савременом српскохрватском на досад најисцрпнијем материјалу, М. Радовановић (нав. дјело, 142) каже: „... Овом типу површинске организације исказа (као и појави номинализације уопште) нарочито погодују тзв. специјални функционални стилови језичког стандарда, нпр. новинарски, правни, политички, научни, административни и сл., док се у просеку двоструко мањи број примера с реченичним кондензаторима бележи у језику литерарних дела.“

¹³ Звјездицом * означавамо примјере у којима је вршена допуна Кошутине преводне реченице, како би се добила потпуна реченица. У највећем броју случајева код превођења НК именицом, Кошутић није наводио читаву реченицу, него само одговарајућу именицу. Слично је и код навођења осталих преводних еквивалената.

УТИЦАЈ АГЕНСА КОРЕЛАТИВНИХ ПРЕДИКАЦИЈА НА
ИЗБОР ПРЕВОДНИХ ЕКВИВАЛЕНАТА

Поред наведених општих услова, регулаторе избора преводних еквивалената за НК треба тражити у сфери карактеристика предикације. Глаголска именица, за разлику од финитног глагола, не реферише о битном својству предикације — постојању агенса. Околност да глаголска именица не располаже сигнаlima лица може имати утицаја на избор преводног еквивалента за НК.

Потреба за прецизним преношењем значења и потпуношћу информације варира у различитим случајевима. Негдје она налаже да се укаже на агенс кондензоване предикације, док у другим случајевима не долази до изражаја, па чак податак о агенсу може бити сувишан. Будући да финитни глаголски облик располаже формалним сигнаlima агенса, његова употреба у преводу непосредно је повезана са указивањем на агенс. Од значаја је овдје и постојање детерминатора уз глаголску именицу у функцији кондензатора. Лексичко експлицирање агенса путем детерминатора такође је повезано са употребом финитних облика у преводу.

1. Номиналне конструкције типа К

Утицај агенса на избор преводних еквивалената не манифестује се једнако код конструкција типа К и конструкција типа ВН. Због тога се чини потребним посебно посматрати ове типове номиналних конструкција. У испитивању утицаја агенса на превод поћи ћемо од НК типа К (кондензатор).

Код ових конструкција однос агенса предикације репрезентоване номиналном конструкцијом према агенсу корелативне предикације, појављује се као релевантан фактор за избор преводног еквивалента. Агенс корелативне предикације, најчешће доминирајуће, обично је експлициран као субјекат у номинативу. Насупрот томе, агенс кондензоване предикације не мора обавезно бити експлициран, па ни имплициран детерминаторима глаголске именице.

Између агенса корелативних предикација, без обзира да ли је један неексплициран, успостављају се три могућа односа, релевантна за избор преводног еквивалента. То су слиједећи односи:

- 1) Агенс кондензоване предикације *није* *идејичан* са агенсом корелативне предикације;
- 2) Агенс кондензоване предикације је *идејичан* са агенсом корелативне предикације;
- 3) Један од њих, чешће агенс кондензоване предикације, је *уопштен, анониман*.

1.1. Неидентичност агенса корелативних предикација

Према подацима које даје материјал, финитни глаголски облици појављују се као преводни еквиваленти при успостављању сва три типа

односа агенса. Као примарни еквиваленти употребљавају се у ситуацији неидентичности агенса корелативних предикација. Располажући средствима за експликацију лица, финитни облици у реченици превода експлицирају агенс и употпуњују информативност исказа. Остали преводни еквиваленти (инфинитивне конструкције, глаголски прилози, глаголски придјев), по правилу се не користе. Употреба финитних облика значи појаву нове предикације у реченици превода, без обзира да ли се ради о субординативној или координативној вези међу корелативним предикацијама. У ствари, овакав превод представља декондензовање предикације која је у полазној реченици репрезентована номиналном конструкцијом.

У највећем броју примјера декондензована предикација је у субординираном односу према корелативној, тј. то је нека зависна реченица. Регистровани су примјери са временским реченицама типа *кад*, *док*, *иџе нејо шјшо*; објекатске типа *да*, *шјшо*; намјерне типа *да*; начинске типа *како*.

Много су мање заступљени примјери са предикацијама у координираном односу.

Увидать сына на љулянье, узнав куда и когда он выходит, ей было мало. (Л. Т.)

прев.: Видети сина *кад се шјша* . . .

„Нет дома,“ прервала ключница, не дожидаясь окончания вопроса. (Г.)

прев.: „Није код куће,“ прекинула га је кључарица, не чекајући *да заврши питање*.

Я даже думаю не было ли на меня какого-нибудь доноса. (Г.)

прев.: Ја чак мислим да ме *није* ко вишој власти *јојшказео*.

Отчего нет ни говора, ни *шјреска* костров? (Гарш.)

прев.: *Због чега се не чује ни разговор, ни да *јуцкарају* ватре у логору?

1.2. Идентичност агенса корелативних предикација

1.2.1. Када су агенс кондензоване предикације и агенс доминирајуће у сфери истог лица, тј. када су идентични, номиналне конструкције се преводе и другим еквивалентима, поред финитних облика. Сама идентичност агенса чини у неким случајевима експлицирање помоћу финитног облика информационо редундантним. Тако се отварају могућности за употребу инфинитивних конструкција, глаголских прилога, глаголских придјева и прилога.¹⁴

Финитни облик мијења структуру реченице превода постајући предикат нове, зависне реченице. Дакле, крајњи резултат једнак је као у групи примјера са неидентичним агенсима.

К тебе заходил сосед портной, и здешний будочник забегал с *объявлением*, что сегодня частный именинник, да ты изволил почивать и мы не хотели тебя разбудить. (П.)

¹⁴ Због минималног броја примјера, употребу глаголских прилога, глаголских придјева и прилога као преводних еквивалената за НК, региструјемо без илустрације.

прев.: . . . Стражар је свратио на часак *да* ти *јави* . . .

Штабс капитан *после* некогoгo *молчания* продолжал, топнув ногоу о землю. (Јб.)

прев.: Капетан *пошуиша* мало, па настави, ударивши ногом о земљу.

Признаться, я частью *для развлечения* занялся этим. (Јб.)

прев.: Истину да кажем, латио сам се донекле тога *да се* мало *разведем*.

Французам . . . , *с сознанием* того, что они завладели частью поля сражения, легко было сделать это усилие. (Л. Т.)

прев.: *Французима . . . , који су знали да су освојили део бојишта, било је лако да учине тај напор.

1.2.2. Инфинитив се као преводни еквивалент за номиналну конструкцију појављује када је испуњен услов идентичности агенса корелативних предикација. Даља његова карактеристика је да се никад не појављује самостално, већ у конструкцији са модалним и фазним глаголима. Ови глаголи носе допунске информације о предикацији — модалност и фазу, али и формалне сигнале агенса. Инфинитив је у овим конструкцијама такође кондензатор. Он више наглашава моменат процесуалности него глаголска именица, експлицира вид и имплицира агенс, мада уопштен (када се не употребљава у конструкцији са неким финитним обликом). При преводу могуће га је замијенити конструкцијом да + презент, али би то било информационо редундантно. Информацију о агенсу већ носи управни глагол — модални или фазни.

1.2.2.1. Инфинитив уз модални глагол:

Доктор, тот самый уездный лекарь, . . . , посоветовал держаться методы выжидающей, и тут же сказал несколько слов *о возможности выздоровления*. (Т.)

прев.: . . . И рече неколико речи *да* болесник *може оздравити*.

Конструкцијом $V_{mod} + Inf$ изражена је у преводу компонента модалности која се у полазној реченици лексички експлицира именицом *возможность*. Идентичност агенса остварује се на релацији модални глагол — предикација представљена инфинитивом. Ова конструкција се појављује као преводни еквивалент и онда, када се став према вршењу радње мора реконструисати из контекста. Нпр. на страни 63. *Текстова*, Базаров — отац размишља шта би могао учинити за сина:

„Обернуть в холодные простыни . . . рвотное . . . горчишники к желудку . . . *кровоускание* . . .“ говорил он с напряжением. (Т.)

Могућ је превод ове НК на више начина: *могао бих му љусити крв*, *љусити му крв*, *да му љусим крв*, *могао бих да му љустим крв*. Кошутић се определио за инфинитив без модалног глагола *љусити му крв*, вјероватно због тога што би модални глагол дошао уз први инфинитив у реченици: *могао бих ја увити у хладне чаршаве*. Употреба презента уз модални глагол учинила би конструкцију сложенијом, а да на информативном плану донесе сувишне податке о агенсу. Сам презент, без модалног глагола, не би довољно експлицирао модалност.

Поред овог, Кошутић наводи још један примјер гдје модалност није лексички експлицирана у полазној реченици:

Я удивился его *долготерпенью*.¹⁵

прев.: Зачудио сам се како је он то *мојао* толико *йодносити*.

1.2.2.2. Инфинитив уз фазни глагол

Када се НК појављује у реченици са фазним глаголом, као преводни еквивалент служи инфинитив, али као допуна одговарајућем фазном глаголу. У оваквим конструкцијама инфинитив је такође кому-табилан са презентом. Пошто глагол реферише о фази предикације репрезентоване глаголском именицом, односно инфинитивом као преводним еквивалентом, агенс је у сфери једног лица.

После тога *начиналось кормление* его булочками, сухариками, сливочками. (Гонч.)

прев.: Затим га *йочеше хранити* . . .

Арина Власевна *занялась йрйййовлением* чаю из липового цвету, а Василий Иванович вошел в соседнюю комнату и молча схватил себя за волосы. (Г.)

прев.: Арина Власјевна *узе сйремаи* теј . . .

1.2.3. Као преводни еквиваленти за номиналну конструкцију појављују се и глаголски прилози, глаголски придјиви и прилози и то у условима идентичности агенса корелативних предикација. Посвједочени су недовољним бројем примјера, па овом приликом неће бити детаљније анализирани.

1.3. Уопштен агенс предикације

Према посматраном језичком материјалу, финитни глагол се појављује као преводни еквивалент и онда када је агенс кондензоване предикације уопштен или анониман. У таквом случају се информативност исказа при преводу допуњује употребом финитног облика. Најчешће се користи повратни глагол у трећем лицу презента.

Уопштеност агенса доминирајуће предикације није релевантна за избор одређеног облика, него уопштеност агенса предикације коју представља номинална конструкција.

Поред финитних облика, као преводни еквивалент појављује се и инфинитив уз модални глагол *моћи*. Остали преводни еквиваленти у овим условима нису забиљежени.

1.3.1. Уопштеност агенса доминирајуће предикације нема посљедица по избор преводног еквивалента за кондензовану предикацију — као што је већ регистровано, преводи се финитним обликом:

¹⁵ Примјер је узет из Речника, стр. 65. На исти начин Кошутић преводи именицу *долготерпенье* употребљену у стиховима.

Слышны были крики людей.¹⁶

прев.: Чуло се како вичу људи.

Слышно лишь бульканье воды, да легонькое йоскрииванье корвета. (Ст.)

прев.: Чуло се само, како вода йљуска о бокове корвете и како ова лако йоскријује.

Повратни облик финитног глагола појављује се као еквивалент када је уопштен агенс кондензоване предикације:

Между тем, немножко любви сделало бы счастливее, чем много удивления, не только ее, но и мужчину . . . (Б.)

прев.: . . . Него што јој се толико *диве* . . .

1.3.2. Као и у условима идентичности агенса, овдје је за избор инфинитивне конструкције битан фактор модалности исказа. О уопштености или анонимности агенса реферише повратни облик модалног глагола:

Присутствие этого ясного, здорового смысла, который прощает зло везде, где видит его необходимость или невозможность его уничтожения. (Л. Т.)

прев.: Памет, која прашта зло свуда где види да га мора бити, или да се не може искорениши.

Теперь только Пьер понял всю силу жизненности человека и спасительную силу йперемещения внимания. (Л. Т.)

прев.: . . . Спасоносну снагу којом се пажња може йрениши.

2. Номиналне конструкције ииша ВН

Разматрани утицај агенса корелативних предикација на избор преводног еквивалента, односи се на номиналне конструкције типа К (кондензатор). Код конструкција типа ВН (вербо-номиналне), услови ће бити нешто другачији. Већ из дефиниције овог типа номиналних конструкција (в. стр. 8—9), може се видјети да потреба за експлицирањем агенса при преводу није као код конструкција типа К. Пошто се овдје ради о појави декомпоновања предикације, глаголска именица у позицији субјекта или објекта на површинској структури фактички је језгро предиката. Глагол је носилац формалних сигнала предикативности (лица, рода броја, времена, начина, вида, фазе и др.). Без обзира на то да ли кондензована предикација има положај доминирајуће или координиране на дубинској структури (субординиран положај нема),¹⁷ утицај идентичности/неидентичности агенса повезан је са позицијом глаголске именице на синтаксичком плану. Синтаксичка позиција именице — се-

¹⁶ Пример из Речника, 117.

¹⁷ На датом материјалу предикације заступљене конструкцијом типа ВН нису забиљежене у субординираном положају. Забиљежене су конструкције сличног типа у које улазе партиципи поред глаголских именица, нпр. *давая названия, сгелав йворой*, а оне су субординиране.

мантичког језгра предиката, утиче на информативност реченице у коју је НК инкорпорирана, а тиме и на избор преводног еквивалента.

2.1. Глаголска именица у позицији објекта

Када глаголска именица уз семикопулативни или копулативни глагол долази на површинској структури као објекат, онда из њиховог односа не проистиче сумња о агенсу те предикације. Као преводни еквивалент Кошутих користи првенствено финитни облик, односно декомпоновану предикацију преводи као компоновану. Као алтернативни преводни еквивалент могуће су српскохрватске конструкције истог типа:

Вечером я *имел* ним длинное *объяснение*: мне было досадно, что он переменялся к этой бедной девочке. (Љ.)

прев.: дуго сам разговарао / имао сам дуи разговор

2.1.1. Глаголска именица у позицији директног објекта

Агенс је у оваквим случајевима редовно експлициран, неовисно о томе да ли НК репрезентује доминирајућу предикацију или не. У овом другом случају остварује се идентичност агенса.

На Кавказе он был мирной, но постоянно уезжал потихоньку к немирным горцам и оттуда вместе с ними *делал набеги* на русских. (Д.)

прев.: . . . *Найагао* Русе.

Я *делаю движение*, и ощущаю мучительную боль в ногах. (Гарш.)

прев.: *Покренем се* мало . . .

Она и не задавала себе вопроса о том, как *устроишь* это свидание. (Л. Т.)

прев.: . . . Како ће се с њим *видети*.

Маршалы и генералы, находившиеся в более близком расстоянии от поля сражения, . . . не спрашиваясь Наполеона, *делали* свои *распоряжения* и *оыдавали* свои *йприказания* о том, куда и откуда стрелять, и куда скакать конным и куда бежать пешим солдатам. (Л. Т.)

прев.: *Маршалы и генералы који су били ближе бојном пољу, . . . не питајући Наполеона, сами су *наређивали* и *издавали зайовесии*.

Проблем агенса је нешто другачији код конструкција овог типа у које улази глагол *йриводийть/йривесии* (*йриводийть* + *в* + *NDV_{acc}*). Ова конструкција има обавезно значење стања, па се код превођења јавља потреба за адекватном експликацијом агенса и објекта. Конструкција се преводи редовно финитним обликом који постаје предикат доминирајуће предикације, али се појављује и нова, зависна предикација.

Этот скелет в мундире с светлыми пуговицами *йривел* меня *в софюание*. (Гарш.)

прев.: *Задрхѣао сам* кад сам видео тај костур у мундиру са светлим дугмадима.

Ета маленькая речь Базарова, напоминавшая его прежние „выходки“, *йривела* Василия Ивановича в умиление. (Т.)

прев.: **Кад је Василиј Иванович чуо тај мали синовљев говор, . . . , *веома се обрадовао*.¹⁸

Нежность любимой няни к матери *йриводила* его в восхищение. (Л. Т.)

прев.: **Њега је *усхићавала* њежност дадиље, коју је он толико волио, према његовој матери.

2.1.2. Глаголска именица у позицији субјекта и индиректног објекта

Када глаголска именица на површинској структури заузима позицију субјекта или индиректног објекта, при преводу се користи финитни облик за експлицирање агенса и објекта. Без обзира на остварени однос агенса корелативних предикација, номиналне конструкције типа ВН преводе се финитним облицима, компоновано.

Каждое слово его и каждое действие *было йроявлением* неизвестной ему деятельности, которая была его жизнь. (Л. Т.)

прев.: У свакој речи његовој и сваком његовом чину, *избијала је* *видела се* *йоказивала се* нека непозната му активност, која је била његов живот.

Пушкин был призван *быть* живым *откровением* ее тайны на Руси. (Бј.)

прев.: Пушкину је било намењено *да открије* њезину тајну у Русији. *Подозрений* на него *было* много, хоть он ни в какой шалости не был замечен. (Љ.)

прев.: Много *се сумњало* на њега, мада . . .

Между прислугой дома в то же время *йроисходило* сильное волнение (Л. Т.)

прев.: И млађи у кући *беху се* у исти мах *веома узрујали*.

ЛЕКСИЧКО ЕКСПЛИЦИРАЊЕ АГЕНСА

У процесу превођења, поред тога што је употребљен финитни облик, агенс кондензоване предикације може се лексички експлицирати као субјект у номинативу. Агенс кондензоване предикације је често сигнализирани окружењем глаголске именице у функцији кондензатора. Под окружењем глаголске именице или детерминаторима овдје разумимо лексеме које су за именицу директно везане односом детерминације.

Као детерминатори се најчешће појављују именице у генитиву (*Naen*), затим посесивне замјенице (*Гроп_{pos}*) и описни придјиви (*Adj_{desk}*).

¹⁸ ** Двјема звездицама обиљежавамо сопствене варијанте преводних еквивалената. Кошутић као еквиваленте користи фразеологизме, вјероватно ради експресивности. У овом примјеру: *сину му срећа и радосиј на лицу*; у претходном: *он је скакао од радосији*.

За лексичко експлицирање агенса, односно субјекта на површинској структури, од примарног су значаја детерминатори типа N_{gen} . Описни придјев није релевантан за експлицирање агенса.

1. NDV + N_{gen}

Детерминатор у виду генитивске конструкције са глаголском именицом у функцији кондензатора уједно је и најчешћи облик детерминације у испитиваном материјалу. Постоје двије могућности за интерпретацију овог детерминатора: субјекатски и објекатски генитив. У процесу превода може се интерпретирати као субјекат или као објекат предикације денотиране глаголском именицом. Непосредни регулатор интерпретације ових генитивских конструкција јесте однос идентичности/неидентичности агенса корелативних предикација.

1.1. Неидентичност агенса корелативних предикација налаже да се овај генитив интерпретира као субјекатски, па се на површинској структури реченице превода појављује лексички експлициран субјекат у номинативу:

А вот как: несмотря на за́йрешение Печорина, она вышла из крепости к речке. (Љ.)

прев.: . . . Иако јој је Печорин био забранио, она је изашла . . .

Я слышу йриск кузнечиков, жужжанье йчелы. (Гарш.)

прев.: *Чујем како йойци зричу, зуји йчела.

На всех лицах было выражение на йряженносйи, которая бывает у людей при близости выших властей. (Л. Т.)

прев.: На свим лицима оіледала се на йреінууіосйи, . . .

И туманы, . . . сползали туда по морщинам соседних скал, будто чувствуя и пугаясь йриближения дня. (Љ.)

прев.: . . . Као да осећају и да се боје што се йриближава дан.

1.2. Идентичност агенса корелативних предикација условљава да се детерминатор типа N_{gen} интерпретира као објекатски генитив. У резултату тога, преводи се као директни објекат у акузативу, а глаголска именица прелазним глаголом:

Мюрат просил только позволения пускать кавалерию для забранья обзов. (Л. Т.)

прев.: Мира је молио само да му се допусти да пусти коњицу, да заузме комору.

Мухи, до тех пор неподвижные, начинают шевелиться в надежде на улучшение своего йоложения. (Гонч.)

прев.: . . . У нади да ће йойравити свој йоложај.

Въехал мужик, . . . как будто нарочно для оживления сего вымершего месйа. (Г.)

прев.: . . . Да оживи ово месйо, у ком као да је све изумрло. Он совершенно был уверен, что йо окончани определенного с рока в каторге его воротят домой, на Кавказ, и жил только этой надеждой. (Д.)

прев.: Био је сасвим уверен да ће га, *кад издржи* досуђену *к а з н у*, вратити кући . . .

1.3. Уопштеност агенса кондензоване предикације такође се одражава на интерпретацију детерминатора у генитиву. Као преводни еквивалент за НК појављује се финитни глагол у повратном облику. Детерминатор је дубински објекат, а површински субјекат уз тај повратни глагол:

Теперь только Пьер понял спасительную силу *йеремещения в н и м а н и я*. (Л. Т.)

прев.: . . . Спасоносну снагу, којом *се й а ж њ а може йрениџи*.

Все те прежние приемы, бывало неизменно увенчиваемые успехом: и сосредоточение батарей на один пункт, и атака резервов *для йрорвания л и н и и*, . . ., все эти приемы уже были употреблены. (Л. Т.)

прев.: . . . И напад резерве *да се йробије* непријатељска *л и н и ј а*, . . .

Солдаты выходили на стрельбу, друзья, *йосле окончания с й р е л ь б ы*, рылись в валах. (Гр.)

прев.: . . . Кад *би се й у ц а њ е свршило* . . .

Као што примјери показују, уопштеност агенса кондензоване предикације погодује употреби пасивне конструкције у преводној реченици. Поред тога, детерминатор у генитиву једнако се интерпретира и када је НК преведена инфинитивом уз модални глагол (в. први примјер).

2. NDV + Pron_{pos}

За разлику од двосмислености конструкција типа NDV + N_{gen} и могућности за њихову интерпретацију, детерминатор у виду посесивне замјенице увијек је сигнал агенса кондензоване предикације. Однос идентичности/неидентичности агенса корелативних предикација не у словљава њену интерпретацију као што је случај са детерминатором N_{gen}. У условима идентичности агенса посесивна замјеница не мора бити преведена одговарајућом личном замјеницом у номинативу и тако експлицирати субјекат, пошто би то било информационо редундантно. Када су агенси различити, посесивна замјеница уз NDV преводи се личном замјеницом, експлицирајући субјекат.

2.1. Када се ради о идентичним агенсима, субјекат може бити пренесен из једна предикације у другу, без штете по значење:

Кругом было тихо, так тихо, что по журжжанью *комара* можно было следить за *е і о йолеџом*. (Љ.)

прев.: . . . По зујању *комаца* си могао познати куд *леџи*.

. . . По зујању си могао познати куд *комацац леџи*.

2.2. Експлицирање у условима неидентичности агенса није редувантно; детерминатор у виду посесивне замјенице преводи се на српскохрватски личном замјеницом у номинативу:

Все *и х* *набеѣния и наскакивания* друг на друга почти не производили им вреда, а вред, смерть и увечья наносили им ядра, . . . (Л. Т.)

прев.: Све што су *о ни* *налеѣали и насрѣали* једни на друге . . .

Она знала, што он никада не будет в силах понять всей глубины *е е сѣрадания*. (Л. Т.)

прев.: . . . Колико *о на* дубоко у души *ѣаши*.

Няня ждет *еѣо ѣробуждения*. (Гонч.)

прев.: Дадиља чека *да се о н ѣробуди*.

Бывають женщины, . . . , но *и х ѣоявление* не заставит ничье сердце забиться от неведомого волнения. (Бј.)

прев.: . . . Али кад се *о не ѣојаве* . . .

2.3. Посесивна замјеница свој, -я, -е; -и

Посебно издвајамо посесивну замјеницу за свако лице *свој, своя, свое; свои*, која се такође појављује као детерминатор глаголске именице у функцији кондензатора реченичног садржаја. За разлику од осталих посесивних замјеница, ова замјеница се појављује само у условима идентичности агенса корелативних предикација. По правилу се не може на српскохрватски превести личном замјеницом и тиме експлицирати субјекат лексички. У извјесној мјери ова замјеница ипак утиче на експлицирање агенса, сугеришући правилан избор наставка финитног облика којим се НК преводи. Међутим, када се номинална конструкција преводи финитним обликом, овај детерминатор се углавном изоставља:

Но хотя уже к концу сражения люди чувствовали весь ужас *с в о е ѣ о ѣосѣуйка*, хотя они рады бы были перестать, какая-то непонятная таинственная сила . . . (Л. Т.)

прев.: Иако су пред крај битке осећали сву страхоту оног што су *ѣочинили* . . .

Долго не мог он придумать, в каких бы словах изъяснить причину *с в о е ѣ о ѣосещеня*. (Г.)

прев.: . . . Како да каже зато *је дошао*.

Наполеон вздернул плечами и, ничего не ответив, *ѣродолжал с в о ю ѣроѣулку*. (Л. Т.)

прев.:* Наполеон слегну раменима и не одговоривши ништа, *шеѣаше и даље*.

Написал к отцу, уже *ѣо с в о е м ѣйределени*, прося денег на обмундировку. (Г.)

прев.: Написа оцу, *кад већ сѣуѣи* у тамошњи пук, . . .

Наведени примјери показују да детерминатори у форми посесивне замјенице не морају нужно бити презедени на српскохрватски као лексички експликатори агенса кондензоване предикације. Сугерирајући избор одговарајуће личне форме, оне могу испунити своју реферативну функцију у односу на агенс, па тако и изостати у преводној реченици.

3. NDV + Adj_{descr}

Детерминација глаголске именице — кондензатора остварује се и у форми придјева. У свим случајевима ради се о описним придјевима, за разлику од стања у српскохрватском језику. Наиме, за српскохрватски језик карактеристична је детерминација у виду присвојних придјева, присвојних замјеница и генитивских падежних конструкција, које служе као сигнали агенса кондензоване предикације.¹⁹ Међутим, стање у руском језику је другачије, пошто је употреба присвојних придјева уопште несразмјерно мања него у српскохрватском.²⁰ Њих су потиснуле адноминалне конструкције са посесивним генитивом, а то се манифестовало и на језичком материјалу који је посматран. Описни придјеви, као детерминатори глаголске именице, не дају податке о агенсу предикације денотиране том именицом. Из тог разлога они немају ни утицаја на лексичко експлицирање агенса при превеђењу.

Трансформисање глаголске именице у финитни облик при превеђењу условљава трансформацију и овог детерминатора. Од именског постаје глаголски детерминатор и преводи се прилогом за начин. То важи и за случајеве када се НК преводи и другим еквивалентима.

... Явление подобное *неожиданному* появлению на поверхности вод утопающего ... (Г.)

прев.: ... Појава слична оној кад на површину воде *неочекивано* *искочи* онај који се дави.

Василием Ивановичем *обуяло* *внезапное* *исступление*. (Г.)

прев.: Василиј Иванович *наједном* као да *убесне*.

Вслед за *нейрологической* *осстановкой* припускал дождик еще сильнее. (Л. Т.)

прев.: Одмах пошто је *мало* *престала*, киша поче још јаче.

Между прислужгой дома *происходило* *сильное* *волнение*. (Л. Т.)

прев.: И млађи у кући *беу* се *веома* *узрујали*.

¹⁹ Према подацима које за српскохрватски даје М. Радовановић, нав. дјело, 135.

²⁰ В. В. Виноградов. Русский язык (*Грамматическое учение о слове*). Москва, 1972, 161, о присвојном придјеву у руском језику каже: „... В книжных стилях литературного языка угасает. Он вытесняется родительным падежом имени существительного, выражающим как единичную, так и коллективную притяжательность.“

УТИЦАЈ ТЕМПОРАЛНОГ ОДНОСА КОРЕЛАТИВНИХ ПРЕДИКАЦИЈА НА ИЗБОР ПРЕВОДНОГ ЕКВИВАЛЕНТА

Код утврђивања услова за избор финитних облика као преводних еквивалената за номиналне конструкције сусрећемо се, након агенса, са временом као једном од фундаменталних особина предикације. Као и у српскохрватском, глаголска именица у руском језику која функционише као кондензатор реченичног садржаја, не саопштава податке о времену предикације. Због тога се не може увијек одредити вријеме предикације денотиране номиналном конструкцијом. Могућност за то пружа падежна конструкција, нпр. у српскохрватском — *ири селњњу*, у руском — *во время њроезда*. Одсуство темпоралне референце код глаголске именице може бити неповољно по информативност исказа и због тога и један од услова за избор финитних облика при преводу.

Будући да номинална конструкција најчешће представља предикацију која је у зависном односу према корелативној предикацији, намеће се потреба да се експлицира не само вријеме субординиране предикације него и да се утврди њен однос према времену корелативне. Појава НК у номинативним и контекстуално изолованим реченицама, гдје се не може говорити о темпоралном односу према другој предикацији, забиљежена је у малом броју примјера. Као што је већ утврђено при испитивању утицаја агенса корелативних предикација на превод, НК типа К у већини случајева представљају субординирану предикацију, а конструкције типа ВН декомпоновану предикацију.

Под темпоралним односом корелативних предикација подразумевамо временски слијед предикације репрезентоване номиналном конструкцијом према корелативној предикацији. Дакле, ради се о релативном времену а не о апсолутном. То је посљедица транспонована реченичне предикације у нереченичну и њеног стављања у зависан однос према доминирајућој предикацији.

Поред утицаја који темпорални однос има на избор преводних еквивалената, он се појављује као регулатор избора појединих глаголских времена и њиховог слагања са временом корелативне предикације.

Постоје три могућности код успостављања темпоралног односа међу корелативним предикацијама. Предикација коју репрезентује НК, може на временској оси претходити корелативној предикацији, слиједити након ње, или трајати у исто вријеме када и корелативна предикација. На основу тога, говоримо о темпоралним односима:

- 1) антериорности, када кондензована предикација претходи корелативној;
- 2) постериорности, када кондензована предикација слиједи након корелативне;
- 3) симултаности, када је кондензована предикација истовремена са корелативном.²¹

²¹ Према *Енциклопедијском рјечнику лингвистичких назива* Р. Симеона, Загреб, 1969, у питању је „Однос према времену — који се одређује с гледишта једног одређеног момента те се — с обзиром на њ вријеме схваћа као истовременост, пријевременост или као посљевременост“ 733.

На материјалу из *Руских њримера* Р. Кошутића забиљежена је различита заступљеност појединих темпоралних односа. Претежан број примјера показује да се међу корелативним предикацијама успоставља темпорални однос симултаности. Однос постериорности показује сразмјерно мањи број примјера, док је темпорални однос антериорности између предикација представљених номиналном конструкцијом и корелативних предикација најмање заступљен.

1. Темпорални однос симултаности

Темпорални однос симултаности између корелативних предикација је најчешћи и омогућује употребу највећег броја преводних еквивалената.

1.1. Најфреквентнији еквиваленти су финитни облици и то уз услов неидентичности агенса корелативних предикација, али и идентичности и уопштености.

У овим примјерима глаголска именица на површинској структури заузима позиције субјекта, објекта и адвербијалне ознаке. Финитни облик, када се појави као еквивалент, постаје предикат нове, субординиране предикације, симултане са доминирајућом. Најчешће је то временска типа *док*, *кад*, *кад њод*, *како*; затим намјерна са *да*; објекатска са *да*, *како*. Код примјера са координативном везом корелативних предикација забиљењени су примјери саставних реченица са асиндетском везом и са *и*.

Во время њроезда маршала, пленные сбились в кучу. (Л. Т.)
 прев.: *Кад/док је маршал њролазио, заробљеници су се збили у гомилу.*

Ноги цепляются за землю, и каждое движение вызывает нестерпимую боль. (Гарш.)
 прев.: . . . И страшно ме боли кад њод се њомакнем.

Василий Иванович изъвил сожаление о том, что никто раньше не вздумал обратиться к помощи медицины, и объявил, что спасения нет. (Т.)
 прев.: Василиј Иванович рече да жали . . .

В ушах звон, голова оѡтяжелела. (Гарш.)
 прев.: *Зуји ми у ушима, глава ми је оѡжежала.

. . . Она знала, что за его холодный тон, њри уѡмнании об этом, она возненавидѡий его. (Л. Т.)
 прев.: *Она је знала да ће га замрзиѡи због његовог хладног тона, кад му то сѡмене.

1.2. Инфинитив се као преводни еквивалент употребљава када су испуњени услови симултаности и идентичности агенса. Као што је показано на примјерима за утицај агенса на избор преводних еквивалената, инфинитив се не појављује самостално, него као допуна модалним и

фазним глаголима. Пошто је он кондензатор који, као и глаголска именица, не показује категорију времена, поставља се питање одређивања темпоралног односа предикација у оваквим конструкцијама. Могућност за рјешавање овог проблема јесте примјена супституционог теста са конструкцијом *да + њрезенић*. Временска необилеженост презента омогућује да успостави однос са корелативном предикацијом у било ком другом времену. Супституциони тест са немобилним презентом показује извјесне разлике између конструкција које инфинитив гради са фазним и модалним глаголима, када се ради о темпоралном односу.²²

1.2.1. $V_{faz} + Inf$

Када се инфинитив у конструкцији са фазним глаголом супституише презентом са *да*, успоставља се однос предикације и фазе, а не однос двију равноправних предикација. Томе је узрок управо постојање фазног глагола у конструкцији. Он је носилац формалних предикативних обиљежја и значења фазе, па супституција са *да + њрезенић* показује да фазни глагол само временски модифицира корелативну предикацију. Ту се ради о фази, етапи у реализацији једне предикације, а не о правом темпоралном односу симултаности између датих корелативних предикација.

После тога *начиналось кормление* его булочками, сухариками, сливочками. (Гонч.)

прев.: Затим га *њочеше хранићи* | ***њочеше да ња хране*

Измученным, без пици, и без отдыха, людям той и другой стороны *начинало њриходитћ сомнение* о том, следует ли им еще испытывать друг друга и на всех лицах было заметно колебание. (Л. Т.)

прев.: *њочињали су двоумитћи* | ** *њочињали су да двоуме*

Ему *начинало њриходитћ сомнение* о том, следует ли ему . . .²³

прев.: *њочињао је двоумитћи* | ** *њочињао је да се двоуми*

Наполеон вздернул плечами и, ничего не ответив, *њродолжал свою њроњулку*. (Л. Т.)

прев.: **настѡви шейѡитћи | *настѡви да шейѡ*²⁴

1.2.2. $V_{mod} + Inf$

Темпорални однос између корелативних предикација заступљених модалним глаголом и инфинитивом може се такође утврдити супститу-

²² М. Ивић (*О уњиѡреби ѡлаѡлских времена у зависној реченици: њрезенић у реченици са везником „да“*, Зборник за филологију и лингвистику, XII/1), немобилним презентом сматра онај презент који се може замијенити инфинитивом или потенцијалом, али не и одговарајућим конјугационим облицима за одређивање прошлог, односно будућег времена.

²³ Примјер из *Речника*, стр. 285.

²⁴ Код примјене супституционог теста на инфинитив узиман је Кошутинев превод инфинитивом, осим посљедњег примјера.

цијом са немобилним презентом. Тест потврђује да се овдје остварује темпорални однос симултаности. Исто тако, показује се да се конструкција *V_{mod} + Inf* појављује као преводни еквивалент за НК због тога, што би презентска конструкција уз модални глагол непотребно оптерећила структуру реченице превода. Поред тога, таква конструкција би била редундантна на информационом плану, што је већ показано код утврђивања утицаја агенса на избор преводног еквивалента.

Я думаю, он в *сос^тоянии* был исполнить в самом деле то, о чем говорил шутя. (Љ.)

прев.: ** могао је урадити | могао је да уради²⁵

Сосед в этот день сделался страшнее всякого описания. (Гарш.)

прев.: да се не може описати | **да не може да се опише

Не знаю достойно порицания или похвалы это свойство ума, . . . , где видит его необходимость, или невозможность его уничтожения. (Л. Т.)

прев.: да се не може искорени^{ти} | **да не може да се искорени

1.3. Темпорална симултаност корелативних предикација омогућује и употребу глаголског прилога садашњег и прилога за начин као преводних еквивалената. Напоредо са односом симултаности као услов за употребу ових еквивалената јавља се идентичност агенса корелативних предикација.

2. Темпорални однос постериорности

Темпорални однос постериорности међу корелативним предикацијама слабије је заступљен на испитиваном материјалу него однос симултаности. Карактеристично је, да је номинална конструкција овдје превођена искључиво финитним глаголским облицима. Нереченична језичка средства нису уопште забиљежена као преводни еквиваленти на посматраном материјалу. Евидентно је да су и агенси корелативних предикација у односу постериорности редовно различити.

Признаться, я частью для развлечения занялся этим. (Љ.)

прев.: Истину да кажем, латио сам се донекле тога посла да се мало разведрим.

Они не боялись взыскания за неисполнение приказания или за самовольное распоряжение . . . (Л. Т.)

прев.: Они се нису бојали да ће одговарати . . .

Уж ежели Бог не пошлет мне поправки, дозвольте хоть умереть между своими, а не на чужой стороне. (Ст.)

прев.: Ако ми бог не да да се поправам, . . .

²⁵ Кошутин није дао потпун превод конструкције. На стр. 107. *Текстова*, у напомени 12. наводи само „он је могао“.

Снова доктор пошел в капитанскую каюту и, рассказавши капитану об отчаянии молодого матроса, *йросил шейерь разрешения* оставить его на корвете. (Ст.)

прев.: . . . *Молио је сад га му одобрѣ*, да га може оставити на корвети.

Все *искали освобождения* от жажды, как от какого-нибудь наказания господня. (Гонч.)

прев.: Сви су *йтражили да ујасе жеђ*, . . .

Глаголска именица у посматраним примјерима има позицију објекта и адвербијалне одредбе. Финитни облик којим се она преводи, постаје у реченици превода предикат углавном објекатске (са *га*) и намјерне реченице.

3. Темпорални однос антиериорности

Темпорални однос антиериорности између корелативних предикација, од којих једну представља НК, релативно је мало заступљен на материјалу Руских примера.

3.1. Најфреквентнији преводни еквиваленти су финитни глаголски облици. Они се појављују када су остварена сва три типа односа агенса, али најчешће када је у питању неидентичност. У реченици превода финитни облик постаје предикат неке антиериорне субординиране предикације: временске (типа *кад*, *након ишћо*, *йошћо*), узрочне (*зашћо*, *ишћо*), допусне (*иако*), изричне (*га*).

Вскоре *йосле выхода* корвета в кругосветное плавание или, как говорят матросы, „в дальнюю“, Иван Артемьев, . . . , серьезно *занемој*, схватив воспаление легких. (Ст.)

прев.: Усково *након ишћо је* корвета *кренула*, . . . , Иван Артемјев се озбиљно *разболео*, добивши упалу плућа.

Сын, будучи отправлен в губернский город с тем, чтобы узнать в палате, по мнению отца, службу существенную, определился вместе того в полк и *найисал* к отцу, уже *йо* своем *ойрделении*, прося денег на обмундировку. (Г.)

прев.: . . . *Найиса* оцу *кад је* већ *сиуишо* у пук, тражећи новаца да купи мундир.

Войреки йредсказанию моего спутника, погода *йрояснилась* и обещала нам тихое утро. (Љ.)

прев.: *Иако је* мој сапутник *йоворио* да ће бити гадно време, *изведрило се* . . .

Он молча ожидал, чтоб работница начала с ним разговор и *объявила* о последствиях ночных *йриключений*. (П.)

прев.: . . . *И да му каже* о последицама оног *ишћо се* ноћас с њим *збивало*.

3.2. Од осталих преводних еквивалената забиљежени су глаголски прилог прошли и глаголски придјевни (радни и трпни). У тим примјерима региструје се и идентичност агенса корелативних предикација.

ИЗБОР ФИНИТНИХ ОБЛИКА И ЊИХОВО СЛАГАЊЕ

Темпорални однос корелативних предикација утврђиван је на основу података које пружају финитни облици као презодни еквиваленти. Прегледани материјал не омогућује да се донесу општији закључци о слагању времена у српскохрватској реченици, али је потребно утврдити који лични облици су употребљени за превођење номиналних конструкција и њихових корелативних предикација на српскохрватски.

Као показатељи временског слиједа корелативних предикација у руској реченици служе приједлози уз глаголску именицу: *до, њосле, њеред, во время* и др. У преводној реченици, уколико је у процесу превођења номиналне конструкције настала временска реченица, забиљежени су везници *кад, док, њошњо, након ишњо* и сл. Поред временских, фреквентне су и објекатске, односне и намјерне реченице.

Од личних облика који су послужили као српскохрватски преводни еквиваленти, забиљежени су сви осим футура II, дакле: презент, перфект, аорист, имперфект, плусквамперфект, футур I. Њихова фреквенција је врло различита и иде од неколико десетина до појединачних примера.

Преглед облика којима су превођене номиналне конструкције биће дат напоредо са облицима који означавају корелативну предикацију, а према темпоралном односу који се остварује. Бројчано се изражава процентуални удио сваког модела у укупном броју примјера преведених посматраним финитним обликом.²⁶

1. Презент

Номиналне конструкције, према посматраном материјалу, најчешће су превођене финитним глаголом у презенту. Околност која му омогућује употребу у свим врстама темпоралног односа јесте темпорална необиљеженост презента. Из тог разлога може денотирати предикацију у темпоралном односу са корелативном, израженом било којим другим временским обликом. Ипак, презент је првенствено послужио за превод субординиране предикације у симултаном односу са доминирајућом, док је за остале односе мање употребљаван.

Однос симулијаности:

доминирајућа њред.	субординирана њред.	удио у %
презент	презент	35,06%
перфект	презент	25,97%
аорист	презент	6,49%
футур I	презент	6,49

²⁶ Из разлога економичности употребићемо ознаке *доминирајућа њредикација* и *субординирана њредикација* укључујући ту и примјере у којима је остварена координативна веза корелативних предикација.

Однос доминантности:

<i>доминирајућа њред.</i>	<i>субординирана њред.</i>	<i>удио у %</i>
перфект	презент	15,58%
аорист	презент	1,29%
презент	презент	1,29%

Однос антефицијалности:

<i>доминирајућа њред.</i>	<i>субординирана њред.</i>	<i>удио у %</i>
перфект	презент	2,59%

Забилежено је и неколико примјера у којима је доминирајућа предикација изражена инфинитивом (2,59%), потенцијалом (1,29%), те императивом (1,29%), а субординирана презентом.

2. Перфект

Према заступљености за презентом слиједи лични облик у перфекту. Запажа се да је равномјерније распоређен при означавању појединих темпоралних односа, него презент. Поред тога, карактеристично је да је доминирајућа предикација такође у прошлом времену, перфекту или аористу.

Однос симулијаности:

<i>доминирајућа њред.</i>	<i>субординирана њред.</i>	<i>удио у %</i>
перфект	перфект	47,20%

Однос доминантности:

<i>доминирајућа њред.</i>	<i>субординирана њред.</i>	<i>удио у %</i>
перфект	перфект	19,44%

Однос антефицијалности:

<i>доминирајућа њред.</i>	<i>субординирана њред.</i>	<i>удио у %</i>
перфект	перфект	30,50%
аорист	перфект	2,77%

3. Аорист

Као преводни еквивалент, аорист је на датом материјалу забилежен малим бројем примјера. И за ове примјере је карактеристично да је доминирајућа предикација у прошлом времену — перфекту или аористу.

Однос симулијаности:

<i>доминирајућа њред.</i>	<i>субординирана њред.</i>	<i>удио у %</i>
перфект	аорист	9,01%

Однос њосџериорносџи :

<i>доминирајућа њрег.</i>	<i>субординирана њрег.</i>	<i>удио у %</i>
перфект	аорист	63,63%
аорист	аорист	18,18%

Однос антиџериорносџи :

<i>доминирајућа њрег.</i>	<i>субординирана њрег.</i>	<i>удио у %</i>
перфект	аорист	9,01%

4. Имџерфекџи

Финитни глаголски облик у имперфекту као преводни еквивалент за НК забиљежен је само са два примјера, и то када је субординирана предикација у симултаном односу према доминирајућој.

Однос симулџаносџи :

<i>доминирајућа њрег.</i>	<i>субординирана њрег.</i>	<i>удио у %</i>
перфект	имперфект	50,50%
имперфект	имперфект	50,50%

5. Плусквамџерфекџи

Иста је ситуација са заступљеношћу плусквамперфекта као преводног еквивалента — пронађена су само два примјера гдје је остварен однос антериорности.

Однос антиџериорносџи :

<i>доминирајућа њрег.</i>	<i>субординирана њрег.</i>	<i>удио у %</i>
перфект	плусквамперфект	100%

Запажа се да је у случајевима када се номинална конструкција преводи имперфектом и плусквамперфектом (као и код перфекта и аориста), доминирајућа предикација у прошлом времену — конкретно перфекту или имперфекту.

6. Фуџур I

Лични глаголски облик у футуру забиљежен је само када је предикација коју представља у темпоралном односу постериорности према корелативној. При томе је корелативна предикација у прошлом, садашњем или будућем времену.

Однос њосџериорносџи :

<i>доминирајућа њрег.</i>	<i>субординирана њрег.</i>	<i>удио у %</i>
перфект	футур	33,33%
презент	футур	33,33%
футур	футур	33,33%

На основу наведених података, може се запазити да се презентом, перфектом и аористом преводе НК када су остварене све три варијанте темпоралног односа — симултаност, anteriорност и posteriорност. Имперфект је забиљежен само у оствареном односу симултаности, а плусквамперфект у односу anteriорности. Футур I је забиљежен у условима posteriорности кондензоване предикације према корелативној.

ПРИСУСТВО КОНДЕНЗАТОРА ДРУГИХ ТИПОВА

На текстовима из *Примера књижевној језика руској Р.* Кошутића пронађени су примјери реченица који су врло сложене за превођење, пошто је њихова структура оптерећена кондензаторима реченичног садржаја. Такве реченице често имају по неколико глаголских именица. При превођењу на српскохрватски ту се постављају високи захтјеви за стилску и информативну адекватност превода. Врло често је потребно генитивске низове глаголских именица при превођењу реструктурирати употребом финитних облика и других преводних еквивалената.

Поред глаголске именице, појављују се и кондензатори других типова: деадјективне именице, инфинитив, глаголски прилози, глаголски придјиви. Они такође захтијевају превођење на српскохрватски помоћу финитних облика.

Присуство великог броја кондензатора је карактеристично за текстове Толстоја²⁷ и Гогоља.²⁸ На примјер, једна реченица са таквом структуром (*Чичиков у Пљошкина*, стр. 175):

И на этом деревянном лице вдруг скользнул какой-то теплый луч, выразилось не чувство, а какое-то бледное *отражение* чувства: *явление*, подобное *неожиданному йоявлению* на поверхности вод *уйтойающего, йроизведшему* радостный крик в толпе, *обстуйившей* брег; но напрасно *обрадовавшиеся* братья и сестры кидают с берега веревку и ждуг, не мелькнет ли вновь спина или *уйомленные борением* руки — *йоявление* было последнее.

Код Толстоја, на стр. 78. *Текстова (Сражение йри Бородине)*, један од најсложенијих примјера:

Они не боялись *взыскания за неисполнение йприказания* или за *самовольное расйоряжение*, потому что в *сражении* дело касается самого дорогого для человека — *собственной жизни*, и иногда кажется, что *сийсение* заключается в *беисйиве* назад, иногда в *беисйиве* вперед, и *сообразно с насйроением* минуты поступали эти люди, *находившиеся* в самом пылу *сражения*.

Дакле, поред глаголске именице у функцији кондензатора и фактора који утичу на њен превод помоћу финитног облика, потребно је имати у виду и кондензаторе других типова.

²⁷ Л. Н. Толстой: *Война и мир*, (75—85) и (233—243), *Анна Каренина*, (33—41); пагинација према *Руским йпримерима*.

²⁸ Н. В. Гоголь: *Мертвые души*, (173—185); пагинација према *Руским йпримерама*.

Посебно се издвајају примјери у којима је уз глаголску именицу инфинитив. Он денотира предикацију која се јавља као објекатска у односу на корелативну предикацију, денотирану глаголском именицом. На српскохрватски се предикација коју денотира инфинитив у оваквој конструкцији редовно преводи финитним обликом. Међутим, глаголска именица се не мора обавезно превести личним обликом, па се као алтернативан еквивалент користи глаголска именица.

Мјурат просил тољко *їозволения їускаїѣ* кавалерию для забранія обозов. (Л. Т.)

прев.: молио је *да* му се *одобри да їустїи* коњицу / ***доїушїѣње да їустїи*

Узнав о близких отношениях Алексея Александровича к графине Лидии Ивановне, Анна на третий день решилаь написать ей, стившее ей большого труда, письмо, в котором она умышленно говорила, что *разрешение видетїѣ* сына должно зависетї от великодушия мужа. (Л. Т.)

прев.: *да* ће јој муж *дозволиїи да види* сина / ***да дозвола да види* сина

Она посмoтрела ему пристально в лицо, как будто пораженная этой новой мыслию, в глазах ее выразились недоверчивость и желание *убедїиїѣся*. (Љ.)

прев.: и *да жели да се увери* / ***и жеља да се увери*

Они ждали тољко *їриказанія выходиїѣ*. (Д.)

прев.: Чекали су само *да* им се *нареди да изађу* / *зайовестї їа да изађу*

Просидев дома целый день, она придумывала средства для свидания с сыном и остановилась на *решении найисайїѣ* мужу. (Л. Т.)

прев.:** *одлучи да найише* / *донесе одлуку да найише*

У овим случајевима ради се о појави кондензације обеју корелативних предикација. Превод на српскохрватски упућује на то, да можда и у степену номинализованости појединих кондензатора треба тражити узроке употреби финитних облика као еквивалената. Инфинитив се редовно преводи финитним обликом, док за глаголску именицу постоји и алтернативни превод одговарајућом глаголском именицом. С обзиром на стилску природу текстова, употреба глаголских именица као преводних еквивалената има извјесну стилску неадекватност. Конструкције типа: *одобрење да їустїи*, *дозвола да види*, *зайовестї да изађу*, *донесе одлуку да найише*, обиљежје су других функционалних стилова.

ЗАКЉУЧАК

На језичком материјалу текстова у *Примјерима књижевноїа језика рускої* и превода проф. Радована Кошугића испитивали смо превођење номиналних конструкција са руског на српскохрватски језик. Прихватајући дефиницију кондензације реченичног садржаја као употребе не-

реченичких језичких средстава у функцији репрезентаната предикације, као номиналну конструкцију посматрали смо глаголску именицу у функцији кондензатора.

Опредијелили смо се за глаголске именице трију творбених типова у руском: глаголске именице средњег рода на *-ние, -ение -ание* (*решение, чтение, удивление, сйрадание*), глаголске именице женског рода на *-ба, -ка* (*йројулка, йросьба, молайьба, разработйка*); глаголске именице мушког рода са нултим суфиксом (*выход, выезд, звон, свистй*).

Установили смо постојање два типа номиналних конструкција у руском језику:

- 1) НК типа кондензатор (К), гдје је глаголска именица потпуно потиснула вербалну предикацију;
- 2) НК вербономиналног типа (ВН), које представљају декомпоновану предикацију, а у којима се глаголска именица појављује као допуна копулативном, семикопулативном или фазном глаголу.

Глаголске именице у функцији кондензатора иступају у различитим слободним и предлошким падежним формама. Претежну већину (64,46%) чине слободне падежне форме, а остатак од 35,36% чине предлошке конструкције.

Избор преводних еквивалената које је Кошутић користио за превођење номиналних конструкција је врло широк и иде од стандардног средства за репрезентовање предикације — финитног облика, преко инфинитива, глаголских прилога, глаголских придјева, прилога, глаголских именица до фразеологизираних конструкција. На корпусу укупног обима 4450 реченица забиљежено је 396 примјера са 319 глаголских именица наведених творбених типова. Финитним облицима преведено је 41,65% свих примјера.

Услови који погодују избору финитних облика као преводних еквивалената за номиналну конструкцију, проистичу из односа глаголске именице према предикацији. Глаголска именица у функцији кондензатора реченичног садржаја не располаже категоријама предикативности, нити формалним сигналима агенса, времена, модалности, вида, начина или фазе. Уз значење процесуалности, ове категорије се показују као релевантне за информативност и стилску адекватност превода, те тако утичу на избор преводних еквивалената.

У првом реду, као услов за избор финитног облика појављује се агенс предикације представљене номиналном конструкцијом и однос који се остварује између њега и агенса корелативне предикације. Однос неидентичности агенса корелативних предикација утиче да се НК преведе финитним обликом, како би се формалним показатељима које он посједује указало на агенс кондензоване предикације. Идентичност агенса корелативних предикација или уопштеност агенса кондензоване, омогућују да се поред финитних облика употребе и остали еквиваленти. Експлицирање агенса у таквим случајевима није неопходно, па може да буде и информационо редундантно. При томе могу доћи до изражаја

и други фактори: модална процјена и могућности вршења радње представљене НК, фаза у реализацији предикације, синтаксичка позиција глаголске именице и сл.

Однос агенса корелативних предикација релевантан је за лексичко експлицирање агенса кондензоване предикације путем детерминатора. Детерминација глаголске именице остварује се у виду именице у генитиву, посесивне замјенице, те описног придјева. Неидентичност агенса условљава интерпретацију детерминатора у генитиву као субјекта, а идентичност агенса — као објекта при превођењу. Код детерминатора типа посесивне замјенице неидентичност агенса условљава да се детерминатор преведе личношћу замјеницом у номинативу и тако експлицира агенс. У условима идентичности агенса, посесивна зајменица може бити изостављена као информационо редундантна.

Детерминатор у виду описног придјева нема значаја за лексичко експлицирање агенса кондензоване предикације.

Недостатак предикативне категорије времена код глаголске именице у функцији кондензатора у руском језику, такође се показује као услов који утиче на избор преводног еквивалента. Не само вријеме, него и слијед кондензоване предикације према корелативној, траже да се као преводни еквиваленти употребе финитни облици. Утврђено је да се између корелативних предикација остварују три врсте темпоралног односа: однос симултаности, који је и најчешћи, однос постериорности и однос антериорности. Финитни облици се користе у свим оствареним темпоралним односима, док се остали преводни еквиваленти користе у појединим односима, уз остварење услова идентичности агенса.

Темпорални однос корелативних предикација дјелује на избор преводних еквивалената паралелно са другим факторима — односом агенса корелативних предикација и модалношћу. Од временских облика којима се преводи НК, забиљежени су презент, перфект, аорист, имперфект, плусквамперфект и футур I. Најфреквентнији временски облик је презент.

Поред номиналних конструкција, финитни облици се користе и за превођење кондензатора других типова: деадјективних именица, инфинитива, партиципа. Посебну пажњу скреће појава кондензовања двију предикација у непосредном контакту помоћу глаголске именице и инфинитива, као и превођење оваквих конструкција.

Сви наведени фактори утичу на превођење поминалне конструкције на српскохрватски помоћу финитних облика. Код превођења НК типа кондензатор (К) финитним обликом структура реченице превода редовно се ослобђава новом предикацијом. Она је најчешће у субординираном односу према корелативној, рјеђе у координираном односу или контекстуално изолованом положају.

Вербоминалне конструкције (ВН) представљају декомпоновану предикацију, па финитни облик постаје предикат исте реченице и у преводу. Структура реченице превода не обогађује се, дакле, новом предикацијом. Код превођења овог типа конструкција битан је синтаксички положај глаголске именице у полазној реченици.

Као релевантни фактори за превод уопште, па и превод номиналних конструкција, појављују се и лексичко значење полазне јединице и припадност исказа одређеном функционалном стилу. Када се ради о номиналним конструкцијама, за превод је значајна компонента процесуалности у значењу глаголске именице и околност да се ради о умјетничким прозним текстовима.

На избор преводних еквивалената свакако је утицао и поступак Кошутећа у преводу. Он је супротстављао појединачне реченице, истргнуте из контекста. Занемаривање ужег па и ширег контекста, негативно се одражава на селекцију информација које треба пренијети преводним еквивалентом. Многи подаци се често могу реконструисати из контекста, па их није потребно експлицирати преводним еквивалентом. Тада и разлози језичке економије утичу на избор преводног еквивалента, па и финитног облика. Међутим, поступак Кошутећа условљен је удбеничком концепцијом *Примера књижевнога језика руског*.

Бранко Тошовић

ЦРКВЕНОСЛОВЕНИЗАМ КАО ЕЛЕМЕНАТ ИСТОРИЈСКЕ СТИЛИЗАЦИЈЕ У РОМАНУ А. Н. ТОЛСТОЈА „ПЕТАР ПРВИ“

*Рађено под руководством
проф. др Малика Мулића*

Најобимнији дио историјске стилизације у „Петру Првом“ чини лексика а, вјероватно, и сама историјска стилизација у већини умјетничких дјела највише се манифестује у лексици. У односу на морфолошку и синтаксичку, лексичка стилизација у Толстојевом роману веома је богата и у већој мјери примјењивана. Разлог томе може бити и епоха чији се језик опонаша, епоха која је у историји руског језика остала позната по томе што је баш у лексици донијела највише измјена у структури руског језика. Црквенословенизми, затим европеизми што плаве језик и, напоскон, домаћа народна руска ријеч својим међусобним односом створили су специфично шаренило у језику, по чему је и остала позната Петрова епоха. Други разлог што има више лексичке стилизације лежи, можда, и у томе што су писци некако прихватили као неписано правило да историјску стилизацију углавном базирају на лексици, а то доводи до тога да и сами стручњаци који се баве стилизацијом своде је у својим проучавањима на анализу лексике. Додамо ли историјској стилизацији и историзме, за које смо закључили да не улазе у стилизацију, добићемо још већу разлику у употреби застарјелих ријечи, с једне, и морфолошких облика и синтаксичких конструкција, с друге стране.

Архаизме у дјелу налазимо од почетка до краја. Међутим, они не ремете читање и схватање текста, што би се могло очекивати ако узмемо у обзир њихов релативно велики број. Али треба имати у виду да „Петар Први“ има више од 600 страна, да архаизми нису згуснути у поједина поглавља и да нема главе, чак, чини се, ни стране, која их не садржи, па имамо утисак да су архаизми некако правилно, али не и шаблонски, хармонично распоређени и да својом архаичношћу не оптерећују дјело. Очито је писац бирао мјеста на којима ће их употријебити. С друге стране, из ткива романа види се да је веома често умјесто њих давао савремене еквиваленте, па се тако стварао својеврстан контраст између застарјелог и новог. На једном мјесту налазимо архаизам, на другом је

већ савремени лексем - и тако се то преплиће од почетка до краја, од једне ријечи до друге. Понекад ће једну те исту ријеч дати и у архаичном и у савременом значењу, па ће се и читалац наћи у недоумици какав семантички садржај носи.

Дакле, лексика у историјској стилизацији је вишеслојна, а главни разлог за то налази се у језику епохе који је А. Н. Толстој опонашао. Наиме, у Петрово доба лексика је, можда, била онај дио језика у коме је највише дошла до изражаја слојевитост и разноврсност, а ово је, опет, утицало да и лексика романа буде таква (или слична).

Да бисмо објаснили лексичку стилизацију језика краја 17. и почетка 18. вијека, морамо укратко нешто рећи о основним карактеристикама језика тога доба, јер је Толстој, настојећи да што вјерније прикаже догађаје, управо опонашао те основне карактеристике.

У историји руског језика тај период представља веома бурну и значајну епоху, у којој ће доћи у сукоб неколико тенденција. Шкљаревски, базирајући се на анализи В. В. Виноградова (2), добро је примијетио да историја руског књижевног језика у другој половини XVII вијека и почетком XVIII (дакле, у вријеме када се радња романа одвија) чини сложен процес међусобног дјеловања црквенословенског (или књишког) и народног језичког израза (16, 29). Почетком XVIII вијека умијешаће се и трећа струја, веома јака и интензивна — наиме, као одраз Петрове жеље да „пробије прозор у Европу“ доћи ће до јачања веза Русије са земљама западне Европе, што ће условити да се појави веома јак утицај европских језика на руски, посебно на лексичком плану. Тада руски језик плаве позајмице из низа европских земаља.

Тако ће руски језик ући у 18. вијек са ове три струје, које ће условити да све буде у „кључању, кретању, борби, развитку“ (5, 123). Створиће се велико стилско шаренило, доћи ће до мијешања елемената различитих стилова. У једном те истом тексту наћи ће се један крај другог и црквенословенизам, и простонародна ријеч и посуђеница. Истраживачи ове проблематике истичу да се ово посебно испољавало у књижевним дјелима тога доба. Ипак у тој борби начина изражавања, већ тада ће се осјетити правци даљег кретања руског језика кроз историју. Прво што је одмах било примијењено јесте: црквенословенски језик завршава своје самостално постојање, доживљава велику трансформацију и затвара се у оквире црквене, култне литературе, али и даље остаје у употреби за усмену и писмену комуникацију неких слојева руског друштва. Друго, у овом периоду врата за страни елемент била су широм отворена, па ће у језик ући и оно што није било потребно, а доћи ће и до помодарства, против чега ће се касније, посебно у периоду галоманије, водити упорна борба. Треће, језик широких народних маса баш у Петрово доба шири своју употребу (један од разлога је и развитак администрације у чијем ће језичком изразу бити доста народних ријечи), добија на значењу и све више потискује до тада неприкосновени црквенословенски.

И управо ћемо све ово и наћи у роману, што значи да је писац, претходно брижљиво проучивши масу докумената из Петрова доба,

успио да ухвати оне опште и битне карактеристике стања у језику почетком 18. вијека и да то, највише типизацијом, пренесе у своје дјело. Тако ћемо наћи елементе и прве, и друге, и треће струје, које ће се базирати на оној четвртој — савременој. На истој страни, у истом поглављу, чак и у појединим реченицама имамо и црквенословенизме, и позајмице, и тада престонародне ријечи, и свакако данашње лексеме. Дакле, и овдје је све у „кључању“.

Па да видимо како је једна од ових струја — црквенословенска — представљена је у језичкој грађи „Петра Првог“.

★

Морамо одмах истаћи да под појмом црквенословенизам подразумевамо ријечи које су онда (у XVIII стољећу) биле карактеристичне за црквенословенски језик, дакле, ограничавамо се на оно што је тада било у тој струји, а све остало што је изван, било оно и црквенословенског поријекла, не уврштавамо у црквенословенизме.

И у језику романа осјећа се она карактеристика сужавања употребе црквенословенизама на црквену, култну тематику, јер се већина црквенословенизама налази у религиозном контексту. Алпатов с правом истиче да црквенословенску архаику налазимо у језичкој карактеризацији лица која су у некој вези са старом традицијом и културом, при чему у највећој мјери код оних која су непријатељски расположена према Петру I (1, 223).

Да одмах кажемо да црквенословенизама у роману, у односу на осталу лексику, а и на саму величину дјела, има веома мало. То констатују и сви они који су писали о томе. Према нашој анализи, у роману их је четрдесетак. Овим ријечима именовани су разни предмети, дијелови човјечијег тијела, апстрактни појмови, радња, а све прате црквенословенски придјевни и прилози. Али за већину црквенословенизама у „Петру Првом“ постоје и савремени синоними и они чине ону другу паралелну линију у лексички роману. Свакако, нису сви црквенословенизми подједнако фреквентни; неки се ту и тамо појаве, а други већ чешће. Иста је ствар и са савременим еквивалентима.

Овдје морамо истаћи да смо у одвајању црквенословенизама од остале лексике наишли на потешкоћу у томе што су њихове границе употребе у појединим епохама готово неухватљиве, те зато рјечници савременог руског, па и Рјечник АН (11), не дају податке о томе, већ се ограничавају на формулацију „позајмљено из црквенословенског“ или „црквенословенизам“. Осим тога, лексика књижевног језика прве трећине XVIII вијека ни до данас није сасвим проучена (14, 219). Наш списак црквенословенизама био је у почетку већи, али смо, користећи се рјечницима, извршили корекцију и грађу свели на мањи број. Само пет-шест црквенословенизама са нашег списка не спомиње се у књизи Замкове „Славјанизм как стилистическая категория в русском литературном языке XVIII в.“ (3), што нам може служити као потврда да смо дате ријечи смјестили у праву епоху.

Да видимо гдје се, када и колико и у којим случајевима употребљавају црквенословенизми, имају ли савремене еквиваленте и, уопште, чиме се карактерише њихова примјена.

Једну групу чине називи дијелова човјечијег тела. То су „брада“, „власы“, „глава“, „десница“, „длань“... Сви они имају свој савремени пар „борода“, „волосы“, „голова“, „правая рука“, „ладонь“.

Први црквенословенизам нашли смо у „Петру Првом“ само једном на страни 173, гдје се говори о томе како је патријарх Јоаким, један од оних што нису били наклоњени Петру I и његовим реформама. У Грановитој палати, извадивши испод црне мантије свеску, почео читати цару и бољарима о неопходности искорјењивања иновјераца и јеретика:

Так он читал о бедствиях, творящихся повсеместно. У Петра пропала зевота. Наталья Кирилловна, страдая, взглядывала то на сына, то на бояр, они же, как полагалось, уставя *брaды*, безмолствовали. Все знали, — дела государства весьма плохи. Но как помочь? Терпеть — только... Иоаким читал...

Бољари, чије браде Толстој назива „брады“, ћуте, а мало даље, на 220. страни, ситуација ће бити другачија: они не ћуте, они говоре, а њихове браде нису више „брады“, већ „бороды“. Вијећала је Бољарска дума, ту је и цар, а они су

вставая по чину и месту, отмахивали тяжелые рукава и говорили, говорили, шевелили белыми пальцами, — гордые лбы, покрытые потом, строгие взоры, колёные *бороды* и пустые речи, крутившиеся как игрушечное колесо на ветру, оскоминой вязли в мозгу у Петра.

Дакле, за иста лица, истог друштвеног слоја (у оба случаја није дијалог) и у доста сличним ситуацијама имамо и црквенословенизам и савремени пандан. Зашто? Замкова истиче да су ријечи типа „брада“ стално сусрећу (у 18. вијеку) у свим видовима високог стила изражавања (3, 143). Наше је мишљење да „брада“ долази у оквиру тзв. неправог управног говора, у коме аутор у „своме“ простору износи мишљење јунака (у овом случају цара и царице), при чему у опис убацује ријеч „брада“ као обиљежје високога стила језичког израза цара и царице. Осим тога, наведени пасус налази се уклијештен између два велика одломка, у којима је дат патријархов говор, препун архаичних ријечи, па је и то могло утицати на писца да у споменути пасус, који нема ниједнога архаизма, убаши овај „брады“ да се не би створио сувише јак јаз између старог и новог. Овај примјер потврђује мишљење да су црквенословенизми давани онда када се радило о људима старе традиције и углавном непријатељски расположених према Петру I. Али то не значи да ће увијек бити црквенословенизам. Као што смо видјели на 220. страни, аутор дјела знао је и у веома сличним ситуацијама употребити у једном случају црквенословенску, а у другом руску ријеч. Чини нам се да је вриједност Толстојеве лексичке стилизације, баш у томе што она није шаблонска, праволинијска, тоталирана, већ је умјерена, флексибилна и у својеврсном преплитању са савременим језичким изразом. У даљем излагању видјећемо како је стилизација довела до стварања читавих синонимских низова, са застарјелим и данашњим

лексемима. Дакле, примјер с „борода“ показује да писац није досљедно спроводио стилизацију. Ово потврђују и остали случајеви с „борода“, случајевима у којима се могао дати и црквенословенизам. Запажамо да „борода“, ако се може тако рећи, није социјално омеђена, јер се употребљава када се ради о лицима различитих друштвених слојева: Циганин (180), Иван Бровкин (223, 225), козаца (242), поп (298), кнез Ромодановски (304), думски писар (327, 330), пустињак (331, 333) итд. Интересантно је да се наведени примјери налазе у ауторовом језику, мада их има и у дијалогу (рецимо, на 281. страни).

Кононова разлог употребе „брады“ налази у могућности да се помоћу њега искаже ауторов ироничан однос према бољарима (4, 6). Нама се чини да тај разлог, мада прихватљив и чит, није главни, јер ту исту иронију, ако не и у већој мјери, налазимо и на 220. страни, па ипак стоји „борода“. Мислимо да је више у питању контекст, окружење, а мање сама жеља да се архаизмом постигне иронија.

У вези са бравом у оно доба била је позната Петрова акција под називом „брадобритие“, што је он увео послје повратка из западне Европе као један од начина модернизације Русије и европеизације изгледа и одијевања рускога човјека. На стр. 288. описана је сцена бријања брада бољарима, којом цар непосредно руководи. Ситуација је трагикомична, пуна ироније, али и поред тога од маказа за стрижу оваца пред цареве ноге нису падале „брады“, та „древна љепота“, већ „бороды“. Али зато је он намргођеном бољару, што се сав тресао, пружао повећу чашу водке, попраћајући то говором у коме иронију појачава једним другим црквенословенизмом — „власы“:

— Выпей наше здоровье на многие лета... И Самсону *власы* резали... Откуда брадобритие пошло? Женской породе оно любезно, — сие из Парижа.

Овај архаизам наћи ћемо још једном на 332. страни. Ситуација је сасвим другачија. Претходни случај има свјетовни карактер, док ће овај бити потпуно у религиозном контексту. Наиме, обављајући службу за вјернике у некаквом подземљу, пустињак је вјерницима говорио о томе како је „спасавао душу“ у стану пустињака Нектарија и како му је овај тијело изнуравао:

И не только дровом всяким, но и железом, и камением, и за *власы* рванием, а ино и кирпичом смирял.

Ово је типична реченица једног пустињака и сасвим је јасно да је црквенословенизам употријебљен за опонашање начина изражавања човјека који једини смисао живота налази у вјери. У роману нам није тешко наћи ситуације у којима ништа неће бити вјерско и гдје ће стога, дакле онда када се ради о свјетовној тематици, свакодневном животу, стајати савремени неутрални лексем „волосы“. Рецимо:

В кабаке становилось все шумнее и жарче, бухала обитая рогожей дверь. Спорили пьяные, у стойки качался один, голый по пояс, без креста, молил — в долг чарочку... Одного выволокли за *волосы* в сени и там... били, должно быть, за дело... (302)

Можемо навести и низ сличних примјера (нпр. на стр. 359, 298, 318, 368, 369, 392, 395, 410, 423 итд.).

Дакле, у високом стилу изражавања (који може имати и ироничан карактер) и у религиозном контексту даје се црквенословенизам, а за означавање косе у ситуацијама из свакодневног живота примењује се савремена ријеч.

И црквенословенизам „г л а в а“ има слично обиљежје, односно припада високом стилу и у вези је са култном темом. Василиј Василевич Голицин разговара са Де Невилом, странцем који је управо допутовао из Варшаве. Разговор се води на латинском, а у роману је то на руском. Све је на високом нивоу, и одјећа, и изглед просторије, и тема, и сама комуникација. Нижу се велике мисли изражене адекватним ријечима. И тако ће у једном тренутку Голицин Де Невилу:

Английский народ сам сокрушил несправедливые порядки, но в злобстве дошел до великих преступлений — коснулся *главы* помазанника. Боясь сих ужасов, мы жаждем блага равно всем сословиям (64).

У значењу „човјечија глава овај архаизам нисмо више нашли у дјелу, али зато налазимо два друга: „црквена купола“ (308, 385, 298, 402) и „поглавље у књизи“ (396...). Дакле, ово је један од оних семантичких архаизама који дају посебно обиљежје лексичкој стилизацији. У ткиву романа може се наћи доста примјера са савременим паром „голова“, рецимо на стр. 178, 227, 235, 242, 279, 298, 320, 324, 327, 331, 333 и сл. Запажамо да је понегдје немогуће употријебити црквенословенизам (контекст не дозвољава). Такав је случај са оваквом реченицом:

На ином церковном дворе поп не начинает обедни, задрав бороду, кричит звонарю „Вдарь в большой, дура-голова, вдарь громче...“ (298)

Ријеч „д е с н и ц а“ налазимо само на једном мјесту:

Карл появился в сенате, не сняв охотничьего кафтана, — с надменной рассеянностью выслушал отеческие речи о *деснице* божьей, занесенной в этот час над Швецией, о благоразумии и добродетели (456).

Исти је случај и са црквенословенизмом „д л а н ь“:

— Порфиша, рыбанька, положи уголек в кадило, радуйся с молитовкой, — проговорил старец. Хроменький Порфирий снял кадило с деревянного гвоздя, заковывлял к печи, раздул уголек в кедровой смоле, с лобызанием *длани* подал старцу (404).

Савремену ријеч „ладонь“ сусрећемо доста често (450, 456, 460, 463, 504, 526, 583, 603, 614, 624, 627, 660, 663) и то онда када се казује о свјетовним стварима.

Архаизам „л и к“ Чхиквадзе сврстава у групу ријечи повезану са хришћанском религијом (15, 8). Ријечи овога типа, каже он, писац употребљава јер одражавају религиозни поглед на свијет. Нестеров у синонимски низ убраја „лики“ — „образа“ — „иконь“, изостављајући четврти са значењем „лицо“ (6, 26-27). А „лик“ се једном у роману даје у овом последњем значењу:

В Успенском соборе отходила обедня... На царском месте под алым шатром стояла Софья... Софья по крайней мере понимает державный чин. Под ногами, чтобы повыше быть, скамеечка. *Лик* покоен, ладони сложены на груди, и руки, и грудь, и плечи, уши, венец жарко пылает камнями. Будто — сама владычица Казанская стоит под шатром... (125).

Поређење Софије са казанском мајком божјом условило је употребу црквенословенизма. Иначе, „лик“ у значењу „лик човјека“ налазимо десетак пута (најчешће је то лик на икони), а два пута одговара ријечи „икона“.

И „о ч и“ спада у ону групу ријечи која је била у оквиру висока стила изражавања из прве половине XVIII вијека. Стога, тамо гдје се опонаша такав начин писања, говорења и сл. или елементи таквог језика продиру у пишчев језик у форми неправог управног говора (а и то је вид имитирања), наћи ћемо „очи“, док у ситуацијама које нису ни свечане, ни религиозно обојене, дакле у свакидашњици имаћемо „глаза“. Свакако „очи“ ће бити социјално маркиране — за лица из виших друштвених слојева. Обично је то цар, затим Василиј Васиљевич Голицин, Софија, Иван Артемич Бровкин (онда када је већ постао угледна личност) и др. Али то не значи да ће увијек када се говори о високој личности бити употребљен црквенословенизам. Напротив, имамо низ примјера који показују баш супротно. Тако је Лефорт са запрепашћењем гледао у „глаза“ Петра (200), цар је блистао „глазами“ (203), у великом плачу Јевдокија лактом прикриваше „глаза“ (177), Петра је крај мајчине постеље посматрао „глаза“ што бијаху без живота (206), а царевић, тај мршави дјечак, имао је високо чело и „глаза“ која се нису осмјехивала (207) итд. Значи, присуство угледне личности не мора значити и обавезну употребу црквенословенизма — све зависи од ситуације. Па да видимо који су то случајеви.

У соби сједи царевна Софија и као по ко зна који пут размишља о томе како је она, царска кћи, осуђена на вјечно дјеловање и колико је таквих као она преживјело бесплодан живот и уснуло под манастирским плочама. Али утјеха је кнез Василиј Васиљевич Голицин:

И свет *очей*, Василий Васиљевич прекрасный, не муж какой—нибудь с плетью и сапожичами, возлюбленный со сладкими речами, любовник, вкравчивый и нетерпеливый... Ох, грех, грех! (35).

Тај њен љубавник нешто касније отићи ће у ратнички поход и из њега се вратити нимало славно:

Бесславный воитель Голицин, мрачный, как ворон, сидел у себя в палатах, обитых медью, допускал перед *очи* одбого Шакловитого да Сильвестра Медведева. Все понимали, что сейчас либо ему уходит от дел со срамом, либо кровью добывать престол (123).

Исти тај кнез из самог похода, сазнавши да се његовом кримском рату у Москви смију и да му је чак и његов бивши заштитник патријарх Јоаким окренуо леђа,

писал Шакловитому тревожные письма о том, чтобы недреманным *оком* смотрел за Черкасовым, да смотрел, чтобы патриарх меньше бывал наверху у Софьи. „А что до бояр, — то извечно их древняя корысть засла, на великое дело им жаль гроша от себя оторвать...“ (78).

А Андреј Андрејевич Виниус, царев секретар, овако Петру представља наоко трговца:

Вологодский купчина, Иван Жигулин, самолично привез челобитную, молит допустить перед *очи*... (203).

Нешто касније наилазимо на сцену у којој кнез Роман Борисович Буј-
носов, сједећи само у рубљу на крају кревета, сјећа се шта је у пријашња
времена у то доба радио:

Каждое утро, во всякую погоду, ехал Роман Борисович во дворец — когда
государевы светлые *очи* (а после — царевнины *очи* пресветлые) обратятся
на него. И не раз того случая дожидался... (304).

А времена су се брзо мијењала. Цар више није у Кремљу — он је пуст:

Стеснилось сердце у Романа Борисовича. Опустело место сие, пресветлых
очей нет, что вон в том окошечке царском теплились, как лампы во славу
Третьего Рима. Скучно! (313).

Промијенио се и Иван Артемич Бровкин. Захваљујући сину, од обичног
човјека из народа постао је упливна личност. Његови бивши кумови,
пријатељи и сусједи — селјаци дођоше једном код њега па га почеше
загледати:

Иван Артемич сидел на лавке, руки засунул под зад. *Очи* — строгие, без мига-
ния, портки тонкого сукна, сапоги пестрые, казанской работы, с носками —
крючком... (223).

Негде у исто вријеме на обали Москве свијет је посматрао како спаљују
на ламачи неког Нијемца због вјере. Људи су гледали и коментарисали:

— Гляди, *очами-шо* сверкает, — страх-то!.. (183).

А када је Петар почео оштро ломити старинске обичаје појавиле су се
гласине о томе да се близу Виг-језера неколико стотина људи спалило,
да се над пожаром отворило небо и видио се стаклени небески свод и
пријесто са господом, са чије десне и лијеве стране бијаху старци и херу-
вими — „двомя крылы летаху, двомя *очи* закрываху, двомя же ноги“
(417).

Ето, то су ситуације у којима се употребљава црквенословенизам
„очи“. Видимо да се само у посљедња два случаја ради о црквеној тема-
тици (Нијемца због вјере спаљују и они што гледају осјећају некакав
мистичан страх; небо које се отвара је вјерски мотив). У свим осталим
нема ничег религиозног, ради се само о опонашању високога стила, а
примјери су углавном стављени у ауторов језик у облику неправог уп-
равног говора: Софија размишља о своме вољеном кнезу и у опис тих
размишљања убачен је њен израз „свет очей“; романописац не даје
цијело Голициново писмо Шакловитом, већ га препричава, при чему
очито задржава неке ријечи и изразе, као „недреманное око“ и
емотивна размишљања Романа Борисовича о новим временима, цару и
његовим очима такође су дата у неправом управном говору; а пред селја-
цима бивши сусјед Иван Артемич сада је некако висок и свечан — отуда
„очи“, а не „глаза“.¹

Наш би закључак био: црквенословенизам „очи“ употребљава се
из два разлога: 1. ради опонашања високога стила изражавања или
2. што га условљава религиозни контекст.

¹ За овај примјер Степанова каже да је немотивиран ближим контекстом јер
се налази у непосредној близини са ријечју која је несумњиво, са гледишта савременог
језика, другог стилистичког нивоа (12, 24). Она има у виду то што се једно до другог
налази црквенословенизам „очи“ и ријеч „зад“. Али ово стављање једне крај друге
ријечи различитих стилова такође је била особина језика 18. стољећа, па је и то дио
лексичке стилизације.

За разлику од претходног, црквенословенизам „плоть“, у оним примјерима које имамо, не налазимо ван религиозног окружења. Андреј Голиков долази пустињаку Нектарију и овај га пита:

Что хочешь: душу спасти или *илойъ*? (331).

Голиков затим прича:

И душу мою спасал, а *илойъ* умерщвлял...

На 403. страни опет су иста лица, а ту су још и сељаци:

Старец не жаловал буйной *илойи*.

Мало даље Нектариј грди Алексеја Голикова:

Собака, дура! То бес был, не я. А ты обрадовался! Вот она, *илойъ* окайная! Тебе бы за ложку меда царствие небесное продать (406).

А на 411. страни описује се сцена спаљивања вјерника у сектанском храму — Петрови су војници ударили у врата, желећи да их отворе, а Нектариј је говорио:

Слышите! Царь Петр — антихрист во *илойи*.

Касније ће се Голиков сјећати свих тих догађаја, у којима је Нектариј био централна личност:

Но — между прочим — маленьким, но не таким, как его когда — то учил старец Нектарий, — не смиренным червем, жалкой *илойю* чувствовал он себя (632-633).

Сјетио се и пијаног црквењака, који га је упутио пустињаку Нектарију:

Он и уговорил тогда Андрея искать райской тишины, идти на львиное терзание *илойи* к старцу Нектарию...“ Чудаки! — прошептал Андрей. — *Плойъ* терзать (633).

Примјер ћемо наћи и на 110. страни.

Овај црквенословенизам употребљавао се у XVIII вијеку у високом слогу у правом значењу, а, ето, видимо да је и овдје исто. Њему је синонимична ријеч „тело“, која такође постоји у роману (рецимо, у говору пустињака на стр. 363. друга књига, има и „плоть и „тело“), а била је и у оно доба.

За „уста“ Замкова, на основу споменика — црквених и свјетовних — из средине 18. стољећа, тврди да је један од фреквентнијих црквенословенизама (3, 188). Стога није ни чудо да га имамо и у роману, мада овдје није тако чест — нашли смо свега седам примјера. Запажамо да се и овај архаизам у употреби ничим не разликује од претходних — у питању је опонашање високога стила, који понегдје има и вјерско обиљежје, и то означава лица из виших слојева друштва (цар, бољари, царица) и из религиозних кругова (пустињак). Ево примјера:

Ждали этого давно: у царя была цинга и пухли ноги... Одно время он что-то шептал, не могли понять — что? Немец нагнулся к его бескровным *устам* Федор Алексеевич невнятно, одним дуновением произносил по-латыни вирши. Несомненно, царь был без памяти... (15-16). Наталья Кирилловна, как роза осенью, расцвела в лавре: пятнадцать лет жила в забросе, и вот снова пихаются локтями великородные князя, чтоб поклониться матушке царице; бояре, околь-

ниче в *уџа* смотрят, чтоб кинуться за делом каким-нибудь ... В келе у нее сидели бояре: ближайший из людей, бывший еще при младенце Петре в поддьяках, Тихон Никитьевич Стрешнев, на *уџах* блаженная улыбка, бровями занавешены глаза, чтоб люди зря не судили: лукав ли он, умен ли... (143-144). —И вы,—говорил он (патријарх цитира ријечи старовјерца Кулмана на исељивању) на допросе, слепы: не видите,—моя голова в сиянии и *уџами* говорит святой дух...“ И приводит текстy из прелестных учений Якова Бема и Христовора Бартуда (у фусноти писац објашњава да су они аутори мистичних дјела) —174. Гатара Воробјиха пита царицу Јевдокију: А еще о чем гадать-то? Вижу, краса неописуемая, затаенное на *уџа* просится... Ты — на ушко мне, царица... (176). Пустињак Нектариј говори: Мне этого не надо, мне ангел росою райскою *уџа* освежает (405). Теплою изблюю из *уџи*! Горячего хочу! Не овец гоню в рай, — купины горящие! (410).

Роман садржи доста примјера са савременом ријечју „рот“, често баш за ознаку људи из високога друштва, нпр. царица Јевдокија (178, 207), Гордон (234, 282), Лав Кирилович Лефорт (206), царевић (207), Мењшиков (209), патријарх (211), Иван Артемич Бровкин (226), бољари (288), Петар (290) итд. Можда је у случајевима када је могао дати архаизам, писац одустајао од тога због опасности да језичко ткиво романа сувише не оптерети великим бројем црквенословенизама, па отуда и појава да за исту личност имамо оба синонима.

За означавање дијелова човјечијег тијела А. Н. Толстој није узео све оно што му је нудио XVIII вијек. Замкова наводи да су средином 18. стољећа у саставу високога слога литературе класицизма били и ови црквенословенизми: *вежды* (веки), *вья* (шеля), *зеница* (зрачок), *ланийа* (щека), *мышца* (рука), *йерси* (грудь), *рамо* (йлечо), *сйюа* (нога), *уд* (член), *уџине* (губи), *чело* (лоб), *чресла* (йоясница) — 3, 127, а ми не искључујемо могућност да неких од ових нема и у Толстојевом роману, мада ми нисмо открили. Али при опонашању није потребно ићи на свеобухватност, цјеловитост. Довољно је дати низ типичних примјера па да се добије права слика. Тако је и овдје — помоћу поступка лексичке стилизације читалац може да добије јасну представу о томе како су у 18. вијеку ондашњи људи називали поједине дијелове свога тијела.

Средином XVIII стољећа Замкова не налази много црквенословенизама и за именовање конкретних предмета. Вјероватно је томе допринио и продор страних ријечи, па можемо претпоставити да их је у почетном периоду продора, дакле у Петрово доба, било нешто више. И у роману „Петар Први“ не налазимо велико богатство.

Од лексема за називање *м а т е р и ј а л н и х с т в а р и* навешћемо сљедеће: врата, древо, купина, прах, зерцало, злато, брашно и риза.

Први од споменутих налазимо три пута и у сва три случаја потпуно је у религиозном окружењу:

На Красной площади он бросил раздувающего боками коня подскочившим нищим и кинулся... в Казанский собор, где обедно стояли верхние бояре... Ромодановский стоял впереди всех на коврике перед древними царскими вратами... (280). Дакле, овдје се ријеч „врата“ налази у оквиру израза „царские врата“. Нектариј постојано повтарял: „Антихрист пришел к *вратам* мира, и выбьедков его полна поднебесная. И в нашей земле обретается черт большой, ему же мера — ад преглубокий“ (406). Наталија прича Катарины — У матушки в молодости нрав был веселый, беспечный, пыклий... Понимаешь?.. Про него

чего только не плели Софьины-то приспешники да блюдолизы... А разве можно ее винить? По-старозаветному — все грех, что ты женщина — и то грех, — сосуд дьявола, адовы *врагги* (642).

Изађе ли пак радња из вјерске тематике у свакодневницу, појавиће се данашња ријеч „дверь“:

Заскрипели старые лестницы, застонали ржавые петли давно не открывавшихся *дверей*... Началась беготня по всему дворцу (646). Князь-кесарь был в разряде оружейных дел. Гаврила не стал спрашивать — можно ли к нему, пртолкался к *двери*, кто-то его потянул за кафтан: „Куда, куда, нельзя!“ (641). ...графиня выбежала в сени, открыла *дверь* на улицу... (675). Таквих примјера има доста.

Дакле, употреба овог црквенословенизма потпуно је религиозно обојена.

Архаизам „древо“ налазимо и у свјетовном контексту. Погледајмо. Андреј Голиков прича Феђки како у њему тиња велика умјетничка снага:

Федя, мне под Нарвой рассказывал крепостной человек Бориса Петровича про итальянскую страну... Про живописцев... Как они живут, как они пишут... Я не успокоюсь, рабом последним отдамся такому живописцу — краски тереть... Федька, день просветлел и померк, а у меня на доске горит вечно... Стоит ли *древо*, — береза, сосна, — что в нем? А взгляни на мое *древо* на моей доске, все поймешь, заплачешь... (521-522).

Споменемо ли језик старог пустињака Нектарија, знамо одмах да ће употреба ријечи бити вјерског карактера:

Коромыслом, на чем ушаты с водою носят, тем *древом* из ноги моей икра выбита, чтобы ноги мои на послушание готовы были. И не только *древом* всяким, но и железом, и камением... (331-332).

А што се тиче савременог еквивалента „древу“, тога има стварно много (рецимо, стр. 415, 420, 421, 439, 441, 453-3², 473, 504, 656...).

За назив биљки, растиња постоји само један примјер. На 410. страни умјесто данашње ријечи „куст“, која је била и у XVIII вијеку синоним црквенословенизму, дат је архаизам „к у п и н а“:

„Горячего хочу! Не овец гоноу в рай, — *куиины* горящие!..“ (410).

Опет су то Нектаријево страшно ријечи.

За овај црквенословенизам Замкова каже да је доста риједак у споменуцима (3, 189), а ево и у роману није баш фреквантан.

И „п р а х“ није много коришћен. Толстој га је употријебио када је говорио о томе како Петар и кнез-цезар улазе у спремиште Уреда за тајне послове, у који нико није тридесетак година крочио ногом, па да би истакао ту старост, непротицање времена, патину давнине даје ријеч из високога стила (пишчев је језик):

Паутина, *йрах*. На полях вдоль стен стояли чеканные, развилистые ендывы — времен Ивана Грозного и Бориса Годунова (508).

Дакле, овдје значи „пыль“, а управо у односу на ову руску ријеч „прах“ је био црквенословенизам и припадао је високом стилу, док је средином 18. вијека био стилски неутралан са значењем „останки усопшего“ (3,

² Цифра иза цртице означава број нађених примјера на датој страни.

62). Замкова наводи и примјере из дјела Прокоповича, Ломоносова и Муравјова (нпр. од првог аутора: „Земный неприятельский приход издалече слышен,... не видно дыма и праха“).

Интересантно је преплитање „з е р ц а л а“ и „резкала“. Прва ријеч ј: црквенословенизам, синоним савременом пару „зеркало“. Анализирајући разлоге употребе једног и другог облика, дошли смо до следећег закључка: црквенословенизам се употребљава ако се говори о огледалу зидних свијећњака³

За окошком несло колючую пыль, мотались голые ветви. Здесь было тепло. Убранство стола, довольные лица гостей, огоньки камина уютно отражались в *зеркала*х стальных подсвечников (370). Зажгли свечи в стальных подсвечниках перед *зеркала*ми. Налили вино в хрустальные кубки (375). В высокой комнате пахло сырой штукатуркой, на белых стенах горели свечи в трехсвечниках с медными *зеркала*ми, горело много свечей... (571).

У овим осталим случајевима стоји „зеркало“, најчешће кад се неко огледа у њему:

Санька, мазнув отца губами, кинулась к *зеркалу*, начала вертеть плечами, пышными юбками, цвета фрезекразе, оглядывая новое платье... Не могла оторваться от *зеркала*... Санька отошла от *зеркала*, прищурилась, подняла пальчик... (378). Король Карл... причесал коротко остриженные волосы, — не глядя в *зеркальце*, поднесенное ему бароном Беркенгельмом (583). Король подошел к *зеркалу* и задумчиво стал разглядывать свое — несколько осунувшееся лицо (589). Пани Анна с юного девичества... мечтала о необыкновенной жизни. Для этого стоило только поглядеть в *зеркало*: хороша, да не просто хорошенькая, а с перчиком, умна, остра, резва и неумоима (619). Наталья взглянула на... четырехугольное тусклое *зеркальце* на стене... (642). *Зеркало* камина отражало снежный свет (388).

Читаоци није тешко да разумије шта значи „зеркало“ не само због звуковне стране сличне „зеркалу“, него и зато што се ова ријеч у савременом језику употребљава у пренесеном значењу за ријеку, језеро и сл. чија је површина мирна и равна.

Разноврсности лексичке синонимије црквенословенизма и руских ријечи у роману доприноси и ријеч „р и з а“, која, као и у XVIII стољећу, по значењу одговара ријечи „одежда“, од које се разликује јасном религиозном обојеношћу:

Вскоре там загорелись под косым солнцем поповские *ризы* (283). Царь с ближними, с князем-папой, старым беспутником Никитой Зотовым, со всешутейшими архиепископами, — в архиерейской *ризе* с кошачьими хвостами, — обезжал знатные дома (416). Иван Артемич Бровкин, сопя от слез, повторял: „Слава, слава...“. По онду его сторону президент Митрофан Шорин самозабвенным голосом подперал хору, по другую Алексей Свешников цыганскими глазами так жадно ел золотого иконостаса, *риз* и венцов, будто вся это мощь была его делом... (471). Пастыри, начальники, мытари, гремящие златом, все надели *ризы* свиренства своего... (184). Понегдје има и ироније (стр. 416).

У посљедњој реченици запажамо још један црквенословенизам из ове групе — то је „з л а т о“. Ово је, иначе, једини случај употребе у „Петру Првом“, а дат је у оваквој ситуацији у току спаљивања Нијем-

³ Мада и то није досљедно, што показује и овај примјер: „Август резко поставил зажженный канделябр перед *зеркалом* среди пуховок, перчаток, флаконов с духами, — одна свеча упала и погасла“ (445),

да због вјере Овдоким гласно и без страха говори Јуди да није у реду што људе спаљују због њихових религиозних опредељења, да народ у мукама живи, да не треба тражити истину (слиједи поменута реченица) и да треба бјежати у шуме. Ријеч „золото“ често сусрећемо у роману (185, 209, 259, 316, 376, 368, 447, 449, 455 итд.).

Споменимо, на крају, „б р а ш н о“, а по обичају у вези је са Нектаријем. Голиков говори:

Кушали мы в пустыне вместо хлеба траву папорть, и кислицу, и дубовые желуди, и с древес сосновых кору отымали и сушили и, со рыбою вместе истолокши, — то нам и брашно было (331).

Као што видимо, одговара ријечи „пицца“.

Сљедећа група црквенословенизама означава а п с т р а к т н е п о ј м о в е. Овдје нећемо говорити о изведеницама (творба ријечи по црквенословенским узорцима у XVIII вијеку била је доста широка), већ ћемо нешто рећи о оним што нису изведене а чиниле су у оно доба невелику групу ријечи (3, 133), па их ни у роману нема много.

За означавање појма „живот“ у дјелу постоји читав синонимски низ застарјелих и савремених ријечи: „жизнь“, „мирской“, „житие“, „живот“. Задржимо се мало на овој посљедњој, која је семантички архаизам и у савременом језику има сасвим друго значење („стомак“).

За употребу црквенословенизма „ж и в о т“ у значењу „жизнь“ можемо рећи да је ограничена на случајеве када се ради или говори о томе да за некога или нешто треба живот жртвовати (у овом значењу једино се и задржао у активном лексичком фонду), као и ондје гдје постоји страх за живот, дакле, при опонашању високога стила. Мазепа увјерава Голицина да је он за московског цара:

Мы, малороссы, люди простые, за великое дело не жаль нам и *животы* отдать... (82). Тихон Стрешнев сказал: А нам, бояре, *животы* должны положить за гроб господень поруганный да государеву честь... (220). Президент Шорин, закурившись, вздохнул: — А уж мы, кажется, *животы* готовы положить, последнее отдадим... (382). Старец сорвался — поглядеть, не скоронился ли за печью послушник, — страха ради *животы* своего... (409).

Петар улази у дворану Уреда за тајне послове, деценијама затворену:

У дальней стены были дубовые низенькие шкафы с коваными замками (к шкафам не то что прикасаться, но и любопытствовать — какие такие хранятся в них дела — запрещено под страхом лишения *животы*). Сторож принес в железном подсвечнике свечу (507).

Али овај лексем налазимо и у осталим значењима. Тако на страни 227. значи „брохо“ — Иван Бровкин говори:

Чадо, Александра, — позвал он жалобным голосом, — выдь к нам... Алеша, сходи за сестрой... Не в нужном ли она чулане сидит, — *животом* скорбная это забыл, простите... Приведу невесту (227).

Ово Бровкин говори када цар долази код њега да проси кћер за Волкова. Наш је преводилац то превео као „трбух“.

У значењу „имушество“, „имение“ ријеч „живот“ нала и мо на стр. 332. и 401. У првом случају говори Василиј Ревјакин, а у другом Јаким:

Может, и сам я уйду... Амбары, лавки закроу, *живоитишки* раздам ницим. Единое спасение — дедовская вера, послушание да страх.

Јаким објашњава зашто људи бјеже Нектарију, добровољно, да их он спаљује:

— Очень просто, — говорит Яким. — Бегут к нему оброчные, пашенные, кабальные, покидают дворы и *живоиты*... (401).

Ето, то је тих осам примјера што смо нашли у „Петру Првом“. Видимо да постоји семантичка разноврсност („живот, трбух“, „стомак“, „имање“, „благо“). Погледајмо сада када се у значењу „живот“ примјењују три друга синонима — „жизнь“, „житие“ и „мирской“.

Први је стилски неутралан и у дјелу је веома чест (318-2, 322, 376, 397, 419, 445, 451, 454, 493, 499, 508, 520, 532, 537, 539, 585-2, 588, 619, 622, 541, 625, 633, 665...), док је други већ рјеђи, а обично га налазимо у религиозном контексту:

Андреј Голиков: — Сюда прислал, чтобы к нему дорогу указали. В мире жить не могу, — телу голодно, душе страшно. Боюсь. Ищу пустыни, райского *жизния* (330). Андрей стал рассказывать: вот уже более полугода он бродит меж двор, умирает голодною и озябает студеною смертью... Рассказывал как этой зимой в снежные выюги ночевал под худыми крышами городских стен. „Взалкал в эти ночи тихого пристанища, безмолвного *жизния*“ (330). Василиј Ревјакин обраћа се вјерницима: — Дорогие мои, незабвенные... Страшно! Возлюбленные, страшно! Был светел день, нашла туча, все *жизние* наше смрадом покрыла... Антихрист уж здесь (332). Денисов прича: Молитвами старца и зверь шел в руки, и рыбину иной раз такую вытаскивали — диво! Урожались и грибы и ягоды. Он указал, и нашли руды медные и железные, — поставили кузницы... Истинно святая стала обитель, тихое *жизние*... (357). Вначале граф Пипер положил надежду на королевского петуха, которому как раз приспело время загорланить во всю глотку. Но петуху прихотилось разделять монашеское *жизние* вместе с королем... (617).

Задњи примјер чини нам се прелазним са религиозне на свјетовну тематику.

Каждый день большие обозы со всех застав въезжали в Москву: везли людей для регулярного войска, — иных связанных, как воров, но многие прибывали добровольно, от скудного *жизния* (398). На двадцать третьей конференции Украинцев сказал: „Вот наше последнее слово... *Жизния* нам осталось в Цареграде две недели... не будет мира — сами на себя пеняйте... (467).

Ријеч „мирской“ нашли смо само једном (на страни 551) — Наталија прича Анисји Толстој како је царица Прасковја увела нови ред за кћери:

... по воскресеньям у нее после обедни бывают во французком платье, пьют кофей, слушают музыкальный ящик и говорят о *мирском*.

Ова ријеч има низ значења; овдје се ради о архаичном: „свјетовни живот, супротан манастирском, црквеном (7).

За разлику од претходног, појам „здравље“ има само један пар: са старом речју „здравие“ и данашњом „здоровье“. По ријечима Замкове овај је црквенословенизам средином XVIII стољећа био у

широкој употреби (3, 179). У роману, међутим, није чест. У два случаја војници цару узвикују „Желаем *здравия*, господин бомбардир (475) и „Твое здравие, господин бомбардир! (572) ,имамо, дакле, изразе који су у војничкој терминологији остали све до октобарске револуције. Остали примјери показују да је дат црквенословенизам ради опонашања високог стила, који је посебно био доминантан у здравицама на свечаним вечерама, пировима и сл.:

Король Август надеялся, что его присутствие заставит хозяина отказаться от обычной напивать гостей так, чтобы ни один не мог уйти на своих ногах. Но пан Собещанский твердо стоял за старинный польский чин. Сколько сидело за столом гостей — столько раз он поднимался... громко произносил имя, начиная от короля, кончая последним на конце... и пил во *здравие* кубок венгерского (591). Хозяин протягивал полный кубок гостю, и тот пил ответный за *здравие* пана и пани... (591)

Послије ненаданог повратка В. В. Голицина из Полтаве Софија, која читаву ноћ ока није склопила, дочекала је Голицина у Грановитој палати, тешком муком савлађујући сузе (био је сав изједен од мољаца, брада нарасла, очи упале), овим ријечима:

Ради видеть тебя, князь Василий Васильевич. Хотим знать про твоё *здравие*... Милостив ли бог к делам нашим, кои мы вверили тебе? (95)

Софија се свечаним и високим ријечима обраћа кнезу Голицину („хотим знать“, „милостив ли бог“, „кои“), па стога имамо и „здравие“.

Као што видимо, ако писац сматра да ситуација, контекст, окружење траже ријеч „здравие“, он ће је написати чак и онда када описује нешто у другој земљи, гдје нису говорили на руском. На пиру у Пољској, гдје је и краљ Аугуст, пан диже здравицу — али на пољском; писац, међутим, ипак у свој опис ситуације ставља „здравие“, а не „здоровье“, вјероватно зато што су Пољаци у тим приликама употребљавали латинске изразе (нпр. *salutem propinare vivat*), који су за њих исто што и за Русе црквенословенски.

Свечаност ситуације, важан чин ипак не морају бити разлог за употребу црквенословенизма, а то може показати и овај примјер. Шведско посланство са краљевим поклонима и почасним даровима свечано је улазило у салу гдје су сједили бољари, московски племићи и најугледнији трговци. На пријестолу од рибе кости и сребра био је цар Петар. Када су му пришли посланици, претходно поклонивши се, он гласно проговори према старинском обреду:

Королус король Свейский по здорову ли?

На то, ставивши руку на груди, посланик одговори да је

господней милостью король здоров и спрашивает о *здоровье* царя всея Великия, Малыя и Белья (385).

Овдје, дакле, Толстој одустаје од стилизационог поступка, иако одмах иза „здоровья“ слиједи архаичан израз. Разлог није у лицима из иностранства као у претходном случају употребе „здравия“ из сцене је што се догађа у другој земљи). Због чега није „здравие“, већ „здоровье“? Ово можемо покушати објаснити, али ће одговор, чини нам се, бити више

у сфери спекулација и претпоставки, пошто конкретна ситуација не даје довољно материјала да бисмо имали тачан и аргументован одговор.

Нашли смо низ примјера гдје се говори о здрављу рускога цар а или неког страног државног главара и посланика а дата је савремена ријеч „здоровье . Приликом преговора у Турској Хасан-паша упита „про здоровье царя . Корнелиј Крејс одговара да је цар здрав и упита „про здоровье султанскога величества (348). Касније су руски официри отишли до неких европских посланика „спроситъ о здоровье“. Хо ландски и француски посланици су захваљивали на пажњи и „поили за здоро вье царя“ (354). Када су Ани Монс дошли у госте виђени странци хер Јохан Паткул, Кенигсек и други, она је, пружајући чаше с вотком, „спросила каждого о здоровье“ (369). А ковач Кондратије говори ца-ру Петру:

Всего у нас вдоволь. Осенью наварим браги, такой крепкой — обруча на боч-ках трещат, да и выпьем твое, государь, *здоровье*“ (627).

И сам Петар на једном месту каже:

Ну, выпей мое *здоровье*, Андрей Денисов (525).

Примјера има још (рецимо, на стр. 469), али и ово је довољно да зак-ључимо: тамо гдје је могуће написати „здравие“, гдје се осјећа високи стил изражавања, аутор дјела често ипак узима савремену ријеч „здоровье А када је све свакодневно, обично, кад нема ничег високог, ни у сцени што се описује, ни у језику, јасно је да ће бити „здоровье е (стр. 311, 385, 387...),

И примјер означавања појма „здравље“ показује да лексичка сти-лизација у „Петру Првом“ није никакав калуп, ш ема, шаблон, по коме би се употребљавали црквенословенизми и уопште архаизми. Осим тога, овим поступком језик романа добија на богатству и разноликости, а садржај на историјској аутентичности.

Црквенословенизам „г л а с“ риједак је у дјелу. Постоје два мјеста у роману на којима га налазимо — у оба случаја у вјерском кон-тексту. На 110. страни говори се о свадби Петра и Јевдокије:

Повели вокруг аналоя. Он зашагал стремительно, Евдокию подхватили сва хи а то бы упала... Обращались... Поднесли к целованию холодный мрачный крест. Евдокия опустила на колени, припала лицом к сафьяновым сапогам мужа. Подражая ангельскому *гласу*, нараспев, слабо проговорил митрополит: — Дабы душу спасти, подobaет бо мужу уязвлати жену свою железом, ибо плоть грешна и немощна...

Андреј Денисов причао је како је на ријечи Вигу живио пустињак, који је побјегао од „антихристове саблазни“:

Было ему видение: огонь и человек в огне и *глас* Прельщенный, погибаю навеки...“ (356)

И овдје није увијек у религиозном окружењу употребљен црквено-словенизам. На страни 330. једино је, чини се, и могао написати „голоса“:

Велев быть на нищем месте, где пели *голоса*. Горячо пахнуло воском и ла даном Человек тридцать и более стояло на коленях на скобленном полу. За бархатным аналоем читал кривошпечий человек в черном подряснике и скуфье.

Вјерски је контекст такође на стр. 331, 404, 410, 412, 413..., док је „гос“ у свјетовној тематици на 227, 343, 370, 394, 411.

Из ове групе споменимо још „б л у д“ (у значењу „половое распутство, разврат“). Имамо само један примјер. Мењшиков објашњава Петру како је Шерематјева укорио што је, поред жене и дјете, почео да живи са лијепом заробљеницом (будућом царицом Катарином):

Да еше как Петр Алексеевич на твой блуд взглянет...“ Припер старика (537).

Овај црквенословенизам, по ријечима Замкове (3, 37), у Рјечнику Руске академије из 1794. и 1796. нема руски синоним, већ се објашњава као „грех против седьмой заповеди“. Пошто смо нашли у „Петру Првом“ само један примјер, нисмо тражили савремени синоним овоме архаизму.

Писац понегдје црквенословенизмом означава и м ј е с т о. Тако ће врт назвати „вертоград“, град „град“, а манастир „обитель“.

Овај посљедњи нешто је чешћи. У значењу „манастир“ употријебљен је дванаест пута (35, 357-2, 400, 406, 408, 420, 523, 524-2, 525-2), при чему се у девет случајева ради о одбјеглим старовјерцима. С друге стране, запажамо да савремену ријеч „монастырь“ не налазимо када писац говори о расколницима (изузев ако су они опсјели неки „монастырь“ То би значило да се овај синонимијски пар стилски разграничио према карактеру вјероисповијести — тамо гдје су старовјерци, ту је и „обитель“; ако је ријеч о неком манастиру или нововјерцима, имаћемо „монастырь“ (који, иначе, расколници одричу). Али на стр. 35 Софија каже:

Все святые обийшли обойду пешком.

На једном мјесту „обитель“ је у фигуративном значењу „пребивалиште“ (говори се о Москви, па се каже да је она „пребивалиште правога хришћанства — 420).

Црквенословенизам „г р а д“ не налазимо самостално без одреднице „стольный“. Од примјера које имамо два се односе на Петрове младалачке заносе и игре. Наиме, једне године у прољеће ради одржавања војничких игара и забаве у Прешпургу је изграђена мала тврђава са осмоугаоним дрвеним кулама и бусом покривеним бедемима, на којима су били постављени топови. Ово утврђење Петар је назвао „стольный град Прешпург“, а за његова краља одредио Фјодора Јурјевича Ромодановског (под именом Фридрихус). Истовремено основана је још једна пријестоница, али у њеном називу није било „града“ — она се звала „стольный город“. Разлика у називу, можда, долази отуд што је краљ прве пријестонице био позната личност (кнез Ромодановски), док је „пољски краљ („стольного города“) био Иван Бутурлин, пијаница, злурадник и подмитљивац, па се некако његово краљевство није ни могло означити ријечју из високог стила. Отуда у истом одломку на стр. 189. налазимо и „град“ и „город“, а пошто се на 163. говори о Прешпургу, имамо „град“.

Трећи примјер није ни у каквој вези са Петровим забавама. У стољетним шумама за Оком сакати Овдоким увече би својој омањој

старо — савремено. Такви су: *брада — борода, брашно — ишца, вельми — очень, вериоград — сад, власы — волосы, врата — дверь, глава — голова, глас — голос, град — город, длань — ладонь, древо — дерево, живоий — жизнь, здравие — здоровье, зело — очень, зерцало — зеркало, злайо — злойш, лобызание — целование, лобызайть — целовайтъ, обийель — монашыйрь, очи — глаза, йрстейавишься — умерейть, риза — одежда, устиа — рои.*

Значи, преовладају синонимски парови, док је синонимских низова, у односу на претходне, веома мало. Тако за појам „живот“ имамо: црквенословенизам — црквенословенизам — руски архаизам — савремену руску ријеч (*живоий — живише — мирской — жизнь*).

У даљој анализи можда би се могао наћи још покоји (овдје, прије свега, мислимо на стране ријечи и њихов однос према црквенословенизацима и руским ријечима).

О синонимским паровима праву слику добијамо помоћу статистичких података. Тридесет два црквенословенизма која смо анализирали, према нашим подацима, употријебљена су 90 пута, а то значи да један налазимо просјечно три пута у дјелу у размаку од 6,87 страна (роман има више од 670 страна). Или, ако сматрамо да једна страна има просјечно 280 ријечи, свака 1923. ријеч била би црквенословенизим.

Ипак, ове бројке не можемо сматрати апсолутним, јер, сигурно, из дјела нисмо успјевали све поводити, али нам ипак могу бити показатељ квантитативне употребе црквенословенизама. Што се тиче савремених ријечи у синонимским паровима, и без статистике може се запазити да су у односу на црквенословенску лексику далеко фреквентније.

Црквенословенизми су присутни и у дијалогу и у ауторовом монологу. У првом служе за опонашање начина изражавања појединих слојева друштва, различитих религиозних групација и појединаца. Конкретно: помоћу њих опонаша се високи, књишки стил, а понекад служе и за исмејавање. Из дијалога стилизација се наставља у пишчеву је ику и његовим описима. Толстој често јунацима романа пружа могућност да говор и размишљања наставе у „његовом“ простору, а то, опет, даје у облику неправог управног говора. Има ситуација када лице не говори, нема дијалога, али романописац убацује потенцијалне ријечи, ријечи које би лице употријебило у дијалогу.

Црквенословенизми употријебљени у облику неправог управног говора (или неког другог — тематског, нпр.) осјетно смањују јаз између говора лица дјела и језика А. Н. Толстоја.

До каквих су закључака дошли совјетски аутори?

Нестеров сматра да се писац вјешто користи овим језичким средствима за типизацију и индивидуализацију говора јунака (6, 28). Ово је посебно карактеристично за конзервативно расположене бољаре, свештенство и расколнике. У односу на друге ликове, за њихову језичку карактеризацију писац знатно више употребљава црквенословенизме. Нестеров посебно издваја говор патријарха Јоакима (пето поглавље, глава 6), пустињака Никите Пустосвјата (пето поглавље, глава 1), монаха Силвестра Медведева (четврто поглавље),

кнеза Бујносова (друга књига, прво, треће и четврто поглавље), Софије и њој блиских (прва књига, шесто поглавље, глава 3, 11, 14, 17. и 19). Поред оних о којима смо говорили („брада“, „дрво“, „здравље“, „град“, „лик“, „вертоград“, „чадо“), он у ову групу ријечи убраја и „агнеци“, „глаголит“ и „перст“. Ову посљедњу и ми смо нашли (на једнаест мјеста), али је нисмо сврстали овдје због тога што Замкова тврди да овај лексем према Рјечнику Руске академије с краја 18. стољећа није црквенословенизам, већ је постао тек средином XVIII в. стилски црквенословенизам, и то по својој употреби у високом стилу и по „узвишеној тоналности“ у односу на свој синоним „палец“ (3, 128). Због тог истог тумачења ми у овај дио анализе нисмо укључили ни „чрево“ (пар му је „живот“, „брюхо“). Што се тиче ријечи „глаголат“, и њу смо забиљежили (истина само на 90. страни), а ту Нестеров има право што је овдје сврстава, јер Замкова истиче да је ово један од глагола говорења који су стално присутни у дјелима с високим слогом (забиљежен је као црквенословенизам у Рјечнику Руске академије) — 3, 136.

Овдје је, можда, мјесто да кажемо да смо у црквенословенизме укључивали само оно у шта смо били сигурни. Све смо остало изостављали, понекад уопште из анализе, јер нисмо знали гдје их смјестити. Тако ријечи „богоданный“ (546), „богопротивный“ (190, 287, 546), „огненнокрыльый“ (35), „старописанный“ (357) не налазимо у Рјечнику АН (11), рјечнику Ожегова (7), и Пољанца (10), док „благолепие“ (94, 144, 172, 171), „благодравие“ (169) и „благочестие“ (19, 34) можемо убројити због њихове морфеме „благо-“, а ријеч „вкупе“ зато што је Замкова наводи.

Пауткин је запазио да су веома ријетки случајеви згушњавања црквенословенизама (8, 147). Један такав примјер налази се у краткој епизоди од свега тридесет редова, која почиње сценом самоспаљивања расколника (у другој књизи романа).

Наше мишљење да „секира“ није архаизам, већ историзам, па према томе не може ни имати синоним „топор“, потврђују и тумачења В. В. Степанове, која каже да се у роману ријеч „секира“ користи само као ознака за хладно оружје, а ни у једном случају не може се замијенити синонимом „топор“ (13, 269-270).

Јузбашева сматра битним то што се писац за типизацију и индивидуализацију говора различитих људи широко користио језичком осебујношћу докумената онога времена, а то је посебно запажено у језику расколника, гдје ћемо наћи утицај дјела протопопа Авакума са карактеристичним спојем простонародног језика и црквенословенске лексике (17, 11-12). Као типичан она узима Нектаријев говор:

Возлетим детки... В пламени огненном. Над храмом, ей-Богу, сейчас в неб^с дыру видел преогромную... Ангелы сходят к нам, голубчики, радуются, милые. Само царствие небесное валится в рот...

За посљедњу реченицу Јузбашева тврди да је узета из дјела протопопа Авакума.

Иначе, у роману има доста примјера са спојевима ријечи различитог стилског нивоа (споменули смо, рецимо, употребу једног крај другог „ока“ и „зада“).

Алпатов, један од бољих познавалаца стваралаштва А. Н. Толстоја, примијетио је да се поједини црквенословенизми „провлаче, појављују на површини“ само у оним случајевима када сам контекст посебно мотивира њихову неопходност (1, 223–224). „У глави у којој се слика старообредни скит, у описима расколничких молитви умјесним и оправданим изгледа вођење архаичног облика од ријечи „веревка“ — ’вервие“ (ми смо „вервие“ нашли само на 403. страни).

Да на крају видимо шта каже Замкова о црквенословенизмима^а које смо споменули у анализи. За оне што су означавали конкретне предмете (зерцало, риза, брашно) тврди да их је било мало у употреби (према писаним споменицима). Неке ријечи из ове групе толико су биле застарјеле да су поједини аутори давали одговарајуће синониме, посебно Тредијаковски. Ријеч „вертоград“ често се употребљавала у разним жанровима високога слога. У високом стилу најраспрострањенија је била група ријечи која је називала дијелове човјечијег тијела (десница, длань, лик, очи, уста, власы, глава, брада...). Чести су били „отрок“ и „чадо“. Од апстрактних именица најраспрострањенија је „живот“. Релативно широку употребу има „лобызание“. Општа црта лексике високог слога XVIII ст. била је постојање ријечи са фонетским варијантама, од којих је најопширнија група била она с „непуногласјем“. У свим врстама и жанровима високог слога стално су се сусретале ријечи као: брада, врата, власы, град, глава, глас, древо, злато, здравие (3, 142). За високи стил средине 18. в. било је карактеристично постојање знатног броја сложених ријечи, од којих је већина имала прву компоненту „благ-“, „един-“, „зло-“, „мзд-“, „бого-“, „велико-“ итд.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Алпатов А. В., *Алексей Толстой — мастер исторического романа*. — Советский писатель, Москва, 1958.
2. Виноградов В. В., *Очерки по истории русского литературного языка XVII-XIX вв.* — Издание второе, переработанное и дополненное. Госучпедгиз, Москва, 1938.
3. Замкова В. В., *Славянизм как сипилистическая категория в русском литературном языке XVIII*. — „Наука“, Ленинградское отделение, Ленинград, 1975.
4. Кононова В. И., *Из наблюдений над языком А. Н. Толстого „Пейр I“*. — Русский язык в школе, I, 1973, стр. 3-8.
5. Левин В. Д., *Крайкий очерк истории русского литературного языка*. — Издание второе, исправленное и дополненное. „Просвещение“, Москва, 1964.
6. Нестеров М. Н., *Жанрово-сипилистические особенности языка романа А. Н. Толстого „Пейр I“ (к их изучению в 10 классе)*. — Научные труды Курского ГПИ, т. 20 (113) Научно практические очерки по русскому языку“ — вып. 7. Курск, 1973, 23-35.
7. Ожегов С. И., *Словарь русского языка*. — Издание седьмое, стереотипное. „Советская энциклопедия“, Москва, 1968.
8. Пауткин А. И., *О языке романа А. Н. Толстого „Пейр Первья“*. — У: Творчество А. Н. Толстого (сборник статей). Издательство Московского университета, 1957, 131-154.

9. Письма и бумаги императора Петра Великого, т. XII, вып. первый (январь — июнь 1712). — „Наука“, Москва, 1975.
10. Пољанец Р. Ф., *Руско-хрватскокрјски рјечник*. — Друго, прегледано и допуњено издање. „Школска књига“, Загреб, 1966.
11. *Словарь современного русского языка*, том 1-17. — Издательство Академии наук СССР, Москва — Ленинград, 1948-1965.
12. Степанова В. В., *Стилистическое использование лексики в языке исторического романа (по роману А. Н. Толстого „Петр I“*. — АКД. ЛГПИ им. А. И. Герцена. Ленинград, 1951, стр. 3-26.
13. Степанова В. В., *Устаревшие слова в языке романа А. Н. Толстого „Петр I“*. — У: „Изучение языка писателя“, под редакцией Н. П. Гринковой. Госучпедгиз, Ленинградское отделение, Ленинград, 1957, стр. 243-279.
14. Черкасова Е. Т., *О взаимодействии русских народных и церковнославянских элементов речи в русском литературном языке доомоносовского периода (йолногласная и нейолногласная лексика)*. — У: „Материалы и исследования по истории русского литературного языка“, т. второй. Издательство Академии наук СССР, Москва — Ленинград, 1951, 219-252.
15. Чхиквадзе М. Г., *Архаическая лексика и архаические формы языка в романе А. Н. Толстого „Петр I“*. — АКД. Тбилиский ГУ, Тбилиси, 1963, 3-25.
16. Шкляревский Г. И., *История русского литературного языка: первая половина XVIII века (цикл лекций)*, — Издательство Харьковского университета, Харьков, 1968.
17. Юзбашева Н. Л., *Фонетические особенности языка романа „Петр I“ (глава из работы „Язык романа А. Толстого „Петр I“)*. — Тезисы докладов Научной сессии профессорско-преподавательского состава АГУ им. С. М. Кирова. Издательство АГУ, Баку, 1948, 39.

NAVOĐENA LITERATURA

- Brown, R., Gilman.: *The Pronouns of Power and Solidarity*, Style in Language, Ed. Th. A. Sebeok, Cambridge, Massachusetts 1960, 253—276
- Kocher, M.: *Second Person Pronouns in Serbo-Croatian*, Language, Vol. 43, No 3, Part I, Baltimore 1967, 725—741
- Stone, G.: *Address in the Slavonic Languages*, The Slavonic and East European Review, Vol. LV, No 4, 1977, 491—505

Наталија Петровић

ГЛАВНИЈЕ ФОНЕТСКЕ ОСОБИНЕ НЕКИХ СРПСКИХ ГОВОРА У МАЂАРСКОЈ

*Рађено под руководством
проф. др Драгољуба Петровића*

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

У овом прилогу доноси се грађа за испитивање гласовног система у говору трију села у српској дијаспори у Мађарској. То су Калаз, Бата и Помаз, од којих се прва два налазе 14 км северно од Будимпеште (код Сентандреје), док се треће село налази тридесетак км јужно од Будимпеште. У овим селима живе Срби још од Велике сеобе 1690. године. Српско становништво сачувало је свој матерњи језик и у међусобном контакту служи се својим локалним говором.

Ови говори досад нису испитивани и о њима наилазимо само на неколико узредних информација у двома расправама Павла Ивића.¹ Једна од тих напомена тиче се, рецимо, припадности ових говора шумадијско-војвођанском дијалекатском комплексу у који се уклапа и село Ловра. Испитивања у Калазу, Бати и Помазу потврђују све основне Ивићеве наводе, док ће неке ситније разлике између говора Ловре и ових села бити поменуте на крају нашега прегледа.

Грађу за овај рад прикупљала сам интензивније у току својих боравака у поменутиим селима 1977. и 1978. године,² мада сам имала доста записа и из ранијих година, када сам у тим селима бележила ономастичку грађу.³ Тај посао у знатној мери олакшала ми је и чињеница да сам и сама носилац тога говора, будући да сам рођена у Калазу.

¹ Павле Ивић, *Прилози реконструкцији њедмиграционе дијалекатске слике српскохрватске језичке области*. — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад (Матица српска), књига IV—V, 1961—1962, 117—130; *О српском говору у селу Ловри*. — *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae, tomus XII, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966, 188-201.*

² Грађу сам скупљала најчешће у спонтаним разговорима с информаторима, а касније је попуњавала и класификовала на основу упитника Павла Ивића: *Инвентар фонетске проблематике штиокавских говора*. — Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књига VII, 1962—1963, 99—110.

³ Наталија Петровић, *Микројойонимија неких српских насеља у Мађарској*. — Прилози проучавању језика (издаје Катедра за јужнословенске језике Фило-

А. ВОКАЛИЗАМ

Вокалски систем говора Калаза, Бате и Помаза има, као и у књижевном језику српскохрватском, пет јединица и њихова се артикулација у свему подудара са артикулацијом одговарајућих вокала у књижевном језику:

ā : *млāд, двā, знām, сīрāна*

ē : *шēсī, иēи, ірēда*

ě : *срěи'на, и'рěи'и, зем'ља, чєи'ири*

ō : *рōи, бōи, нōи'*

ō̄ : *кōла, кōлима, вōда, вōди*

у : *ўже, ўши*

У говорима села које овде испитујемо полуглас је увек рефлексован у *a* без обзира на његове касније квантитетске карактеристике:

ǃ > ā : *гāн, Д'ўрг'евгāн, Ївангāн, сīāбло, врāбāца, момāка, дєвојāка, брєсāка, снаја, оваца, іўсāка, јўиāра, ндвāца, и'єсāма, лāнāца, двāј.*

ǃ > ā̄ : *шāи'иаи'и, | шāи'и'иаи'и, снаја, лāко, нāи'ве, ма'њи, свāне, сīāкло, сāд, кāд, гāнас, гāнашњи.*

Тако је и : *сāв, дīац, мōмак, и'дчак, лāнац, лāдан, вєнац, свєи'иац, и'є-и'иак, Чобāнац, Црно'обрац, врāбац, гд'бар, јєдан, јєчам, чєи'вр'иак, мдзак, ндкai, жā'њемо.*

Једино је *дīи'рем, дīи'ри*, а поред *шā'љем, и'дшā'љем*, обично је и : *и'и'љем, и'дш'љем.*

Гласовни лик предлога *c(a)* одређен је истим правилима као и у српскохрватском књижевном језику: *са-сєсīром, са-зєи'ом, сā-мном*, при чему се последњи пример може срести и са фонетизмом *са-сā-мном*.

Једино је *сāкрила, сāкрии'егу-нас*.

Секундарни полуглас редовно је вокализован у *a*: *сам, нисам, јєсам, ма'ила, вєи'ар.*

Редовно је *и*: *мд'и'б, р'єк'б, и'єк'б, гд'и'б.*

Ненаглашени рефлекс полугласа у суседству лабијала не подлеже никаквим даљим изменама: *дсам, осамдєсєи, јєсам, нисам.*

Реч *даждев'нак* непознат је у говорима села о којима је овде реч.

Речи *сīāкло, рāж, ўш, ўвєк, м'р'и'вац* доследно се срећу са таквим фонетизмом.

зофског факултета), Нови Сад, књига 10, 1974, 143—147; Наталија Петровић, *Паи-ронимија неких српских насеља у Мађарској*. — Прилози проучавању језика (издаје Катедра за јужнословенске језике Филозофског факултета), Нови Сад, књига 12, 1978.

Тако је и: *мијана 'механа'*.

Група *бљ > иљ* само у облицима речи *биљеџа, биљежићи, биљешка, биљежнић*. Иначе је редовно: *недеља, њонедељак, кудеља*.

Фонетизам речи са *б* испред *-о (< -л)* у говору ових села претрпео је знатне модификације. Тако је редовно: *врѣв, зрѣв, јѣв, ѿ'ѣв, ѿлѣв* као и: *ѹмб, разѹмб, ѿдрб, али ѿсѡариб*.

Најчешће је, међутим, и: *сѣд'б, вѣд'б, али у Помазу и сѣд'ѣв, вѣ-г'ѣв, ѿдрѣв, ѿсѡариѣв, разѹмѣв, ѹмѣв, снѡшѡв-се, гдѡшѡв-сам, ѿсѡариѣв-је, врѡиѣв-се*.

У флексионим наставцима судбина *б* идентична је са приликама у савременом српскохрватском књижевном језику у следећим категоријама:

- а) Д-Л сг II декл.: *гѣвбјки, мѡи'ехи, снѡји, мѡчки, Мѡлки, ѿѹски, ѿѣићи, слѹи, ѹ-школи, ѹ-вди, на-нѡи |на-нѡзи, ѹ-рѹки|, ѹ-рѹци*.
- б) Д-Л сг личних заменица: *мѣни, ѿѣби, сѣби*.
- в) И сг: *ѡиѹм, ѡвим, свѡм (мѡјим), јѣдним, мѡдним, мѡлим, гѡбрим, (сѡѡаријим, мѡд'им)*.
- г) Поред редовног наставка Д-И-Л пл типа *ѡо-зѹбима, на-ѡрсѡима, ѡо-брѣѡовима, на-кѡња|на-кѡњима, на-кѡлима, на-врѡиѡима, ѡо-кѡ-љенима, ѡд-лѣд'има* у овим селима обично је и *ѡо-брѣѡови, на-кѡњи, на-коли, на-врѡи, ѡд-лѣд'и*.
- д) 2 пл императ је: *ѡиѡ'ѡдѡиѡ, ѡдѡѡѡиѡ, ѡсѣѡиѡ |ѡсѣѡиѡ| ѡсѣѡиѡ, вѹѡиѡ|вѹѡиѡ*.
- ђ) Увек је: *сѣд'ѣиѡ, сѣд'ѣла, сѣд'б, вѣд'ѣиѡ, вѣд'ѣла|вѣдла, вѣд'б, вѡлѣиѡ, вѡлѣла, вѡлб*. Једино у Бати се чује *вѡлѣи, вѡлѣла, вѡлб*.

Увек је: *ѡѣзѡ*.

Увек се појављују са фонетизмом који овде бележимо следеће речи: *гѣвбја*

сѣкира|сѡкира|сѡкѣра

ѡсим

нѡсам

г'ѣ, нѡд'ѣ, г'ѣд'ѣ, г'ѣѡд', свѡд'ѣ, ѡг'ѣ 'ѡвѣ', ѡнд'ѣ, али, нѣдѣ

гѣѣ, ѡредѡа

нѣиѡ, нѣколико, нѣкад

сѣно

гѣиѡ (вок.)

зѣница, ѡѡѡѡиѡ

ѡѣи'ѡиѡ

ѡѣ

брѣсѡа

Увек је: *куку́риче, ви́дим*.

Такође и: *бдлѣсѣи, кдрѣн, кѣсѣ*.

Стари назал предњега реда рефлектовао се у е: *јечам, зајестѣи*.

Дуго вокално р сачувано је: *крѣв, врѣв, врѣба, идѣрѣи'е, чѣрѣи, сврѣшио, сврѣши, чѣи'врѣшак, црѣв, црѣква, црѣн, шрѣн, шрѣиешѣи, наѣрѣдили, оѣрѣыла, иѣи'рѣва, и'рѣво*.

Кратко вокално р сачувано је такође: *хрѣд'а, хрѣд'ав, хрѣвиѣи-се, хрѣвѣишки, хрѣиа, и'рѣсѣи, и'рѣсѣиен, и'рѣсѣиеновѣ, и'рѣиовѣдали, грѣхѣила, грѣжу, грѣво, грѣвиѣом, црѣвен, Црноѣорѣци, Срѣбин, Срѣбијанѣци, срѣиски, крѣсѣи, Ускрѣс, и'рѣиши, шрѣчѣ, чѣи'шрѣнајс, и'рѣска, смрѣи, смрѣд'еиши, умрѣло, мрѣиво, врѣло, врѣвасѣи, врѣиешѣи, брѣдо, шрѣиѣиши*.

У речи *умрѣ* немамо вокално р, већ консонантско.

Вокално л рефлектовало се у у: *куне, дуи, сунѣе, жуѣ, бува, вуѣе, вуѣк, вуѣа, вуѣна, и'уѣж, јѣбуѣа*.

Увек је и: *дубоѣк, кобѣсиѣа*.

Нема аферезе у речима *уѣторнѣк, онѣмаи'ѣке, ѡвѣмо, ѡва, ѡваѣав*.

У речима *шрѣчиѣе, бѣишиѣе, сѣиѣе, ои'швѣдриѣе, ѡи'шиѣѣ, ви'дла, кѣлко, и'ѡлѣко, кѣжмо, и'риѣовѣдали* честа је синкопа, али се паралелно појављује и: *шрѣчиѣиѣе, бѣжиѣиѣе, сѣдиѣиѣе, сѣд'иѣиѣе, ои'швѣдриѣиѣе, ѡи'шиѣѣѣ, ви'д'еѣла, ко-лѣко, кѣжемо, и'риѣиовѣдали*.

У речима *иѣнѣдеѣлак, забѣравиѣо, скинула* нема синкопе.

У речима *сѣкриѣла, срамѣѡиѣа* нема испадања вокала.

У речима *дѣле, ѡвѣмо, ја-би-дѣшаѣѣ* нема апокопе.

Апокопа се јавља у речима *неѣк, ниѣиѣи, саѣд, каѣд, шѣѡи, и'риѣиуѣи, неѣи, уѣчиѣи*.

Не запажамо елизизију у везама *ои'у-га-иѣгеѣм, га-се-ураѣди, не-уѣмеѣм*.

Елизизију имамо у следећим примерима: *и'ѡнѣга, и'ѡсле-шѣѡи, ѡнѣга, неѣи ѡнѣга, насѣиѣал*.

Не га каже < неѣе — оваква врста скраћивања је непозната.

Увек су: *сѣниѣе*.

Вокалске групе у говору Калаза, Бате и Помаза имају следећу судбину:

- а) *-ѡ > -ав*: *дѣв, звѣв, крѣв, сѣѣв, знав, јѣв*, поред реѣг: *дѣѡ, звѣѡ, крѣѡ, сѣѣѡ, знаѡ, јѣѡ*.
- б) Ненаглашено *-ѡ > ѡ*: *си'јѡ, см'и'јѡ-се, и'риѣѣкѡ, сѣиѡ, бѣжѡ, шрѣчѡ*.

Поредбена речца *као* доследно се среће са фонетизмом *ко*: *Мѣлиѣа је и'сиѣа ко ма'јѣа њѣна*.

- в) *-ѡ > ѡ* у речима *мѡиѡ, рѣѣѡ, лѣиѡ, иѡсѡ*, али увек *ѡраѡ*.

Увек је, међутим: *зѡѡва*.

- г) Група *-ѡ > ѣв*: *и'лѣв, зрѣв, срѣв, јѣв*. Увек је: *сѣѣѡвѣна*.

Али: *-ѡ > -ѡ*: *ѡзѡ, кѣсѡ, вѡ'ѡѡ, ѣнѣд'ѡ, сѣд'ѡ, ви'д'ѡ*.

У Помазу се, међутим, среће и: *ѡзѣв, сѣд'ѣв, ви'д'ѣв*.

- д) У речима *и'усѣиѣјѡ, баѣѣѣјѡ, забѣравиѣјѡ, и'рдѣиѣјѡ* чује се *ј*.

ђ) У радном придеву глагола III врсте -уо > -ō: *скйнō, уиши́инō, мейнō*.

Увек је: *узӯ*.

Такође и: *једанājсѣ, седамнāјс*.

Такође и: *зѣу*.

Увек је: *ндк̄аки*.

Такође и: *йрѣко*.

Такође и: *йријашељ*.

Наставак у компаративу је -ији у речима: *сѣарѣји, йоши́енији, чисѣији, йрдсѣији*.

Увек је: *йдјас, сѣдјашѣи, брдјашѣи*.

Исто и: *мдја*.

Увек је: *чдвек, чдвекѣм, чдвече*.

Реч *Духови* се појављују у два облика: *Дѣви* и *Духови*.

Увек је: *јочи*.

Такође и: *ѡн, ѡна — ѡнд'е, ѡнда — кѡњ, кѡњи*.

Група *йр* сачувана је доследно: *крѡмѣйр, ма̀насѣйр, йасѣйр*, као и *ир*: *чѣшири, сирѡма, сѣкира/сѣкира* али *сѣкера*.

Наводим овде и групу речи која се у говору наших трију села увек појављује са следећим фонетизмом:

— *врабац, кра̀сѣи, расѣиѣи — йра̀бље — јарѣбица — меуна — чараѣе — галѣко — нди́'ас — йра̀деда, йра̀дунук — једанājсѣ — ма̀њи — йри́је/йрѣ — водѣница — ма̀ш'еха — йдсле — йусѣница — лисѣца — кѡлиба — сѡруйѣка — ѡвамо — сѣдјашѣи — мѡшѣка — шѡлико — ѡзѡ — йѣшѡро — йрдѡ, йрдѡбље — ѣво — не-може — мѣхѡр — кѡйѡс — блиско — шайѣи'ашѣи — свѣкрѡа — вѡчу — йѡдне — јѡче*.

Реч *субѡша* јавља се у два облика: *сѡбуѡша, сѡбаѣша*.

Уместо облика *изесѣи* имамо облик *йѡјесѣи*.

Компаратив *диљѣи* не постоји.

Б. КОНСОНАНТИЗАМ

Консонантски систем у говору Калаза, Бате и Помаза у основним линијама не разликује се битније од прилика у другим српскохрватским дијалектима.

Глас х

Глас *х* сачуван је у речима *хѣйшар, хѣљада, хѣљина, хѣраѣи, хрѣм, хрѣкаѣи, хрѣа, хѡд, хѡдаѣи, хѡдне жене,*⁴ *узјахаѣи, мѣхѡр, гѡх, гѡх*.

а) *Х-:* чува се: *хѣйшар, хѣљада, хѣљина, хѣраѣи, хрѣм, хрѣкаѣи, хрѣа, хѡд, хѡдаѣи, хѡдне жене;* губи се: *лѡд, лѡдѡвина, лѡдан, лѡбац, рѡна, рѡниѣи, ѡш'у, ѡјдмо, вѡраѣи*.

⁴ *хѡдне жене* 'крупне жене јаког хода'.

- б) -X-: чува се: *уззакатиши, мѣхур*; губи се *сѣрана, мѣни-се бѣса, мѣуна, иредѣта*.
Замењује се са 1) *ј*: *снаја, снаје, снају, снајом, чдја, сѣрѣја*, 2) *с*: *драсом, драсе*, 3) *к* *сиромѣка, сиромѣку, сиромѣке*, 4) *в*: *рѣво, љво, бѣва, сѣва, у-шрѣбу, кѣвам, зѣвам*, 5) *ш*: *мѣшатиши*.
- в) -X-: чува се: *дѣх, дѣх, ирѣх*; губи се: *сирѣма, ѣма, шрѣбу*. Ген. пл. *шѣи, ѣви, свѣи, мѣји, мѣди, дѣбри, њѣи, нѣви иѣсѣма и сѣѣри*.
Замењује се: 1) *ј*: *нѣ-смѣј, Пѣчуј*, 2) *с*: *драс*, 3) *в*: *дѣѣв, кѣжѣв*.
Увек је: *ш'ѣла; фѣла, фѣлим*.
Облик аориста и имперфекта не постоји.
Увек је: *зѣватиши, зѣва; сѣти; лѣко; вѣне, вѣнуши, увѣла*.
Секундарно *х* се чува у речима: *хрѣ'а, хрѣ'ав, хрѣватиши се, хѣш!*;

Гласови *ф* и *в*

Глас *ф* редовно се чува у модерним позајмицама из других језика: *ипрѣфесор, факѣлиѣи, фрѣшко, нѣцифрѣмо, фѣрѣнѣлице, фѣрѣнѣле, фѣлка, мѣдѣо фѣли, фѣно, фѣрѣбѣиши, шѣѣфѣр, форѣниѣа*. Редовно је и *Фѣлиѣи, јѣфѣино, фѣмилиѣа*, али: *Сѣѣвѣн*. Увек је *иѣсѣљ*, али у Калазу и Помазу *кафа*, а у Бати *кава*.

Својом судбином глас *в* у говорима који се овде испитују ни по чему не одудара од прилика у српскохрватском књижевном језику: *вѣда, вѣчем, вѣдим, вѣлики, вѣбац*; — *дѣвѣјка, ѣво, ѣо-брѣѣовима*; — *чѣвек, забѣравиѣ*; — *ѣвѣжѣ'е, гѣѣнуши, мѣдвѣд, свѣдок, ѣвѣшатиши, свѣкрѣва, ѣѣшѣриѣк, дѣрушиѣво*; — *шѣрѣка*; — *ѣвѣца, ѣвѣчији, ѣвѣѣри, ѣвѣ|ѣгѣ'е*; — *вѣрѣба, вѣришиѣла, вѣѣа, вѣли*; — *иѣѣк*.

Протетичког *в* у овим говорима нема. Тако је увек: *ѣже, ѣлѣр, ѣжина*,⁵ *ѣлица*.

Глас *ј*

Глас *ј* у овим говорима чува се у свим позицијама у којима га срећемо у српскохрватском књижевном језику: *јѣје, јѣјѣшом, јѣѣње, јѣѣдан, јѣѣнѣјсѣи, јѣрѣбѣиѣца, јѣѣсти, јѣѣдем; сѣјѣм, сѣјѣм, сѣјѣ|сѣјѣ, ирѣ-јѣѣиѣљ, мѣја, мѣјѣим, кѣји, чѣји, сѣѣѣрији, ирѣсѣиѣји, чѣсѣиѣји; дѣвѣјка; нѣмѣѣѣше; гѣѣѣше; нѣмѣѣѣ, ирѣѣѣѣкај, гѣѣј*. Доследно се, међутим, губи у облицима императива иза *ј*: *сѣи(ше), сѣкрѣи(ше)*. Редовно је: *нѣма*, а тако и *ѣѣиѣи*.

Гласови *ш* и *ж*

Гласови *ш*, *ж* имају све артикулацијске карактеристике гласова у српскохрватском гласовном систему: *шѣс(шѣ), ѣши, гѣшѣ, Мѣлошом|*

⁵ *ѣжина* 'ручак' (иначе: *рѣчак* 'доручак').

Милошем, *наше*, *нешшо*, *чешља-се*, *мишови/мишеви*, *уш*; *жуц*, *јужеви*, *уже*, *бджиш'ни*, *јџом*, *нџ*.

Гласови ч и џ

Африкате *ч*, *џ* имају све карактеристике одговарајућих гласова у српскохрватском гласовном систему: *човек*, *четири*, *чешља-се*, *чело*, *чији*, *јуче*, *дчи*, *идчем*, *јечам*, *вече*, *кукуриче*, *жуц*; *чијерица*, *хџа*, *душ'анџија*, *џак*, *шџица*, *шаиљџан*, *арџиџик*, *иџер*, *џак*, *џеи*. Увек је: *жандар*, али, поред *Маџ'ар*, обично је и *Маџар*, *маџарски*. Поред *жбун*, *вџба*, обично је и *џбун*, *вџба*.

Гласови ш' и г'

Под утицајем мађарског језика у Калазу, Бати и Помазу *ш'* и *г'* се изразито палатално изговарају: *ш'и*, *нџш'ас*, *нџш'у*, *маш'еха*, *обеш'ашш*, *нџш'ве*; *нџш'*, *иџш'и*; *домаш'ица*, *дсеи'али*, *Бунарчиш'*, *џкреи'али*, *иџајвеш'ма*, *кџш'ени*, *вџш'ке*, *уџаш'ела*, *баш'о*, *иушш'ала*, *цеш'е*, *ш'ев*; *џраџ'ено*, *хџа*, *хџав*, *млаџ'и*, *слаџ'и*, *шџа*, *чаџ'и*, *џсџоџа*.⁶ *Госџина*; *Д'уџевџан*, *Д'уро*, *шџџоџа*, *џоџа*, *џџџемо*, *Аџан'џ*, *вџџо*, *г'е*, *смџа*, *на-лџи*, *г'џрам*, *џџе*, *с-рџџама*, *лаџ'е*, *г'џак*, *џџџу*, *џџџе*, *џџџе*, *наџмлаџ'а*, *заџ'е*, *џџџа*.

Глас s

Фонема *s* среће се у следећим речима: *брџсла*, *брџслашш*, *брџслашш*, *Ансебџ*,⁷ *бџсин*. Павле Ивић бележи *s* једино у речи *брџсла* с објашњењем *брџслица на жрџбаџ шшо мџџемо*, тако да није искључено да је *s* овде само позициона варијанта фонеме *з*.⁸ Увек је *зџџа*, *зџџо*, *зџџи*; *зџџа*, *озџе*; *зџра*. Непознато је: *зџџов* и *буџе*.

Гласови л и љ

Гласови *л*, *љ* имају све типичне карактеристике стандардног српскохрватског изговора: *љуџ*, *клуџко*, *на-чџлу*, *сџџаџло*, *чџло*, *лаџ'а*, *лаџан*, *класџе*, *кџла*, *маџа*, (*и*)*чџла*, *мџла*, *сџџаџла|сџџаџла*, *сџџаџла-се|сџџаџла-се*; *лџа*, *сџџаџла|сџџаџла*, *сџџаџла-се|сџџаџла-се*, *лџиш'е*, *блиско*, *вџлико*, *кџла|кџла* И пл., *сџџаџла|сџџаџла*, *сџџаџла-се|сџџаџла-се*; *вџлиш*, *вџлу* 3 пл., *гџлим*, *гџлу* 3 пл.

⁶ *џсџоџа* 'дама' (иначе: *џсџоџа* 'попаџија').

⁷ *Ансебџ* 'град у Мађарској (— *Érd*). По народном предању некада је тамо живео Хамза бег.

⁸ Павле Ивић, *О српском џвору у сџлу Лоџри*, 195.

Глас -Л има исту судбину као и у главнини других штокавских говора. О томе грађу доносим на стр. 4. и 7: *људи, изљубиши се, њдље, хаљина, недеља, чешиља-се, земља, иљуваша, одстављен, одстављамо, ири-јашељ, љубичица, Љубица*.⁹

Гласови н и њ

Гласови *Н, Њ* чувају артикулацију каква је у савременом књижевном језику: *учинио, учинила, иромени, иромено, иоклодио; њој, њен, њев, коњима* ДПЛ, *мањи, шрешња, вди'њак, јање, жањемо, коњ*.

Гласови к и і

Гласови *к, і* чувају све своје артикулационе особине: *скино, идкисо, вѣлики пл, дубоки пл, јабуке пл; кад, рѣко; мдио, дујачак, дујачка*.

Звучни консонанти у финалном положају остају звучни: *зуб, ирдо, млад, медвед, боі, снѣі, шуд', чаг', образ, нож, иуж, крв, црв*. Једино реч *муж* сам чула и у облику *муш*.

Изговор -м у наставцима доследно је очуван: *ирсом, ножом, дешетом, вodom, са-мноm, с-идом, добрим* Д-Лсг м.н., *добрим* Исг ф., *добрим* Д-И-Лпл, *сијем/сѣјем, нисам, дам, не-умем, седим, сиодим*.

Такође и у речима: *море, мдже*.

Консонантске групе

Група *ши* < *st' редовно је у примерима: *иушиер, ушиино, диниши, иишии, вришии, иишем; ирекришен, иушиа, ређе иуши'а; шие, шиа*.

*zd' > жг: *звјидим; грѣжди* — једино у Бати.

ји > и': *дои'и, наи'и, уи'и*.

јг > г': *дог'ем, дог'е, дог'и*.

Група *чр* > *цр*- редовно: *црв, црн, црвен, црвлив*. Тако је: *чре* > *цре*:- *црево, цреи*. Али: *шрешња*. Реч *чврси* увек има такав фонетски лик.

Јотовање

Заступљено је ново јотовање: *камѣње, ирање; цвѣи'е, браи'а, шрѣи'и, лаг'а; лиши'е, маши'ом, ношња, хриши'анин, иржд'е, ивожд'е, нѣи'ак, рдг'ак; сндиље, ирбље, дивљи; класје, козији*. Редовно је: *суи'ра; дружје*. Увек је: *кокдији, двчији*.

Јекавско јотовање среће се само у траговима: *и'*: *и'ѣрам, и'ѣла; г'*: *вид'еиш, сед'еиш, г'е, ог'е, шидиод'; љ*: *вдвели, кољено, биљеје, забиљежиш*.

⁹ Мађарска артикулација фонеме *љ* као *ј* среће се само у изговору деце, али је старији и код њих свесно сузбијају.

Подновљено јоговање: *сиушии'ен, иушии'ала, замашии'ен*. Група *-си* на крају речи се чува: *ирвѣнкасѣ, жуѣи'касѣ, зелѣнкасѣ, чвѣрсѣ, чѣисѣ, иуѣсѣ; ирѣсѣ, иѣсѣ, кѣсѣ, иѣсѣ, мѣлѣсѣ, ирѣсѣ, мѣлѣсѣ, лѣуѣсѣ, рѣдѣсѣ, смѣлѣсѣ, иѣкѣсѣ, илѣуѣсѣ, вѣселѣсѣ, сѣдѣлашнѣсѣ, лѣисѣ, вѣсѣ, вѣлѣсѣ, нѣсѣсѣ, иѣсѣовѣсѣ, мѣсѣ, рѣсѣ, хрѣсѣ, илѣсѣ, слѣсѣ, чѣсѣ, блѣсѣ, сѣирѣсѣ, шѣсѣ, ѣзрѣсѣ, ирѣдѣсѣ, крѣсѣ*. Код бројева јављају се удвојени облици: *шѣс/шѣсѣ, јѣдѣнѣјс/јѣдѣнѣјсѣ, чѣи'рнѣјс/чѣи'рнѣјсѣ, шѣснѣјс/шѣснѣјсѣ*. На крају слога (у средини речи) *-и-* се губи бѣдѣсан, иѣдѣсан, рѣдѣсан, мѣсан, чѣсна, иѣкосна. Увек је: *вѣшии, свѣшииенѣк*, али *свѣи'а*. Редовно је: *ирѣзг*. Реч *дажд* непозната је у говору Калаза, Бате и Помаза.

У групи *иѣк-* и *-иѣк-* испада *иѣ*: *ко, нѣко*.

Остале консонантске групе у овим говорима увек имају следећи фонетизам:

пт-: *иѣиѣ/иѣиѣиѣ*.

иѣ-: *чѣла/иѣчѣла*

-иѣ-: *кѣиѣ*

-иѣк-: *кѣуѣко*

иѣи-: *иѣиѣиѣ*

-иѣи-: *лѣиѣиѣ*

-иѣиѣ-: *дѣиѣиѣиѣ*

иѣс-: *иѣсѣвѣиѣиѣ, иѣсѣиѣо*

-иѣс-: *иѣсѣиѣиѣ* (реч *липисѣ* непозната је у говору села која се овде испитују)

бз-: *зѣва*

иѣг > г': *г'ѣ*

-иѣг > г': *нѣг'ѣ, свѣг'ѣ* ' = *свѣиѣге*

иѣд-: *иѣуѣна*

кѣиѣ'-: *иѣ'иѣ*

хѣиѣ- > иѣ': *иѣ'ѣла*

-кѣиѣ'- > -хѣиѣ'-: *дѣрхѣиѣ'ѣ*

-кѣиѣ-: *нѣдкѣиѣиѣ*

-кѣиѣ- > -хѣиѣ-: *дѣрхѣиѣѣла*

-чк-: *мѣчка, Нѣмачка*

шк-: *шкѣла*

сѣи-: *сѣиѣбло*

сѣи-: *сѣиѣкло*

ср-: *срѣмѣиѣ, срѣиѣ'на*

зр-: *зрѣв, зрѣк*

(Лѣксѣма *жрѣвѣ* је непозната у овом говору).

сл-: *слѣиѣвѣиѣиѣ*

чл-: *члѣнак*, али: *чѣвѣк*

(Лѣксѣма *жлѣб* је непозната у говору Калаза, Бате и Помаза).

ил-: *илѣсѣиѣ*

ин- > иѣн-: *иѣнѣзѣо*

ин-: *инѣј*

сн-: *снѣиѣ*

зн- : зн̄ам
 сл : м̄ислим
 сњ- > шњ- : ш-н̄им
 зј : љзјахб
 јк : д̄евбја
 ӣ'н : ср̄е̄и'на, бд̄жӣи'ни
 ӣ'њ : в̄д̄ӣ'њак
 ӣ'к : в̄д̄ӣ'ка¹⁰
 вр- : вр̄еме, вр̄е̄ӣено
 хв- > ф- : ф̄ала, ф̄алим
 -хв- : љва̄ӣӣб
 -ӣл- : м̄е̄ӣла
 -сц- : ӣр̄асци, исц̄е̄ӣала, р̄асц̄ве̄ӣала-се
 шч : ӣӯшче, ч̄ӯшчӣи'и, б̄а̄шча
 -шц- : ге̄ӣе̄шце
 -сир- : увек је д̄ӣӣро, д̄ӣӣрица, над̄ӣӣрӣӣи
 ви : р̄авно
 ми > ви : ӣӯвно
 мн : се̄д̄ам̄н̄а̄јс̄ӣ, ос̄ам̄н̄а̄јс̄ӣ
 мн- > мл : м̄л̄до
 мл- : м̄л̄д
 мљ : з̄е̄м̄ља
 мњ : с̄ӯм̄ња
 вљ : д̄с̄ӣав̄љен, д̄с̄ӣав̄љ̄амо, бра̄ӣд̄в̄љев
 вл : в̄л̄ас̄ӣ, в̄л̄ад̄ика; лексима влас непозната је у овим говорима
 ӣњ : ј̄а̄ӣње
 дн : ј̄е̄дна, ӣд̄не, за̄ӣдне, ӣр̄д̄а̄дне
 дм > м : д̄ма
 мк : м̄ом̄ка
 мц : м̄ом̄ци
 мч : Всг м̄ом̄че
 мд : се̄д̄ам̄д̄есе̄ӣ
 мӣ : ӣа̄м̄ӣӣи
 н̄и > м̄и : ј̄е̄д̄ам̄ӣӯӣ
 ӣс > ц : д̄це̄ӣ'и
 ӣск > цк : х̄р̄ва̄цки
 ӣс̄ӣв > ц̄ӣв : бо̄ӣа̄ц̄ӣво
 ӣс̄ӣв : д̄рӯш̄ӣво
 -ц б- : д̄ӣац би-д̄ав
 -ӣ с- : ко̄ӣ-с̄е̄ла
 -г ж- : ӣе̄ӣ ж̄ена

Неке појединачне појаве

с-и : д̄с̄ӯшимо

з-ж з̄в̄ӣждим

Лексема *вабӣӣи* непозната је у овом говору.¹⁰ Во̄лка 1. 'стабло во̄лке', 2. 'во̄ће'.

Бројеви 20, 21, 30, 31, 40, 41, 60, 61 имају следеће гласовне ликове: *gwágesei̯|gwágesei̯|gwáges|gwájes*; *gwágesei̯ jèdan|gwágesei̯ jèdan|gwáges jèdan|gwájes-jèdan*; *īwridgesei̯|īwridgesei̯|īwridges|īwrijes*; *īwridgesei̯ jèdan|īwridgesei̯ jèdan|īwridges jèdan|īwrijes jèdan*; *čeiwrgesei̯|čeiwrēs*; *čeiwrēsei̯ jèdan|čeiwrēs jèdan*; *šezdēsei̯|šesēsei̯*; *šezdēsei̯ jèdan-šesēsei̯ jèdan*.

Редовно је: *мдлѣне, блаѡслдѡи, дномлāни*.

Лексема *кукѡруз* има увек такав фонетски лик.

Увек је: *мāнасīѡр, свāне, īдвран, нāи'ве, мѣуна, бārјак, īдкрај*. Жлица је непозната у овом говору.

Редовно је *дīишīина, иѡ'ушēии, бдсиљак, йонѣдѣљак|йонѣдѣљник, йдсле, йѣсма, бāтрем, сīѡурно, лѣн, квдчка*.

Честе су партикуле *-к, -р; дндак, дндакар*, а тако и *-ке гāнаске; вѣчѣраске, јѡшрбске*.

Паралелно се срећу фонетски ликови прилога *сад* и *сада*.

Редовно је: *дблњи*.

Нема паразитског м у речи *дкīѡбер*, као ни м/н у речи *īрāгеда*.

Појављује се удвојени облик *без/брѣз*.

Редупликација предлога *с*: *сас* среће се само у примеру *са-сā-мно*, (иначе: *ш-њим, ш-њбм|ш-њбме*).

ЗАКЉУЧНА НАПОМЕНА

На основу изложене грађе може се закључити да се гласовни систем у говорима Калаза, Бате и Помаза, у основним линијама, уклапа у шумаријско-војвођански дијалекатски појас, мада се у детаљима срећемо и с понеком особином која се из тога комплекса издваја. Ту се, пре свега, ради о остацима јекавског јотовања типа *сѣд'еиш, вд'љеиш, кд'љено* и слично, док је поред чешћег *смīјаиш* се обично и *смѣјаиш* се. Тако се показује да се ови говори у главним линијама поклапају и са говором Ловре, мада се међу њима срећу и неке разлике. Набројаћу оне изразитије:

1) У Ловри је увек: *Бијдīрад, ди, диѡћ, бде, мāија, лѣиѡ, лѣ-иѡс, лѣиш, ирд'љеиѡс*, У Калазу, Бати и Помазу *Бедīрад, г'е, дѣиог', бг'е/бвде, мāи'еха, лѣиѡ, лѣиѡс, лѣиш, ирд'леиѡс*.

2) У Калазу, Бати и Помазу у двосложним речима *-аѡ > āв (гāв), -ѣѡ > ēв (иѡ'ēв)*, док у Ловри не долази до контракције у двосложним примерима са *-аѡ* и *-ѣѡ* него се развија прелазно *w* или чак обично *в*: *дāѡво* и *ћѣво*. У Ловри је увек: *сīѣвана, сѣѡцка кѡћа*, а у остала три села *сīѣвна*.

3) У Ловри је: *мѣвуне, кокѡруз, нāмасīѡр*, у Калазу, Бати и Помазу *мѣуне, кукѡруз, мāнасīѡр*.

4) У Ловри и Бати је: *бīдеш, нѣ биде, бīдѣше*, у Калазу и Помазу *бўдеш, нѣ буде, бўдѣше*. У Ловри је *āиāр, рђа, зārђано, рђаво*, у Калазу, Бати и Помазу *хāиāр, хрђа, зāхрђано, хрђаво*.

5) У Ловри неке консонантске групе претрпеле су упрошћавање *дстиаљено, дстиаљамо, йрђљено, мрйицац, бде*, док у Калазу, Бати и Помазу: *дстиављено, дстиављамо, йрђвљено, мрйивац, бвде/бде*.¹¹

ТЕКСТОВИ

Били-смо нас пѐторо дѐце а-нисмо ймали толико зѐмље, а-нисмо мѐгли радити код кут'е. Йшли смо пѐ-башчама код-Бугара. Тамо-смо садили патлицан, паприку, кунус, кѐљ. И-сѐјали. И-шаргарепу . . . петрѐжиљ. . . Па-смо-радили, па-смо-мѐсечно плату добијале. И-тѐ-смо свѐ морале кут'и дати . . .

И-ѐнда пѐсле-сам-се љдала, ѐнда-сам-йшла у-фабрику. Тамо-сам-радила. ѐнда-сам, јѐдно, прво дѐте рѐдила, мљшко, а-и-дрљго-сам рѐдила, зати́м, и-тѐ-је било мљшко. А-тѐ-ми љмрло. И-ѐнда пѐсле-сам ѐпет ѐшла у-фабрику, свѐ до-пензије. Кад-сам-дѐбила пензију ѐнда-сам-ѐстала код-кут'е, ѐнда код-кут'е радим и-још-дан данашњи. И-ѐнда, дѐ, и-тѐ нисам казала, четрнѐјз година кад-сам-била, четрнѐјсте године рат кад-биѐ ѐнда-је-била вѐлика ѐскудица. А-није било дѐста лѐба.

И-мѐрали отит'и ѐтац и-мати да-мѐњају. Нѐсили лљка и-што-имали то-пѐврт'е да-мѐњају. Пѐсле тог-сам-се, тѐ-сам-рѐкла, да-сам-се-љдала. . . Пѐсле тѐк ѐнда сам-йшла на-башчу, радила-сам и-љдала-сам-се. ѐнда сам у-фабрику. И пѐсле ѐпет јѐдан рат биѐ и-све у-фабрику смо-били. Ја и-мљш. Радили-смо. Он-је у-Ганз фабрику радиѐ, Ганз Данубиус. Тѐ је-била, ѐва-што лад'е прављду. Он је-прављо лад'е, даклем, није лад'е прављѐ, тамо је-биѐ. Чѐкај . . . како кажу? . . . Нѐ-можем да-се-сѐтим, знала-сам како се-зѐве ац српски, српски, вљди ац . . . И-ѐндакар тамо-смо. И-ѐн је-радио, и-ја сам-радила. ѐнда нам-било вѐт' добро. Пѐсле-сам ѐпет била, палила-сам крѐч, гасила-сам, кажмо гасила, гасила-сам, е, па-сам, да-унѐсем у-пѐдрум, па-сам тамо, пала, па-ми о-у-лице крѐч, па-јѐдно ѐко сам-изгљбила. А-јѐдно ми ѐстало. И-тѐ фалим бѐга што-ми-ѐстало и-јѐдно. Тѐ-је баш и-добро . . . што-није ѐба два . . . Кад-ми-пѐмрли родитељи дѐбили-смо мало зѐмље од-родитеља и-од, ѐн дѐбиѐ од-дѐде. Е, па-тако смо-скљпили, и-јѐдан ланац смо-купили. Но пѐт јљтара зѐмље, а-то маѐарски, српски-т'еш да-кажем . . .

А, садекар-је пѐсле йзашѐ ѐвај ТСз, нѐ задруга, па-смо у-задругу, ја сам-ста́ла у-задругу. Мљш ми није, ѐн је-радио даље. И-ѐн йшо и-да, -свљра, а-тѐ нисам рѐкла. Не, Тамбураш је-биѐ. Он је-йшѐ свљрати. Е-пѐнда смо-скљпили ма́ло нѐваца. Тако смо-купили ланац зѐмље. И-до-пѐт ланаца. ѐнда је-дѐшла задруга. ѐнда сам-ста́ла у-задругу и-зѐмљу

¹¹ Од разлика између ових говора поменућу, према својим записима, и неке које се тичу морфологије: а) у Ловри је придевска форма Нсг *мљшак* (голуб је мљшак а голубица женска), док је у Калазу, Бати и Помазу *мљшки*; б) у Ловри инфинитив је увек са *-и*, док у Калазу, Бати и Помазу паралелно се јављају облици са *-и* и без *-и*; в) у Ловри код глагола I врсте на велар З. л. множине презента гласи *йљку, сљку, вљку*, док је у остала три села *йѐчу, сѐчу, вљчу*.

сам-унѐла у-зადругу. Али и-дан данашњи зѐмља-је у-задруги . . . Е,сад шта-смо-још говѐрили? Ја сам-мѐрала ит'и радити јер мѐло је-било што-је ђн заслужико, мѐш-ми. Па-сам-ишла и-ја, а-дѐте ђстало сас-дѐдомо кѐт кут'е, пѐнда кад сам-дошла кѐт'и, а-ја ђт'у да-кувам, а-нѐмам шѐрпење тѐ-што-сам наѐучила у-њѐј кѐвати. Сам-тражила. Нѐма, нѐма. А-ђн није кѐзѐ да-шта-радиѐ. Е-ђнда пѐсле сам-дѐчула да-бѐли на-брду, па-сам-га-питала. А-д'е шѐрпења? Не, јѐв, нашла-сам-је у-качари. Ви-диш. Дѐбро. Нашла-сам у-качари, па-казала-сам, Милѐнко, кѐко-је тѐ шѐрпења гѐрава, од-чѐга је-гѐрава и-тражила-сам није сам-нашла. ђнда ми-кѐзо ша-радили, да-нѐсио на-брдо, и-јаја, а-тѐмо пѐкли јаја. Још-се јѐдна и-дѐвѐјчица упѐлила. А-ђнда угѐсили-је. Нѐга-јѐј мѐло, па-није изгѐрела, мѐло се-опрѐлила. Јѐвра, ђва Јѐвина сѐстра . . . ђнда. . . Шта-још? Дѐ, ђнда пѐсле дѐбро-је, ишѐ-је ѐ-школу. Дѐбар-је д'ѐк бѐи и-није бѐи хр'д'ав, сѐмо тѐко дрѐгови, ђни-га, Нѐко Јѐшка, ђни, да-шѐрпењу ѐзме и, па-су-ишли. И-ђнда ишѐ и-ѐ-школу, па-дѐбро ѐчиѐ, мѐ смо-т'ѐли да-ѐзучи бѐрбѐр . . . Српски се-кѐже . . .

Бѐрбѐр. Но, а-ђн иѐмѐ вѐљу и-т'ѐв-је а-учитѐљица није допѐстила тѐ. Нѐг ђна ишла сѐма, па-га упѐсала и-тѐко ишѐ ѐ-школу, па-изѐучиѐ ѐчитѐльску шкѐлу. И-ђнда бѐи ѐчитѐљ. А-пѐсле ђпет ишѐ у-Пѐчуј тѐмо још ѐчиѐ трѐ гѐдине, ђнда је-пѐстаѐ прѐфѐсор. И-сад дѐн данашњи је-још-прѐфѐсор. И-ђнда и-ђн иѐма јѐдног сѐна. И-ђн ѐчиѐ дѐбро, а-ђн ѐчиѐ у-ђвој нашој шкѐли. Српскохрвѐтској шкѐли. Е, -па, ђн сад, пѐнда пѐсле на-факѐлтѐт ишѐ . . .

Но, па-сад-је ђн вѐт' свршиѐ и-тѐмо-сад рѐди ѐ-тој шкѐли . . . Кѐко нѐшња бѐла, д'е-смо-проводили. ђнда-кад-смо-бѐле, бѐла дѐвѐјка, ђнда је-бѐи јѐдан бѐрцѐз, тѐмо-се свѐке нѐдѐле свѐрало, тѐмо-смо мѐло ишли па-прѐводимо. Е, а овѐко . . . Нѐшња је-бѐла ширѐке сѐкње и-кѐнд'е се-нѐсила. Кѐја је-бѐла мѐда тѐ од-вѐнца направила тѐки наѐит на-кѐнд'у, па-се-наѐитила. Тѐ тѐко гѐдину дѐна нѐсила док-није иѐмала прѐво дѐте. Кад-дѐте рѐдила ђнда вѐт' није тѐ нѐсила, ђнда-тек кѐнд'а се-нѐсила. А-сад-вѐт' нѐма ни-тѐ, ни-кѐнд'е . . . Прѐшло-је свѐ. И-ђнда шта-још-смо-говѐриле? . . .

И-ђнда мѐ-смо сѐме хѐкловаѐле и-шлинговѐле сѐкње. И-ђнда штрѐко-вѐли-смо блѐзе и-чѐрапе, и-рукавице, и-мѐраму, и-тѐ-сам, свѐ сам-штрѐковѐла сѐма. И-мѐни и-сѐстрада-још . . . Лѐнки и-Јѐки. Није Јѐка, Јѐвѐнка-је. А-свѐдно-је. Тѐко смо-је-звѐли. Дѐ. ђнда шта-смо-још. . . О-Бѐжит'у кѐд-нас правѐмо вѐлики кѐлѐч, па-кажемо кѐт'ени кѐлѐч. Тѐ направиѐмо тѐце, бѐжију рѐку, ђнда ружѐцу, бѐре и-кѐлас. Кѐлас . . . И-сцифраѐмо-га. И-ђнда тѐ-се ѐвече мѐте наѐстал и-свѐт'а у-њѐга. Тѐ се-зѐве вѐлики кѐлѐч. Е, ђнда слѐма се-ѐноси. ђнда домѐт'ица стѐне на-врѐта, па-чѐка дѐнесе слѐму прѐ-вѐчере. Јер-није-се-смѐло вѐчерати док-се слѐма није ѐнѐла. ђнда-кад домѐт'ин ѐлазиѐ ђнда га-питаѐмо. ђн зѐчѐ да-чѐститѐ Бѐдњи-дѐн, а-ја-га ђнда питаѐм. Шта-нѐсиш? ђн кѐже здравѐе и-срѐт'у . . .

И ђнда-смо. Рожѐство се-пѐјало, пѐнда смо-сѐли-тек да-вѐчераѐмо. ђнда се-вѐчерало. Упѐлила-се свѐт'а у-вѐлики кѐлѐч. ђнда смо-сѐли и-вѐчерали. ѐјутру,ђпет, рѐно смо ишли ѐ-цркви. Тѐ је-бѐи ђбичѐј.

И-ускршињи то кад на-вечерњу, онда било лерјано. Па-се-ишло кад се-свршило вечерње трипут се-обилазило окд-цркве и-онда се-пёвало лерјано . . . Пёсму само. То знадеш и-ти сама. Нё, Зна и-мама. Нё-зна? А-нё, у-Бати није било. Нё . . .

У-Бати није. Ўјна Зорку питај, она зна, она-т'е-ти испевати . . . Тб. Јер-и-она, ја-сам то Кричковит'у рекла, пнда ишб тамо да-пёва она, пёвала она. Млдог заслужио још-и-он . . . А-кад-смо деца били, онда смо-ишли у-шуму. Тб је-било мајалез. Првог маја. И-онда се-пёвало:

Вет'-се пља-сва зелене
Топлији-је сунчев сјај
Свё-су вбт'ке одевене
Хајдмо, деца, свй у-гај
Данас-је први мај . . .

Шта-још? Онда-смо-се тамо сиграли, ломили-смо гранчице и-цвёт'е смо-кйтили тако те гранчице, правили-смо букёте да-донесемо кут'и И-сваки грању у-руци тако смо-ишли кут'и пёвајут'и. И-тамо кад-смо-ишли у-шуму морали-смо од-школе до-шуме да-пёвамо. А-натраг опет од-шуме до-школе. Онда-смо у-школу, онда-смо-се-разишли кут'и и-носили та грања. Тб зелено грање. Кад-смо деца били ишли-смо у-шуму да-тражимо пёчурке. Онда-кад ишли-смо да-идемо кут'и а-дни-ме вичу да-идем, ја-сам мало даље отишла била. А-викали-ме. А-ја почёла да-трчим а-како сам-трчала стала-сам на-змију. А-они-ми викали ста-ла-си на-змију. А-ја-се тако уплашила онда, а-нисам тако видела змију тек-сам видла да-се нешто дйгло, ал-нисам. Како сам-ста-ла, знаш, она се-подигла. Па, а-ја-сам фрйшко одскочила даље, бёжала. И-змија сйгурно одбёжала. Нисам-је ја добро видла. Само они ми-викали да-ста-ла-си на-змију. Ал ја онда-сам-се тако уплашила да-ми-је-крв уда-рила на-нос. А-сёстра-ми, и-она се опет уплашила и-мислела да-т'у-умрети. А-није знала шта-да-ради са-самном. А-није-ми било ништа. Тек се-уплашила јако. Мйслим сад је-годово . . .

Но-онда један дечак се-изгубио у-шуми, викали-га, викали-га, нису могли да-га-довичу, пнда се-разишла деца тако даље мало, па-викали, пнда дочу. И-нашли-га. Онда-смо-дошли, онда у-школи-вет' добио његово . . . Увече се-скупиле, пнда смо-хёловале и-штрикале и-онда и- шлйнгале. И-шлйнг је-друго, а-хеклёрāj је-друго. Хёловали-смо чарапе, блузе, мараме . . .

Тб смо-штриковали, да. А-хёловали-смо то тако на-стдлице и-на-фиранглице мале и-вёлике фирангле. Тб се-хёловало. Да-ли има-још? Шта има? И-зупчало. Да. Сукње смо-зупчале . . .

Кад била бёрба онда смо-звали другарице да-доб'у да-нам-помогнеду. И-мй-смо исто ишли и-њима натраг. Да-им-радимо.

Онда-кад се-свршила бёрба и-тамо се-пёвало у-бёрби и-јели-смо и-пили-смо и-добро-смо-се-дсет'али, веселили-смо-се. Е-онда опет кукүрузи кад-дошли да-се-бёру онда-смо кукүруз обрали на-њиви, а-има кдји смо-донёли кут'и. Онда-се то увече опет лүштило код-кут'е, и-скупило-

-се више-нас да-што прѣ свршимо. И-ѡнда се-не-ўпáli кукурѡуз. Па-смо ѡнда пѡсле кад-се-свршило ѡнда-смо пѡсле тѡга пѣвали и-йгтали. Ве-селили-смо-се тако. Кукуржѣвину йсекли, тѡ-је нa-њиви и-скўпили на-јѣдно . . .

На-бўчуру била лѣпа нѡшња. Лѣпе нѡшње биле. Свйлене сўкње ширѡке и-одѡздо сáме шлйгровáне. А-то дѡшли йз Пеште да-глѣдају. Тѡ-им-се врло дѡпадало. Пáраснйка нйје било ў-Пешти нѣго тек-нáпољу. Ѣнда свáке бўчуре изáшли нáпоље да-глѣдају йгрáнку нáшу. Ѣнда се-йграло кѡло и-чáрдáш, свакојáка кѡла. Тѡ-је о-бўчури било. Онда. Нá-бáл нйје смѣла сáма дѣвѡјка да-йде мѡрала јѣр мáти јѣр сѣстра да-йде шњѡме. Нйсу пўстили да-йде сас-мѡмком. И-мѡмак йшѡ, áли-мáти и-сѣстра мѡрале да-йду. И-нйје било ко-сáде . . .

И-ѡнда, кѡји мѡмак т'ѣв да-ўзме дѣвѡјку тáј дѡлазиѡ дѣвѡјки и-ѡнда йшо и-ѡн кáд дѡшли на-бáл, из-бáла је-ѡтпратиѡ кўт'и. Тѡ је-било свѣ. Áл ѡни кѡји су-били бѡгати мѡмци тй нйсу звáли сирѡте дѣвѡјке да йграју, а-сирѡмáци мѡмци ѡни мѡгли да-зѡву, áл нйје било најпѡљније бѡгатима дѣвѡјкама. Тако било. Сирѡма са-сирѡтом, а-гáзда с-гáздйнском Áл йма кѡји вѡљѡ сирѡту дѣвѡјку, била лѣпа а-нйје смѣв дá-је-ўзме, а-нйје смѣв ни-да-йгра шњѡме. Нйсу допўстили кѡд кут'е мáти и-сѣстре. Нйсу јер-је-сирѡта. Ја, а-ѡни се-вѡљели, а-нйје смѣв да-је-ўзме . . . Ѣнда, дѡлази, тако смо-се-сакўпљали, сад-код-јѣдне смо-бйли другáрице, ѡнда код-дрўге другáрице. Тáмо смо-се-сáкупили, и-ѡнда кѡју вѡљѡ тáј ѡнда ѡстѡ мáло, ѡви се-разйшли. Ѣнда йспатила-га, áл ѡма нáгрáг унўтра. Нйје смѣла дўго стáјати са-шњйме јѣр тѡ нйје било слѡбѡдно, нйсу дозвољáвали рѡдитељи. А-сáд-је сасвйм дрўго . . . Нá-брдо смо-йшли, тáмо се нáјбоље ѡсет'али. Тáмо-се-и-йграло и-пѣвало и-сйгрáли-се трубáча . . .

Трубáча? Тѡ-се, знáш, трчи. Јѣдан дѡле стѡји, а-шѡр гѡре, мй стојймо. Ѣнда-кад ѡвáј труби, ѡнда-кад ко-прѣ прѣд'е ѡнда тáј зáдѡбије. Па-такѡ, трубáча . . . На Ёскрс, сас-јáјма. Тйчкали-смо . . . То ѡнáко бáцимо јáје, па-и-ѡна бáци пѡнда да-се-лўпйду тй двá јáјета. Па.чйје прѣ лўпи тá зáдѡбије јáје . . . Бўчура. Ѣнда смо-йшли у-Чѡбáнац, ў-Пѡмáз, Сетáндреју. Тако и-ѡни дѡшли ѡпет ў-Калáз. Тако смо-се-упѡзнáвали, дѣвѡјке и-мѡмци. Ѣнда сáд ко-се-упѡзна тако мѡмак дѡлазиѡ дѣвѡјки, тако се-ўзимали млáдеж.

И-на-Бунáрчит' смо-йшли. Тѡ је-било о-Свѣтом Йлији. Йшли-смо на-Бунáрчит', тáмо-смо-се-умйвали да-бўдѣмо здрáви и-вѡде пйли. Йма кѡме пѡп чйтѡ мѡлитву, ко бйѡ бѡлестан. А-мй млáди нѣ. И-ѡнда је-било, пѡсле пѡдне, йграло-се. Бйла-је бўчура тáмо . . .

На-Стáрој вѡди? Тѡ-је-о-Пѣртову Госпѡјини. Ѣнда смо-йшли на-Стáру вѡду. Тáмо-се вѣчѣрње држи, ѡтпѡй-се вѣчѣрње и-ѡнда пѡсле вѣчѣрња је-йгрáнка. Ѣнда се-весѣлили . . .

Пѣшке. Дá. Сас-вилáњѡм до-Сетáндреје, ѡнда пѣшке. Ѣнда нйсмо врло йшли ѡнда кáд смо-пѣшке. Сáд смо-йшли кáд бўс, с-бўсом. А-мй, д'ѣ нáма бйѡ хйнтѡ? . . . Кѡнд'е прáвили, йма кѡја спўшт'ену кѡсу ймала, вй-тйчку ѡнáко, па-мáшлију ў-тѡ. Свй-смо-дўгачке . . . А-мѡмци крáтке.

Није ко-саде, браде. Кад кажем Пери он се-смје, па-каже, заш, каже, ти-си мајко пђбђжна? Ја-сам, реко, пђбђжна. А, каже, и-Бђг и-Исус имђ браду, а-није тђ Бђг ђставиђ? Заш ти мене псђјеш? . . .

— Т'ути ти сђд. Нек-пђчне да-прича на-бђшчи кад-сте-радили кад-вам Србијанци дђшли.

— Тђ сђд да-причам?

— Да.

— На-бђшчи кад-смо-радили ђнда Црнођрци. Црнођрци. А-тђ је-свђдно, нѐ . . .

— Па-биђ један врло јак. А-нѐ-знам ја како трѐба тђ да-гђворим.

— Како сте-прповђдали. Видли-сте-ји па-сте-пѐвали.

— Ишли у-сѐлу, ми смо-радиле, па-смо-пѐвале, а ђн стђв, па-слђшђ. Е, па-мислђ-се, није знђв сигурно да-има Српкиња ђд'е у-тим крају. Е, ђндак ђтишђ у-сѐло и-нађраг се-вратиђ . . . Србине, Србине, ђјде ђуби-ме . . . ђнда-кад ишђ нађрак ђнда прѐшђ нама, па-питђ-нас. Па-каже. Ви сте-Српкиње? Каже, и-ђткђле-сте? Кажемо ми Српкиње-смо. А-ђткђле. Па-кажемо ми ђд-Пеште смо-дђшли ђд'е код-грђфа да-рађимо. А-ђнда ђн-се врло ђбладовађ, и-ђнда. ђнда друђги-пђт свђки дан дђлазиђ. Пђта-нас. ђнда кажемо ми како су-вѐлики и-јаки Црнођрци. А-ђн каже, е-чѐкајте јђш т'ете вид'ети, јђш-један, јђш-вет'и има ђд-нас. А-ми нђсмо вѐровђле. ђн каже. Ја-т'у-вам довести једђред да-га-видите. Е, а-ђн каже. Нѐ-знам-све . . .

Бђла једна старђија ђд-нас мађо жѐна, па-каже. Но-чѐкајте, сђд-т'емо врачати, па-мђра дђт'и. Јер тај Црнођрац да-т'е-га-довѐсти, а-није дђшђ, није т'ѐв да-дђд'е. ђна каже, чѐкајте, мђра дђт'и. Но, каже, знђте штђ-т'емо? Сђд-т'емо врачати. Но, па-како да-врачамо. Нђ, ђјд, једна најмлад'а и-једна старђија девојка. И-ђна. ђнда скинула, е, па-с-таљђга. Таљђге. Таљђга тђчак један, па-под ђчак смо-ђтишли, тамо биђ ђтворен ђчак, па-смо-ђкрет'али тђчак, па-смо-казали. Миђан се-звђв тај. Миђан данас да-дђд'е, ђко преко воде, ђко преко-бђта јел-Дђнава, јел-ма-како, само данас да-дђд'е, да-га видђмо. И-тако смо-сѐд'ели, а-ђн није дђшђ. Е-ђд'е се-дђгли да-ђду кђт'и, ђнда-кад ђду кђт'и, а-ђно лђпа на-једна вђрата, а-није на-наша пођдиђ, нђго на-мађ'арска вђрата. Е, а-ми ђнда устали да-видђмо, а-ђн. Кажемо-му, штђ-је, кђ-је? Пђрво мађарски. ђнда смо-српски. Није ђгђвђриђ, ђнда српски. А-каже ђн српске девојке тражи. ђнда пустили-смо-га унутра, ђл кад-смо ушђ тђ-је таки вѐлики ђвек биђ. Рамена така имђ да-му ђвек мђгђ сѐсти на-раме. Да. Па-ђстина-је тђ било. А, ми, види-сад. Сђд-се-забунила, да . . . А-ђвај друђги, тај ђпазиђ да-ми глѐдђмо једно ђ-другу. Па-каже. Штђ-је тђ, тђ има неђког пђсла. Ми кажемо нѐма-ништа, нѐма ништа. Тђ није ђстина, тђ мђра бити нѐшто. А-ми нђсмо т'ѐли да-кажемо. Казали-смо нѐма ништа. А-друђги-дан, кад-је-дђшђ ђн, ђн каже, зашто-сте ви, ви јђче због-чѐга-сте-сѐ-смѐјале. И-једна ђ-другу глѐдђле. А-ђнда кажемо ми, како смо-врачале. Да. И-ђн-се ђнда сам смђјђ и-вид'ђ. Сђд да-ли је-ђстина тђ у-врачку, да-ли.

— Штђђод' има. Штђђод' има.

— Нё?

— Штòгод' има. Вада. Да. Кад дòшò штòгод' мòра бйти.

— Сйгурно му-кáзо има-тў лéпи дèвојáка, хáјде сáмо. Па-дòшò.

— Па-није т'ёв, кáжем.

— Ѐспрва није т'ёв кад га-звáли . . .

Није т'ёв, звáли-га, па-није т'ёв да-дòд'е. Кáже снáша Ѐрина, прòбат'е-мо, кáже, áјдете, кáже врáчат'емо. А-тáко смо-врáчали, па-је-дòшò.

— Она знáла да-врáча. Да.

— Наврáчала-је њòј, сáмој сèби. Сèби, да. Да. Кáже она ёво.

— Сáд ниси затвòрила?

— Сòкин брáт удварловò . . .

Ујна-Љуби. Да њòј удварò, па-није дòшò. Па-онáј, мислила штá-је, због-чèга није дòшò? Е-пòнда кáже тáко врáчале, па-мòрò да-дòд'е. Кáжем тáко-смо и-ми. Па-мòрò и Мйльан да-дòд'е. Звáò-се Мйльан. Мйльан. Мйльан. А-тò-је и-лèп, и-лèп бйò. Врло лèп бйò. Кáжем и-Рáдо је-бйò лèп, и-òн висок тáко, сáмо није тáки јáк бйò толико ко-òвáј. А-òво, тò ёкстра штòгод' бйло . . .

И-тò свè-је?

— Свè, свè.

Кáлáз, Љуба Милòшевић, 75 година

Јá мòјој прáбаби . . .

Мáрији љубим рúке мáјко стáра. Она мéне пйпа, па-ме-пйта да-колико-сам јá вèлика. Да-ти-јáсније? Јáсније . . . Па-òна мéне пйта, па-јòј-јá прйчам. Она мéни прйча, пйпа-ме по-рúци, пòчим није вйдла, да-кáка-сам јá вèлика. Колико сам-висòка. Па-је јá се-јáвим лèпо и-òна мéни прйми пòздрáв. И-òнда њèн сйн се-спрèма. Сўбота-је дáн бйò, а-òн-се лèпо спрèма, глáнцује чйзме, а-òна лèпо њèга пйта. Жйвко сйнко, д'ё-ми-се тй спрèмаш кад-глáнцујеш чйзме твòје. Он кáже. Мáма, па-нá-прстèн. А-кòга-т'еш-ми, сйне, узèти? Кáже, Жйвану. Нёмòј сйне Жйвану узúти, врáти-се тй с-пò пúта. Она чўла да-није дòбра Жйвана. Нè-знам штá-јòј није бйло пò-вољи. Тò она слўшала. А-òн кáже, мáма, кад-йма òво сунце да-се-врáти што-йма да-зáд'е òнда т'у-се и-јá од-Жйване врáти. Òтишò-је òн. Она је-замòлила . . .

Сйна да-је-превèду, и-снáју, пòпу стáрим. Па-је пòп прèслушò, па-да-врáти пòпо нáтрáг. Пòпо није смèв, òн кáже, јá сам-дужнòст, мòја је-дужнòст да-јá-то њèму учиним. Вй, áко мòжèте, ко-мáти, врáтите-га. Áко нè-можèте, кáже, јá нè-можем га-врáтити. Тòлко рèкò пòп. Сáд òни-се и-узèли, и-двòје дèце су-ймали и-лèп жйвот пòчèли, а-на-пòслетку ко-што-се здрáво вòљели тáки хр'д'ав им-бйò . . .

То-тáко бйло. Он је-òтишò у-Србију, прдò је свè тò њèгово. Ймáв двá сйна. Да-кáжем йме? . . .

Бáт'ò Танáсије, áко Блáгоја . . .

И-бáт'ò Блáгоја. Јуј, бòже, да-нè-чује бáт'ò.

— Нёт'е чўти.

— Нёт? Ја-реко. Бат'о Танасије, бат'о Благоја им̄-је два сина. Поделио-је свѡ своје што-им̄, полак њима, децама даѡ и-полак-је он то ѡстѡ. И-тако је-прѡпѡ. Сасвим уништило-му-се свѡ јер-хрд'авим пўтом загазиѡ. И-тако-се пўт свршиѡ. Шта-ти-пўкло, Мйлице?

— Пārкета.

— Да, шта-је-дѡшло до-краја. Они се-порастављали ѡн, ѡна је-ѡстала тў жена, ал-вредна, здраво вредна била. На-свакој пйјаци је-била. Си-рѡта још-и-шкрйпце брала. То-ја знам, ўвек казала мама шкрйпце . . . Печўрке . . .

Свѡ-је-брала и-продавала. Ишла у-Нѡву Пешту. Пешке. На-лѡд'и нѡсила-је тѡ, па-тамо продавала да-скўпи маѡ нѡваца. И-така-је вредна била и-није мѡгла жйвот цѡв да-сврши с-њим, неѡ, кажем, на-крају тѡ било да-се-поразилазили, двоје деца су-од-њй дѡле ѡтишли, а-ѡна је тў сама ѡстала с-матером њѡном. Завршио-јим-се жйвот. Оца и-матѡр жйве. Мајка-ми-је-кўпила гўсѡка да-йдем да-чўвам гўске у-Шѡков ли-гет. Тако се-звѡло тѡ д'е-сам ја пѡсла гўске. А-мајка-ми-обрѡкла ѡко-т'у гўске пѡсти кўпит'е-ми ў-јесѡн и-панчушке лѡпе, и-рўво лѡпо, обўт'е-ме, а-ја ко-девојчица тйм се-радујем. И-ѡнда ми-је-казала мајка од-пѡрја т'е-ми-направити хаљине кад-бўдем за-ўдају да-ймам здраво лѡпе шта-фйр хаљине мѡје. Да-набавимо лѡпог пѡрја, па-ми-ўвек казала мајка да-чўвам мѡје гўске. А-ја сѡдим, па-се-мйслим. Еј, бѡже, кад-ја бўдем вѡлика ѡл т'у ја мѡѡго шпорѡвати. Тако лѡпу кўт'у т'у кўпити, најлѡпшу у-сѡлу. Ўвек сам-слѡгала и-мйслела ѡ-тим рѡч . . .

А-прѡшѡ-је жйвот, свѡкојѡко било-је и-лѡпо, и-хрд'аво ко-и-сваки у-живѡту. Пѡсле вет' нйсам с-гўскама се-занимала јер-сам-вет'а девој-чица била. ѡнда, бѡже, пѡшла-сам ў-Пешту сас-млѡком. Имала мајка две краве, па-ми-дѡла да-нѡсим ў-Пешту, млѡко. Ѳтог-сам ја и-штафйр мѡј набавила. ѡнда је-дѡшло време . . .

Изйшѡ-је вѡлики рѡт четрнѡјсте гѡдине. ѡнда-сам ја ишла у-фѡбрику. Другѡрице ме-пѡзвѡле. Фѡбрика, дѡбро сам-рѡкла? Другѡрице ме-пѡз-вѡле да-ја йдем сас-њима. А-ја се-пѡлакомила. И-тамо-т'у нѡваца за-радити . . .

Крѡнула-сам-се, рѡно ўјутру трѡбало. И-ѡнда, здраво ми-зўјеле јѡдно двѡ-три дѡна машинѡ, нйсам мѡгла лѡко да-наўчим-и-тѡ. На-тѡ ми-пйше мѡј ѡтац из-рѡта. Вѡт' у-рѡту је-бйѡ четрнѡјсте гѡдине. Он пйше кўт'и, њѡговој мами, тѡ-је мѡјѡј мајки. Нѡте-ми-дѡти девојку да-йде у-фѡбрику јер, нѡ-дѡј бѡже, да-се дѡгоди да-јѡј-рўка јер штѡгод' машинѡ не-ѡткине. Па-да-ја рѡним жѡбрака. Мама, чўвајте-је-док-ја дѡд'ем, па-т'у-ја тѡ свѡ ја тѡ вама надѡкнадити. Е, па-тако било. Свѡ-т'у ја тѡ вама накнади-ти што-т'ете-вй мѡни дѡте чўвати. И-ѡнда тако је-било свѡ од-четрнѡјсте до-ѡсамнѡјсте гѡдине . . .

Знам да-бйѡ и-у-Сѡмбатхѡлу . . .

Дѡ. Тў, тў. Пѡнда бйѡ вѡлики рѡт од четрнѡјсте до-ѡсамнѡјсте гѡдине. ѡнда-се ѡсамнѡјсте гѡдине рѡт свршиѡ. Јѡ-сам вет' ѡнда имала трнѡјс гѡдина. Кад-се-рѡт свршиѡ трнѡјс гѡдина сам-имала. ѡнда-сам-помѡгла

код-кут'е ма̀ло. У-школу сам-ишла. Кад до̀д'ем ку̀т'и дѐда нас-је-у̀чио трѣба во̀де спрѣмити, трѣба ма̀ло рѐпе на̀сет'и. Кад-до̀д'еду ўвече ста̀ри с-по̀сла да-има̀ду, сѐчку да-по̀мѣшаду, да-да̀ду ма̀рви. Ко̀лко смо-мо̀гли ко-дѐца то-смо њи́ма, ста̀рина по̀мо̀гли. Онда у-о̀но до̀бо. Онда је-до̀шло вет' четр̀најс про̀шло го̀дина ту вет' и-пѣт̀најсто до̀шло. Онда ме, ма̀јка да̀ла млѐко штѡ је-му̀зла свѣ-ми-да̀ла да-но̀сим ў-Пешту. Та̀мо-сам ма̀ло ви́ше до̀била но̀ваца. Од-тог сам-шпа̀рала да-ку̀пим сѐби шта̀фир и-ру̀во мо̀је . . .

Та̀ко би́ло. Ка̀ко-ти-ка̀жем. И-о̀нда-сам-вет' ра̀сла и-ра̀сла и-вѣт'а сам-би́ла. Свѣ до̀к се-ни́сам ўдала. Ка̀д-сам-се-ўда̀ла о̀но би́ло-вет' два̀десет и-три го̀дине сам-има̀ла. Два̀јес о̀сме го̀дине сам-се-ўда̀ла. Онда о̀пет по̀чѡ дру̀ги жи́вот. Онда-ми ми-је-да̀в о̀тац и-зе́мље ме́ни ма̀ло и-за-ко̀га сам-се-ўда̀ла и-чо̀век ми-до̀био и-о̀нда-смо код кут'е зе́мљу ра̀дили. Орали, си́јали, по̀рез пла̀т'али, ку̀пили ма̀ло но̀ваца што-се-мо̀гло да-ску̀пи, а-што-не, бо̀ме, кад-ни́је ишло ни́је ишло. Имали-смо дво̀је дѐце. То-смо ми одра̀нили. И-фа̀ла ми́лим бо̀гу и-здрáви смо-би́ли. То једно-нам бо̀г по̀дарио. Здрáвље. Да-смо-мо̀гли да-до̀стигне́мо, да-ра̀димо. А-по̀сле ка̀ко до̀шо жи́вот. Онда-се о̀пет про̀менуло. Јел, вѣт'-смо и-ста̀рији би́ли ту дѐца до̀шла, ту трѣбало шкѡловати једно и-дру̀го . . . Та̀ко је-про̀шло. До̀ста. Је-ли? . . .

Зна̀ду да-сам љз-Помáзи? . . .

Кад-је-до̀шо Д'урд'евдáн о̀нда нам-би́ла хра́м сла́ве . . .

Црквѣни хра́м сла́ве. Је-ли. Онда-је здрáво ле́по би́ло. Онда-су-до̀лазили-нам го̀сти. Мла̀ди момци и-дѐвојке, мла̀де же́не ко̀је-још би́ле по̀удате ко̀је има̀ли свѡју ро̀дбину. Ми-се-ра̀дује́мо, па-до̀чека́мо и. А̀ко на́ма до̀д'у и-дру̀гом да-види́мо. Онда ле́по о̀прѣмим-се. Кад-смо-би́ле мла̀де о̀прѣмим-се а-ста̀рије дѐвојке, још-пре́ на̀с-што-су-би́ле, још-и-цвѣт'е у-ко̀си но̀силе. Све-им-се-трѣскало цвѣт'е, кара̀нфили. Здрáво ле́по цвѣт'е-го-би́ло. А-ми вѣт' не, ми смо-се-тек-ма̀ло на̀кормизова́ле. Па-са̀де ў-цр̀кву . . .

Па-смо-и́шле ў-цр̀кву ле́по. Ку̀пила-нам-је ма́ма ле́по ру̀во ти́м смо-се ра̀дова́ле. Ў-цр̀кву иде́мо ко-дѐвојке. По̀сле на́-ужину. По̀сле по̀дне у-сви́рку. Ў-по̀рти се-сви́рало, ве́лики ко̀лач се-рѐзо. То-је-о̀бича́ј би́о на́ш. По̀сле по̀дне. Онда ле́по ко̀ло се-и́грало та̀мо би́ло мла̀ди мома́ка и-дѐвојка и-мла̀дог свѣта што-су-глѐдали. Ко̀је-су ў-го̀сте до̀шли и-ти́-су та̀мо би́ли. Здрáво је-би́ло ле́по и-то. То-су пре́ би́ло здрáво о̀држа́не те́ о̀бича́ји. Још-и-да̀нас и-др̀жу а-не у-тој-ве́ликој бро̀ју то̀м. Онда за́тим је-до̀шло, ра̀дни да̀ни. По̀сле кад-су-сти́зали о̀пет смо-има̀ли ле́пе ўспомене кад-су-сти́зали Свѣти Или́ја, о̀нда иде́мо, сла́ву Буна̀рцит'. Та̀мо се-слу́жило ма̀ло јутра́ње ўјутру, ў-зору се-и́шло ле́по: О̀свѣти-се во̀дица, ску̀пим-се мло̀го на̀с. Иде́мо јел пѣшке јел сас-ко̀ли је-би́ло пре́. Са̀д иде́ авто́бус. И-та̀мо-се по̀сле по̀дне сви́рало. Имали-смо д'е да и́зид'емо да-прове́демо о̀ве ле́пе да̀не. Онда за́тим до̀д'е ле́по Свѣти, ја-пре-тог би́о Свѣти Ара̀нд'ѡ, о̀нда о̀пет ў-Кала̀зи би́ла црквѣна сла́ва. Ко-и́мѡ ро̀дбину, го̀сти свѡји иду у-ро̀дбину, дѐвојке и-момци се-ску̀пу по̀сле по̀дне, па-про̀воду ча̀к и-до-зо̀ре. По̀нда по̀сле тог је-би́ло Пре-о̀браже́ње. Хра́м црквѣне сла́ве у-Сетáндреји, и-та̀мо су-би́ле ле́пе о̀би-

чаји. Стйзѝ-је народ са-свију стране д'е-било нашег народа. И-лѝпо дѝвојке и-мѝмци. Вѝлико кѝло се-прујкило у-пѝрти, играло-се. Све-дѝ-мрака јел-тамо није било до-зѝре пѝчим-је напољу било. Ѓнда пѝсле иза-тѝг дѝд'е на-недељу дана Стѝра вода. Тамо је лепа обичај тамо нас износиѝ јел бѝс јел кѝла. Саѝ има бѝсова, прѝ су-кѝла била. Па-се-слѝжи-ло лѝпо вѝчѝрње. Тамо-је спѝмѝн јѝш кад-су-наши стѝри прѝдѝци дѝшли јѝш-у-ѝно вѝме Чѝрнојевит'. Кад-су ѝни дѝшли слѝжи-се вѝчѝрње лѝпо и-ѝсвѝти-се тамо вода и-до, дѝ-мрака уѝвек се-играло и-тамо. Тѝ су-биле свѝ у-млаѝности наше обичаји лѝпе. Тако-смо ми провѝли, ко-млаѝи, наше обичаје. Саѝ-смо вѝт' ѝстарили. Саѝ вѝт' нѝ-можемо тѝ. Тѝ-тек дѝцама-да приповѝдамо, нѝ. Тѝ-саѝ тако изишло, а-прѝ онако било. Саѝ нѝ-знам шта-да-ти . . .

На-Вѝлики четвѝртак . . .

Пѝнда ако ѝт'еш прекѝ-тѝг, ако мислиш да-је-дѝбро рѝт'ит'у-ти јѝш а-та баба врачара. Наши мѝмци ѝнда ѝтишли у-Југослѝвију, а-ми, таке пѝтнајс, шѝснајс гѝдина. Млѝго момака нам-ѝтишло, па-бѝже, и-ми-смо-дѝвојке, ѝт'смо да-знамо, да-нам-каже за-кога-т'емо да-се-удамо. Јел-т'е бити цѝрн, јел-плѝв, јел-каки . . .

Баби трѝба да-даш форинту. Форинта била. А-ишло-се Мад'арѝца, знаш, из-Моноштора кад-кажем четрѝнајсте, осамнајсте гѝдине, и-девет-најсте, а-има која сина изгубила, је-ли, јел-ѝстѝ заробљен, је-ли, знаш да-ишли. Свака т'ѝла ѝна. Знаш хѝкловане мѝраме на-њима, те-берлинер, па-тѝ свѝжу. Па-хѝдне жѝне. Па-иѝду тој баби. Е,-а-ја и-Илушка пѝшке да-идѝмо у-Вѝрош да-нас-не-коштује јѝдна форинта . . .

Кѝлко била. Е, а-саѝ форинту баби да-дамо ѝпет. Нѝ-можемо потрѝшити свѝ. А-кад-смо-ѝтишли. Тѝ јѝдно сам-забѝрави . . . Штѝ-тек ѝѝзѝи мѝгла рѝт'и кад-ѝна од-шѝснајс гѝдина умрла. Штѝ-је та баба рѝкла тѝ нѝ-можем да-знам. А-мени нисам забѝравила. Моје нисам забѝравила, а-њѝно сам-забѝравила. Нѝ-можем никад да-се-сѝтим. Кѝлко пути се-мислим у-сѝби, па-заш ја тако да-не-уватим тѝ у-главу. Штѝ мѝгла ѝѝзѝи рѝт'и кад, кад-смрт, нѝ. Умрла сирѝта, млада ѝнда бѝѝ тај тѝфус, па-и-ѝна, и-Јѝванка, две сѝстре у-јѝдној гѝдини. Умрле. У-јѝдној гѝдини, јѝш и-ваѝа у-јѝдан мѝсѝц тѝ било. Јак тѝфус бѝѝ ѝнда тѝ бѝѝ ваѝда шѝснајс гѝдина. Двајес друге. Пѝте рѝд'ена била и-ѝна . . .

Пѝнда, пѝнда чѝкај, е, бѝже, саѝ т'е мѝни да-каже. Јѝ сам-вољела цѝрног. Бака, каште каки т' тај момак бити што-има мѝне да-узме. Тѝ т'е-бити, да-ти-кажем,дѝте, каже, тај-је јѝш саѝ вѝјак . . .

Тај-је вѝјак, тај слѝжи вѝјску. Па-кад ислѝжи вѝјску здравѝ-т'е вѝлик пѝт направити, па-т'е-дѝт'и. Тѝ-т'е-ти-бити твѝј друг. Еј, баба мѝја. А-каки-је? Цѝрн јел-плѝв? Смѝд'. Није ни-цѝрн, није ни-плѝв. Јѝ ѝт'у цѝрно да-ми-каже. Тѝг-сам-мѝлко вољела. А-ѝна мѝни . . . Рѝкла. Саѝе шта-т'у-да-јѝ кажем, баби. Слушам-је-јѝш и-даље. Не-да-ваѝаш-јѝш . . . Ако буде дѝбро ѝнда т'у-приповѝдати ако саствѝм, да-не-направѝм . . . А-каѝ-било даље а-ја ѝу ѝпет питам. Баба, баба. Мислѝла-сам у-сѝби, војака нѝма. Саѝ-ми-вед' ниѝи погѝдила. У-Мад'арској ѝнда пѝсле рѝта иѝликог није било регрута . . . Каже, ал-каѝ-дѝд'е ваѝш-т'е-узѝти и-

-имат'еге малко прëко . . . Мòрате прет'и. Брëз-тòга вас-нët'е прòт'и. Тò чëка пред-вãма да-прëко . . .

Мòрате прет'и. Ал-òн т'е вас-узети. Он-т'е-вам бити, кãже, вãш мўж. Бãба мени тò да-кãже. Но-сãдек па-шта-т'е òд-тог бити. Тò-сам јã у-младо добо, вада двајес друге тò-сам-ймала вада седãмнãйс гòдина, а-удãла-сам-се са-двајес-и-три. Знаш да-било врëмена и-мòмком другим, и-вада, и-òво и-òно, нисам јã вет'òнда за-бãбино мислела. Тò сам-свè забòравила. А-кад-дòшло тò дòбо да-се-удам, òнда дòшò Кўзман из-Југослãвије, а-тãмо бйò вòјãк двè гòдине, па-кад-свршиò вòјску òнда дòшò с-òчўвом да-зёмљу прòда, у-Чобãнац, ньегову. Јел-òн имãв тў рòд'еног òца зёмљу. Мãти у-аренду давала, а-òчўв дòшò с-њиме. Òнда -опет сãд, сãд òн мене вед'-прстеновò, а-нët'е . . . Да-ми-се-пòтпише. Нët'е-да-ми-дã . . .

Јер-òн бйò-још . . .

Нйје имãв. Нйје бйò пунолèтан. А-трëба да-ми-се мãти пòтпише јел-òна му-била . . .

Пòчим-је мўж ўмрò. Шта-т'еду сãде, а-јã прстеновãна па-кад-нè, нè, рèко, нët'е бити, па-èво-ти. Отишли Јãрмаи нòтãрошу чйча Йсо, а-òн бйò код-чйче. Па-му-рèко лèпо чйча, Кўзмане, мòжеш бити код-мене до-Ўскрса код-мене мòжеш бити ко-у-гòстима, кãже. Јã-т'у рãдо. Јã-сам-ти-стриц, рãдо т'у-те-дòчекати. Но, дòбро-је. Сãд штã-т'еду. А-јã-вет'-прстеновãна била. Òнда òду Јãрмајим, нòтãрош бйò, Јãрмаи и-звãв. Из-Вершивãра дòшò у-Чобãнац . . . Тò да-се-прими Йсо . . . да-буде . . . А-плãтйв нйке осамдесет пенгòва трèбало се-плãтит бйлге, шта-јã знам шта трèбало-још. Но-вйдиш, èво-ти бãбин сўд, што-рèкла бãба прèко сўда мòрам прет'и, тò мене чëка, а-тò тãко йстине рèкла. Зãто кãжу да-кãрте не-пòгоду. Мени пòгòдиле, нò. Òно Йлушки сирòтој тò нисам ўпãмт'ела. Па-бйò вòјãк, нè, а-тò-ми-бãба рèкла, а-смèд'-је, нйје црн, и-тò-ми-рèкла и-рèкла да-т'у прèко . . . прет'и и-тãј чòвек т'е-ми-бити мўж. Но, па-тò тãко бйло . . .

Штã-да-ти ò-тим-вет' кãжем. Тò йстина била. Но-чëкај шта-још, кãке лèпе прòшлости-сам-још ймала. Йшли-су дòле овãко мòмци. Један дòшò и-за-Мйлицу.

— Цвèтко. Цвèтко, òн један дòшò. Жйвко Сãвин, òн ўзò Бãчванкињу.

— А-брãт-му Јòван, òн òтишò у-Немачку. Прво у-Југослãвији бйò, пòнда òтишò за-том Швãбицом у-Немачку јел-òна . . . Она му-била жсна прва . . .

Бйло-нас лèпо двãдесет-и-двè дèвòјке смо-биле у-нãшим сèлу Пòмãзу. А-здрãво лèпо смо-дèвовãле. Дòгле-док двãдесет друга гòдина нйје дòшла, кад-дòшла двãдесет-и-друга гòдина òткинуло-нам-се пãр момãка штò су-прèшли у-Југослãвију. Тў-смо-мãње дèвојãка били. Дèвòјке òстале, мòмци нам-òтишли. Е, за-кòга-т'емо мй сãд кад-бўдèмо вйше дèвојãка, мãње момãка, за-кòга-т'емо-се мй удати. Ò-тè двãјес-и-двè дèвòјке тãко-се лèпо свè пòудãле у-òно дòбо кад-сам јã била дèвòјка да-ни-једна нйје пòшла ни-за-мãцарског мòмка, нйти једна Мãцãрица нйје пòшла за Србина. Òно дòбо тãко-смо-се лèпо пòудале . . .

Па-сад-не, па-сад, је-ли за-наше момке. Коде како. Да. Било-је што-дошли момци, оно добо ето мој Кузман је-дошо одоздо, је-ли а-било-је што-у-селу и-из-Чипа, из-Ловре, има који момак отале девојку водио. Само, била што-се и-у-Чип удала. И-ова Апит'ова Љубица, она се-удала у-Чип, је-ли . . .

Кад сам-била млада па-кад дошо Ивандан. Радовали-смо-се. Идемо у-поље лепо, да-бѣремо лепо иванско цвет'е. Сад-т'е сутра Ивандан да-осване. Па-пивамо ој Иване, Иване . . . Ја сам-те-брала, на-кут'у сам-те-бацала и-не-знам шта-било-још обичаји до-тог. А-кад дод'емо ку'т'и донесемо лепог цвет'а и-се'днемо и-плетемо венце и-то-се баш на-ку'т'у, обичај је-био, да-се-баца и-на-капију да-се-мѣт'е. И-тим-смо-се лепо радовали. То је-била успомена наша, да-која-је српска ку'т'а била тамо је-био свуда ивански венац . . .

Нина Јелена нам-је-причала, она-је-у-Југославији била, па- па-у'век нам-причала да-она књиже читала Ивандан. Кадгод' су-били крвови од трске. Онда таке старе ку'т'е биле и-на, д'е-био Ивански венац кад-дошо . . . никад није трску скину доле. То-нам нина Јелена баш у'век лепо причала. Каже, ви знате та обичај од чега-је-постала? Због-тог се-баца венац, каже, д'е-је српска . . . ку'т'е и-онда кад-дошли велики ветрови, кадгод' и-тако било и . . . ветар. Онда, каже, никад није с те ку'т'е крв скинула, него ди-је венац био тамо је-није било порушено ништа. То била наша обичај онда.

Иванско цвет'е Иван те-бѣре
Иван те-бѣре, мајка те-плете
На-ку'т'у баца Иванова мајка.

И-така пѣсма је-била. Ми смо-се и-тим радовали јер-и-то-је-била лепа обичај.

Помаз, Дамјанка Карит' — 73 године

Учили кољко смо-учили. Три језика-смо зато учили. Српски и-маџарски и-словенски. И-онда нисмо ишли у-маџарску скѣлу, даклем, нег тамо смо-учили то. И-онда кад-сам-била-још девет година кад-сам-била онда, даклем, био рат . . . Онај четрнајсте године што-био рат . . .

Е, па-онда, тешко је-било онда кад-је био рат, је-ли, и-после рата, даклем, и-онда-нам тешко било. Али после онда опет тек-смо тако били ко-и-дотле ко-и-прије рата. Није-нас нико ди'ро, је-ли. Добро је-било, даклем, нису-нам ништа забрањивали. Девѣјке и-момци, то се-пѣвало и-играло. Сваке недеље била провѣдња и-кад је-био каки свѣтац то у'век смо-ишли у-цркву. Па-било здраво лепо. Младежа било млого, девѣјака и-момака, па-било-је лепо. Није-да-није било лепо. И-радили-смо, и-то трѣбало, и-радити, код ку'т'е помѣт'и трѣбало старима. Је-ли, у'век. Мама и-та'та шта-рекли то трѣбало тако да-буде. Не ко-саде. Не ко-саде. Сад дал-је-добро ил-није добро? Ја тако кажем како било. Како било тако кажем. Да, а-сад, опет сад, како овај рат опет био, и-то-смо млого смо-препати-

ли сѝд од-како овѝј рѝт бѝѝ. Па-било-је свѝкојѝко. Било-је да-смо-се-бѝјѝли да-шта-т'еду порѝдит с-нѝма. А-ѝнет, фѝла бѝгу, ѝто, сад-се ѝнет дѝшло да-нико-нас не-сме дѝрати . . .

А-овако прѝје сѝт? Како да-ти кѝжем? Ш чѝм-смо, чѝм-смо рѝдили? Сас-зѝмљом чѝвек рѝдиѝ, је-ли, нѝсмо мѝ дрѝго, нѝсмо ишли ѝнда учит. Тѝ је-било вѝлико ко-је-мѝгѝ да-иде на-школе. Јѝ-сам бѝш дѝбар д'ѝк бѝла. И-дѝшла учитељѝца да-пѝта, дѝклем, рѝдитеље-ми, да-кѝже штѝ-та-је да-ѝставѝте, кѝже, Нѝранцу да-нѝједе, кѝже, за-учитељѝцу-је ѝна т'ѝла, Вукѝсава што-бѝла. Из-Сетѝндреје, дѝклем. Јел,-кѝже, здравѝ-је дѝбар д'ѝк, штѝта-је. Ја, мѝма није т'ѝла ни-да-чѝје. Њѝј трѝба пѝмѝт'. Трѝбало свѝ рѝдити код-кут'е . . . Зѝмљу смо-имали, је-ли. Тѝта и-мѝма, ѝни-су ѝвѝк ишли по-пѝјацама. Рѝдили-смо овако, дѝклем, бѝшчѝван-лук рѝдили. И-ѝнда код кут'е било свѝнѝа и-било крѝва. И-вѝт' кад-сам бѝла дѝвет гѝдѝна јѝ-сам вѝт' ѝнда мѝзла крѝву. Нѝ-ко-сѝде, сѝдашња мѝладеж. Штѝ знаду сѝд? . . .

ѝто, тако било, вѝдиш . . .

Пѝприке, било-је пѝприке, лѝка-смо мѝгѝ сѝдили. По-хѝлт лѝка сѝдили, зѝлени, мѝгѝ арпѝцика се-сѝдило, тако-се, с-бѝшчѝванлуком-су . . .

— Мѝло кукѝрѝза, жѝта.

— Тѝ мѝло било. Пѝнѝвет'ма по-пѝјацама смо-ишли.

— Зѝмље мѝгѝ није било. Нѝко није мѝгѝ зѝмље имѝ.

— Па-и-јѝ сам ишла ѝвѝк с-тѝтом, ѝвѝк сам-ишла и-јѝ на-пѝјацу. ѝнда смо-ишли, знаш, Исо? На-Бѝдафок, ѝ-Тѝтину смо-ишли рѝдѝвно, јѝ-сам ѝвѝк ишла с-кѝли. А-сѝд је-дрѝкчије. Сасвѝм је-дрѝкчије сѝд.

— ѝнда дѝвѝјке се-скѝпиле на-пѝт, па-лѝпо пѝвале.

— Тѝ било, тѝ било. Да-прѝје било рѝдиѝ, телевѝзија, јѝв Бѝже, штѝ-би-било с-нѝма? А-сѝд? Штѝ-је сѝд? Сѝд мѝж провѝдити како ѝт'еш. ѝнда-смо сѝме правѝли сѝби вѝселѝст, је-ли. Пѝкупиле-смо-се ѝвѝк. Дѝшли код нас, ѝто Илија, па-свѝ на-рѝд мѝди и-знаш, Лѝка, штѝ бѝли, и-дѝшли ѝвѝк код нас гѝре, па-тѝ свѝко вѝче, тѝ бѝла така провѝдња. Јѝ-сам дѝбро знала да-пѝвам. Е, па-тѝ ѝнда ѝма кад кѝка пѝсма нѝва бѝла ѝнда ѝма таки дѝшли и-ѝнда ѝма је-било дрѝштѝво да-се-тѝ наѝчимѝ, и . . .

— А-тѝтак-ти свѝро ѝ-гусле.

— Дѝ, тѝта, ѝн-опет ѝ-гуслу свѝро. Тѝ ѝзигрѝли-смо-се, јѝв ал-смо-се-ѝзигрѝли. Дѝбро било, здравѝо било.

— Не-бѝлѝ-те нѝге?

— Нѝ. Ы-тѝ-т'е-бѝти у-ѝним?

— Ы тѝ.

— Кѝд-си-се-ѝзигрѝла тѝлко.

— Јѝ, бѝла дѝвѝјка . . .

Каки ѝбичѝји бѝли? . . .

Па-тѝ-је прѝје било. ѝбичѝји бѝли. Бѝѝ пѝст. ѝнда смо-пѝстѝли. И-ѝнда рѝдѝвно трѝбало ѝ-цркви ѝт'и. Ко-није ишо ѝ-цркви тѝ је-било забѝље-жено ѝнда. Тако је-било забѝљежено, дѝклем, кѝ-да-је хрѝ'ав д'ѝк.

Шта-ја знам. Тò трéбало рéдòвно да-идеш. И-òнда, ма́ма, òна ўвèк спрè-мала та́ке кола́че òнда ка́ки-је свéтац. Òнда се-пèкли буздòвани. За-Ўскрс. За-Ўскрс, да́клем, је-ли. И-ја́ја, да́клем, што-се-ба́рила, па-тò-се й-сад ра́ди. Са́мо вèт' сàд тò не-држу. Вòлове и-буздòване. И-тò је-било прй-је, да́клем.

— За Бòжит' òпет вòлове.

— Тò, вòлови, да́ за-Бòжит' било. За-Ўскрс били буздòвани.

— Па-се јèдан да́ пастíру . . .

Јèдноме пастíру, дрúгоме пастíру.

— Кра́ве ко-чу́ва, сви́ње ко-чу́ва. Тò се-йзнèло ја́је. И-òнда јèдан, јèдан буздòван. Ёво Ма́нда. Дòбар да́н . . . А-Бòг свèти нек зна́. Нè-знам ја́ сад-вет' ка́ко да-пèвам. Нисам та́ка распо́ложена она́ко да-ја-тò. Пèвати зна́ла-би-још йспевати, ал-нисам та́ко распо́ложена.

— Е,-па-пòчни . . .

— Да́. Пòчни.

— Ма́ма т'е-вам помòт'и.

— Да́. Ја́-т'у-ти помòт'и.

— Ма́ма, ма́ма.

— Зна́ла-сам, зна́ла-сам. Здрáво млòго пèса́ма сам-зна́ла. ка́жем. Ја́-сам ја́-сам вòдила ўвèк, ја́-сам ўвèк вòдила. Пèсме. Нèмам-ни-с-кíм, а-и, врэ́ме прòшло, па-такò-сад.

— Ка́дгод' кад-сла́ва била, па-смо-се-скўпили.

— Јáв, тò било. Тò било. Бòме.

— Ўнучету нè-певаш?

— Она сàд учи нòве пèсме.

— А-сàд и-нòви пèсама и-ста́ри, свè за-тò, да́клем, тò пàмтим свè прйјаш-ње, да́клем, пèсме. Ни́је та́ко. Са́мо òни сàд òни ма́царски, је-ли, òни ма́царски са́мо . . .

И-òнда-кад сўтра да́н. Òнда-смо-се òпет та́ко пò-кут'ама скўпиле. Од-ка́ко-сам вèт' ўда́та, да́клем, òнда-смо ба́ш скўпиле-се мла́де и-òнда-смо та́мо òднèли ша́-смо-òднèли да-се ма́ло частíмо и-пй́јемо и-пíвали-смо.

Ёто тò било. Ка́ко?

— И-деда́чили-се.

— Па́, тò било, и-тò, дабòме, и-тò било. Јòш и-ка́ко б́ило . . .

— Кò мла́да, кò д'увèгија, кò òво, кò òно. Цй́гани.

— Б́ило свàшта, и-цй́гани. Да́-и. Свàшта б́ило. Надеда́чили-се. Да́. За́тим.

— Йшло-се òд-кут'е до-кут'.

— Тò је-било пр́во йшли кроз-сèло. Да́. Кроз цèло сèло. Та́ накупили ја́ја бò зна́ коли́ко. Пòнда се-скўпили на-јèдно мèсто, па-òнда та́ко та́мо се-испровòдили òпет.

— Са́мо òнда ја́ја јèли . . .

Јаја, јаја, наб̄арени, ђнда, јаја, знаш? Тѳ шо-накупили, ђнда наб̄арило-се јаја и-ђнда било уз-тѳ ђнда коб̄асице-смо ми ђпед и-колачит'а и-ђто-ти . . . Клѣпет̄али. Дабѳме.

— На-Вѣлики четврт̄ак. На-Ўскрс не . . .

На Ўскрс-не. На-Бѳжит'. И-на Богојавленије.

— На-Бѳжит'. На-Бѳжит'.

— И-на-Богојавленије. И-кад се-свѣтила вѳдица, ђнда.

— Но, к̄ажеш тѳ на-Бѳжит' не. Бѳме п̄уцали-су и-на-Бѳжит'.

— На-Бѳжит'с̄у, а-на-Ўскрс не, к̄ажем. На-Ускрс се-није. На-Божит' и-на-Богојавленије. Кад-се-ишло на-Дун̄ав.

— Тѳ ѳвѣк ѳј̄ак Јѳцо. Он је-биѳ ђд-тога мајстор. Ѣн-је, ђн-је ѳвѣк, ђн биѳ тѳбција. Кадгод'-је господин, даклем, вѣлико, даклем, је-пѳјѳ . . .

— Т̄у-су пр̄ангије код-мене.

— Т̄у-су?

— Т̄у-су . . .

— У-тѳ се-п̄уцало, у-тѳ се-набило ђно. Барута. Гвѳжђа. Па-се-тѳ набило.

— Па-и́ма са-стране једна сисица, па-сас-др̄ветом уп̄алиду . . . Па-ђнда тѳ се-р̄азб̄аци и-знаш.

— Па-набијѳду сас-ђном, дѳбро набијѳду јел-с-др̄ветом јел-с-рѳндама набију, пѳнда-кад уп̄але барут се-уп̄али ђнда изб̄аци и-вѣлико п̄укне.

— Ко-тѳп.

— Ко-тѳп. Тако.

Пѳнда т'ѣли-су-са. Ѣви даклем. На-Ўскрс да-нас, да-нас шо-к̄аже да-и-ђни п̄уцаду . . .

Васкресѳније нево, па. Е, па-ђнда ѳбили дѳте. Дѳте су-нагр̄дили. Пѳкидало дѳтету црева. Била дѳца т̄амо, даклем, е-па. Па-тѳ не-мош тако.

Не? Па-забр̄анили, ђтодоба не́ма.

Ѣтодоба не́ма . . .

Ѣнда забр̄анили. Да.

— А-на-Ўскрс ни́смо ни́кад п̄уцали. Ни́се. Тѣк на-Богојавленије и-на-Бѳжит' се-п̄уцало . . .

Ѣно-ми на́лакше ишло ка́д, ка́д тако ни́сам т'ѣла да-зг̄ад'ам да-тѳ, да-и́де дѳбро, ђнда-сам шкр̄ипи д'ѣрам. Па-и́дем ђва́мо, ђна́мо. Ра́дим и-пѣвам и-му́зем и-сва́шта . . .

И-ја́ мо́је ђдбавља́м . . .

Ја́-сам ѳвѣк пѣвала ка́ко сам-к̄увала тако-сам ѳвѣк пѣвала . . . Ма́ма к̄аже ка́д сам-ђчла да-му́зем, та́ к̄аже, узбу́нит'еш и-краву, к̄аже.

— Још-бѳље да́је млѣ́ко, даклем . . .

— Било-нас шѣс стѳт̄ина с̄убито било. Јѳш и-вйше било . . . Ма́ло, ма́ло било Маца́ра. Здр̄аво ма́ло било ђвде, даклем, Маца́ра. Тѳ свѣ́ би́ли Срби. И-ђнда ишли су мо́мци и-дѳвѳјке ишли-су у- . . . да-ра́ду.

Е-а-кад-прѣсто . . .

Кад-прѣсто . . . ђнда није било посла. Ђнда, после рата, после четрнјасте године . . .

После четрнјасте године, после рата, ђнда нису мѡгли да-дѡбију посла и-ѡнда тако тѡ се-вукло, вукло, даклем, једно време. И-ѡнда-кад двадесете године, је-ли, двадесете године ѡнда пѡчѣли да-иду нису мѡгли ни-у-жетву да-идѣду, даклем младеж јер-није имѡ сваки земље. Нѣг ишли у- . . . и-кад-дѡшла жѣтва ѡнда жѣтву радили. Е-пѡнда су-ѡтишли у-Југославију. Ђнда казали тамо т'е добити земље па-се-пѡкупили. Па, једно три тала ѡнда ѡчло ѡдѣд. Па-зато-смо ми тако ѡстали ѡнда у-мањни ѡвде што-тамо, даклем, мѡго-њѣ ѡтишли . . .

Не,-вѣт', вѣт' било. Ја-сам-се-вѣт' сљѣкала и-мѡј мѡж, даклем, Којо. Вѣт' смо-се и сљѣкали. И-Мања и-Ѐлија, и-ѡни, даклем, ѣто, тѣтѣин, даклем, сѣн шо-бѣѡ. ђчли-смо и-сљѣке смо-направили. Е, па-мама чѣда радила. Није-нас-пѡшт'ала, ни-за-бѡга нас-није пѡшт'ала. Ми ѡпет, даклем, т'ѣли-смо да-идѣмо с-дрѡгима заједно и-ми кад-смо видли да-да-иду и-дрѡги млади, и-стари, даклем, ишло, нѣ само млади. Па-идѣмо и-ми. Ми ишита нисмо имали ѡнда. Е, па-идѣмо и-ми. Е, ал-мама није пѡшт'ала. Но-ѡнда тако ѡтишла ѡна снаја из кут'е. Она је-ѡчла. Она имала мѡго деце. Четворо деце имала, даклем, па-ѡна ѡтишла. Е, пѡнда свѣкар ѡстѡ сѡм, па-тако-смо ѡнда ѡпет ми саш-њѣм били. Па,-сѡд, дѡбро -је штѡ-смо ми ѡстали. Нѣсмо-се пѡкајали. Нѣ. Били-су тамо, даклем, у-били у-Уздињу ал каже, ѣто, Којо, даклем, мѡж-ми, да ѡн нѣ-би, каже, тамо волѡ бити. Каже бѡље што-није ѡтишѡ . . . Бѣѡ-је и-да, бѣѡ-је да-ји-види, бѣѡ-је. Та-тамо четир брѡта били, па, даклем, свѣ трѡје тамо-су. У-Југославији. ђн сѡм ѡстѡ ѡвде. ђн и-једна сѣстра-му . . .

— ђн како ѡстѡ? ђн је-ѡтишо тамо. Па-пѣто, каже, а-и-земље-т'ѣду давати? Каже тај. Е-кад-би земље давали, каже, и-ја би-бѡциѡ ѡве књѣге, каже, па. Каже кад нѣ и-мене испишите. Ја нѣт'у. Зато-га-нису исписали, Ујо није бѣѡ вѡјѡк.

— А-сѡд-још-југослѡвѣнски пѡдѡјник бѣѡ . . .

— Ко?

— Ѐсо.

— Ја, Ѐсо?

— Нису истрли. Таѡта се-оптѣро за-Југославију да-т'е-ит'и. Е, после, ѡнај, је-ѡстѡ, није ишѡ. Е, ѡнда ѡни нису иставили да-није југослѡвѣнски . Није-се-оптѣро наново. Тако да-су ѡни да-југослѡвѣнски пѡдѡјник бѣѡ.

Мѡрѡ-сам плат'ати ѡвај жандѡрство.

— Требали-смо после да-се оптѣрамо наново.

— Пѡсле наново . . .

— Нѣд'е. Па нису-га-звали . . .

— Јо, тѡ у-војску. Тѡ у-рѡпству било. У-рѡпству бѣѡ. Да. Рѡси га-ѡднѣли.

Тѡ било кад Рѡси га-ѡднѣли . . .

— Како било? Јѡв.

— Пѡкупили младеж ѡ-кѡлко гѡдѣна? Младеж ѡд-ѡсамнѡјс?

— Од-шеснајс до-шесдесет.

— Па ји-однѐли. Мушке свѐ . . .

У ропство. У-ропство. Радити.

— У-Андзебег, у-Ёрд нас однѐли. Тамо-нас онда солтирали. Од-шеснајс до-осамнајс наобашка, а-од-осамнајс до-четрдесет-и-пет наобашке, од четрѐс-и-пет до-шесдесет наобашке. И-дне штѐ-су од-осамнајс до-четрѐс-и-пет тѐ поставили на срѐду, а-дне на-две стране. Онда једне онѐмо окренули, друге онѐмо. А-нас упутили и-збѐгом. Нас однѐли, а-њи подслали кут'и . . .

Млади остали . . .

Па-шта су-радили? Шта мѐгли радити? . . .

Радили-су брѐз њи. Тѐ-је тако било.

— Тѐ-је срѐт'а шѐс месеци сам-биѐ у-ропству тѐ-је срѐт'а помѐшѐ-сам се мѐд'у Југословѐне. Удружили-смо-се ми Батлије, е, па-сас-њима заједно смо-дошли кут'и. Дошли-смо у-Кикйнду, из-Кикйнде нас-пүстили кут'и . . . Били у-Темишвару, у-Суботици . . .

— Сас-пѐпелом.

Праќљача. Праќљача.

— Праќљачом лупали.

— Било свѐшта. Јав! . . .

Да за-зиму-је-било само баш колко пути тѐ кажемо. Саѐ имамо и-газ имамо, и-онаки шпорел имамо, даќлем, грѐје, прије и-онда пет' узидану. Имамо што-наложим једаред, па-је-топло и-цѐв дан и-цѐлу нѐт'. А-прије два метра дрва смо-купили. Тѐ цѐлу зиму, цѐлу зиму-нам-тѐ морало дѐста бити. Тѐ кад-се-скувало љжина више-се ватра није лѐжила. Онда саѐ кад сам-т'ѐла да-кувам лѐти. Онда кукурузовину ѓпет. И-фришко слѐжим, па-мѐтем на-ватру пѐнда бежим да-даѐм пилит'има и-у-шталог ѓко има теле ил-шта ја знаѐм да-баѐцим, пѐнда ѓпет бежим унутра, погасит'е-ми-се, рѐко. А-тако-је тѐ, тако прије било. А-саѐк? Саѐ-је шо-каже, ни-нѐ-знаѐду млади шта је живот . . .

Живу.

— Каки живот тежак биѐ.

— Живу, кажу, истина, но-саѐ, тѐ-је једно, саѐ ѓпет љвѐк су-свѐзани, љвѐк саѐте трѐба да-глеѐдаѐду. Ми нисмо трѐбали да-глеѐдамо саѐте. Кад смо -порѐдиле онда-се ѓпет, били-смо комѐтни. Није нам нико заповѐдѐ. Нѐ. Саѐ трѐба. Слободни смо-били. Да.како.

— Жүрили-смо-се да-порѐдимо.

— А-саѐ трѐба још и-нѐт'у да-иду.

— Раније да-дѐд'емо. Да. А-ко каки биѐ вредан онако-је онда порѐдио пѐсѐ и-тако му-било. А-саѐ кажем, саѐ трѐба свѐки да-иде, је-ли. Ниѐкад није код кут'е. Ниѐт има здравѐ ни-свѐца, ни-ништа . . .

Лѐпше било мѐни прије. Јү. Тѐ није добро што-кажем . . . Лѐпше било прије. Наѐма, јел-што-смо млади били. Саѐ мѐжда-је младиѐма лѐпо, је-ли. Саѐ ѓко ѓде да-раѐди онда код-кут'е ѓстане онда трѐба да-пѐстигне-што

цэле нeдeлe нe, нeмa врeмeнa нa-тo. Ђндa трeбa дa-и-спaвa, дa-сe-oдмoри, нe. Пa-oндa.

— Сaд ни-нeмa прoвoдњe здрaвo.

— Ђндa свaкe нeдeлe.

— Ђндa свaки свeтaц и-свaкa нeдeлa. Тo-je-сyбитo дa-свaки свeтaц . . .

Нe, нe. Било миjанe. Oвo мaлo сeлo, пa-било трj миjанe. Дa. А-сaд.

Сaд нeмa ни-jeднa . . .

Били тaмбурaши. Јoш и-двe бaндe било. Нe jeднa. Дa-штa. И-млaди и-стaри. Стaрa бaндa и-млaдa бaндa билa.

— Тaмбурицe.

— Било. Тaмбурe . . .

Сaд je-тaкo. Ђндa било oнaкo. Нaмa oндa било лeпo. Били-смo млaди, пa-нaм било лeпo. А-сaд смo-стaри. Пa-и-сaд би-нaм дoбрo било, дoбрo би-било.

— И-сaд би-пoигрaлa.

— Ђли. Ђли штa-je-xaснa. Кaд-смo-мaтoри-вeт'.

— Мaјкa би-пoигрaлa.

Бaтa — Нeрaнцa Пeјит' — 73 гoдинe

Иван Јурчевић

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ГОВОРА СЕЛА КОВАЧА КОД ДУВНА

Рађено под руководством
проф. др Драгољуба Пејковића

Село Ковачи, са својих стотинак кућа, једно је од већих села општине Дувно у југозападној Босни.

Данашњи се ковачки говор може сматрати типичним представником дувањскога говора, који досад није проучаван и о њему постоје само напомене Светозара Марковића у књизи „Говор Ивана Анчића“, књижевника из XVII стољећа.

Истраживања и скупљање грађе вршио сам повремено од 1975. до прољећа 1978. године. Будући да ми је ово матерински говор, ослонио сам се у знатној мјери на властити језични осјећај.

Грађа коју доносим у овом раду биљежена је према квестинару Павла Ивића „Инвентар фонетске проблематике штокавских говора“.¹

ВОКАЛИЗАМ

1. Вокал а

У говору села Ковача изговор вокала *ā* не разликује се од изговора тога гласа у књижевном језику: *млад, класје, шћаји, враћа; гва, сивари, знам* итд. *Јā нє-йāмийм Маринџи бāбџ.*

Испред назалног сонанта *а* се назализира: *Тй-ш, Анше, йћ јањцим, а-Ачја-ће-ти дџит џжину*. Назалност вокала *а* присутна је и у партикулама за потврђивање и негирање, које се изговарају као два *а*: *а^hа*.

Глас *а* у више је ријечи замијењен гласом *о*: *дџлек пџт, долечина* — према прилогу *дџли*. *Зāнйла-га пџстā долечина*. Јеси-ли *издолџка*, *чџвче*? *Знā џн тџ нџйомџи*; *није-ми бџло на-йомџи*. *Кāt-ћџ-се дџлит лџводе*? *И-не-увџди-нās у-нāйџси*; *кџ-да-су-га џавли нāйџсџовали*. *Нџ-мојдџр зāйворай* вратā; *мā, не-зāклоњāј-ми сџнце*; *дџйворāј бџжџ тāј*

¹ Павле Ивић, *Инвентар фонетске проблематике штокавских говора*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књига VII (1962—1963), 99—110.

пѣндер. Исто је тако бѡлон мјесто бѡлан: Штà-ти-је, бѡлон? Ајде, бѡлон. О-Јурјоби-се дилѣ ливоде. У придјевима їѡбов, имѣдљов, лѡбов, лѡбово као и у инфинитиву олабовит такођер ћемо наћи о мјесто књижевног а.

2. Вокал е

Понекад је глас е замијењен гласом а: прѡма мјесто прѣма. Прѡма мѣном їђѣ вѡк; їрамà-њим. Кйсалина, кйсалѡ млико, ўкисалии вѡренику. Вѣчарай, вѣчаравай, пошље-вѣчарѣ.

Умјесто е стоји и у: очинѡш (назив молитве).

3. Вокал и

У великој већини случајева високи се вокали понашају као у књижевном језику. Оних типично „босанских“ редукција изван акцента нема па се изговара шѣница, а не шен"ца, јерѣбница, а не јарѣб"ца или јарѣпца, Мйлица, а не Мйл"ца, чѣйири или чѣйери, а не чѣт"ри.

Међутим, у императиву неких глагола долази до потпуне редукције вокала изван акцента: гйишиѣ-се, дођиѣ-нѡм сѡтра; сйидниѣ маѡ, бйишиѣ, дрйишиѣ, берйиѣ траву, сѡишиѣ сѡ-шљивѣ; нѡсйиѣ тѡ тѡмо. Такођер се редуцирају вокали у примјерима: брйиѣ < брате, сйрѡ < сѣстро. Ођеш-ли-нѡм, сйрѡ, дођ? Нѣћу, брйиѣ.

У неким страним ријечима вокал и замијењен је вокалом е: дѣ-рекйѡр, дерѣкйи, дерѣкйино, ѡбѣйи, сйејендйија, сйејендйирай, шелејѣниѡн, шелејѣнција. Ово вриједи искључиво за старији свијет, док млађи употребљавају посуђенице у складу с књижевном нормом.

4. Вокал ѡ

Вокал о понекад се замјењује вокалом а или е: Рѡга-би бйјо їћ ѡ-грѡд, а-нѣ-мерем. Кѡ-ш у-Ймацйи? Купйјо-сом у-аѡаѡѣки. Нијечни презент глагола мѡћ поред нѣ-моју чешће се употребљава у облику нѣ-мерем, нѣ-мереш . . . У 2. л. једн. долази до стезања па имамо: нѣ-меш тй тѡ, брѣ, пѡнит.

5. Вокал у

У неким ријечима мјесто у стоји о: дојуљасйи мјесто дугуљаст, кокурѡз мјесто кукѡруз, иднемѡћ мјесто пѡномѡћ. И у турској ријечи мошиѡулук у је замијењено гласом о, док та ријеч у сусједном имотском говору гласи машѡулук.²

6. Рефлекса полугласа

Дуги се полуглас, као и у књижевном језику, рефлектира у а: гѡн, гѡнѡ, сйѡблѡ, йѡсѡ, мѡмѡкѡ, дйѡвојѡкѡ, брѣсѡкѡ, ѡвѡцѡ, їѡсѡкѡ.

² Мате Шимундић, *Говор Имојске крајине и Бекије*, Дјела, Академија наука БиХ, Сарајево 1971, књига ХLI, 32.

Кратки се полуглас такођер рефлектирао као *a*: *ша̄ӣћаӣ, на̄ће, ма̄н̄ӣ, св̄ан̄е, с̄а̄д, ка̄д, да̄нас, сна̄ја, ла̄ко*. Лексем заова у овом говору има гласовни лик *зава*.

Рефлекс непостојаног полугласа такођер је *a* као у књижевном језику *џас, ша̄в, ва̄с* (*a* не *с̄а̄в*), *о̄ша̄ӣ, ла̄дан, је̄дан, ж̄р̄ва̄њ, че̄ш̄вр̄џа̄к, м̄дзак, н̄о̄ка̄ӣ, вр̄ба̄ӣ*.

Мјесто *јечам* говори се *јечим*. И кад се деклинира та именица, *-и-* може испасти: колико-си *јечма* *о̄в̄е* године *п̄о̄сӣј̄о̄*? Али то се *-и-* може и задржати: на-*п̄о̄дв̄о̄рници-сом* *на̄ш̄о̄* двајест *вр̄ӣћа̄* *јечима*. Или: онда-смо још *ј̄ӣли* *јечименӣ* *крӯв*. Изговара се *ша̄р̄ем, на̄ша̄р̄ем, ша̄љ̄ем, ӣо̄ша̄љ̄ем*, али: *же̄ње̄мо*. Они поваздан *же̄њ̄у* *жито*.

Говори се *са̄крила, са̄брала*, а приједлог *с* појављује се и у дужем и у краћем облику: *о̄тиш̄о̄-је са-жен̄ом, са-сестр̄ом; с-једним ч̄ови-ком, с-о̄вим-се н̄е-мере на-кра̄ј*.

У замјеници *ӣџ ѝ > а*: *о̄кл̄ен-је ӣа̄* *ч̄овик?* *ӣа̄* *б̄ӯнар-сом* *к̄о̄п̄о̄ с̄ам*. *Ов̄џ, он̄џ* дали су: *о̄вӣ, д̄нӣ: д̄нӣ* *к̄о̄њ-је* *п̄р̄вӣ* *дол̄етӣџо*.

7. У сусједству назалног сонанта полуглас се досљедно рефлектирао у *o*: *ј̄есом, нӣсом, ја̄-сом-га* *вӣдӣџо*, *ја̄-сом* *до̄ш̄о̄* *два̄-с̄а̄та* *п̄рӣја* *т̄е̄бе, нӣсом* *ни-п̄о̄глед̄о*, *затим с̄едом, о̄сом, с̄едомг̄е̄с̄е̄ӣ, осомг̄е̄с̄е̄ӣ*. (О јављању гласа *o* мјесто *a* у ковачком говору речено је више у точки 1.)

8. Гласовни лик ријечи: *ца̄кло* и *ца̄к̄о̄; ра̄ж; џӣ; џвӣк; м̄р̄џа̄ӣ*.

9. Судбина полугласа у турским ријечима: *ја̄сӣџук, с̄андук, мо̄шӣџулук, с̄евд̄а̄лук*.

10. Секундарни полуглас у ријечи *Данило* рефлектирао се као у књижевном језику *Данило, Даница, Дана, Данка, Дане*.

11. Судбина *в-* пред slabим полугласом: *џӣџорак, џзео, џзм̄ем*.

12. Каже се *ӣџан* и *ӣџан, ӣџандура* и *ӣџаница*, али само: *изб̄ӣџен, уб̄ӣџен, ӣреб̄ӣџен, наб̄ӣџен*.

13. Рефлекс *џ* под дугосилазним акцентом, односно неакцентираним дужином обично је: *с̄нӣ, ц̄вӣће, ж̄лӣб, лӣн, б̄ӣлӣ, г̄ӣлӣм, б̄ис, б̄рӣӣ, б̄лӣд, ц̄ӣв, гр̄им, г̄вӣ, ӣрӣј, лик, лӣӣ, л̄вӣ, р̄ич, ӣлӣн, ӣлӣсан, ӣрӣӣим, с̄ӣд, с̄ино, с̄ив̄а, с̄лӣӣ, с̄мӣј, с̄нӣӣ, св̄ис̄ӣ, св̄ӣӣ, ӣӣло, ӣӣсӣџо, ӣӣсно, в̄ӣк, з̄вӣр, ж̄д̄рӣбе; г̄о̄нӣӣ, о̄г̄нӣӣ, на̄ӣрӣд, ӣр̄о̄д̄р̄ӣӣ, ӣр̄о̄с̄ӣр̄ӣӣ, р̄аз̄д̄р̄ӣӣ, ӣр̄о̄ж̄д̄р̄ӣӣ, р̄аз̄ӯмӣм, н̄е̄с̄в̄ис̄ӣ, з̄а̄ӣов̄ӣд, Н̄е̄д̄ӣљ̄ко, г̄в̄о̄цӣџка*.

14. Рефлекс продуженог *џ* у генитиву плурала именица с кратким *џ* у посљедњем слогу основе: *м̄е̄д̄в̄ӣд̄а̄, мӣс̄ӣџ̄а̄, к̄о̄лӣн̄а̄, н̄е̄д̄ӣљ̄а̄, м̄р̄ӣж̄а̄, б̄ӣлӣџ̄а̄*, али се каже и *бӣљ̄ӯџ̄а̄* према *забӣљ̄уж̄ӣӣ, забӣљ̄уж̄ӣ*.

56. Група *йр* се чува: *вйр*; *кўмййр*; *мāнасййр*.
57. Судбина групе *йр*: *чєййири* и *чєййери*; *сйрџма*; *сйжира*.
58. Однос *а:е* у *врāбац*; *рāсйй*; *крāсйй* : *врєбац*; *рєсйй*, *нāрєсйй*. Уфатијо-сом *врєййца*; *нāрєсййо*-је вйши ђд-мене; *крāсйй*, през.: *крāдем*, *ўкрāсйй*.
59. Однос *а:е* у *јарєбица*: *јерєбица*.
60. Однос *а:е:о* у *мāхуна*: *мāуна*.
61. Однос *а:е:о* у *чāрапе*: *чџрайи*. Ова је именица у ковачком говору мушког рода и у једнини гласи *чџрайи*.
62. Однос *а:о* у *далєко*: *долєко* (в. тач. 1.)
63. Прилог *нџнас* гласи *нџнес*, али: *вечєрас*.
64. Префикс *йра-*: *йрāдиг*, *йрāћаћа*, *йрāмашєр*. Ова се ријеч најчешће употребљава у псовкама.
65. Однос *а:и* у: *једāнаест/једйнаест*: *једāнесйй*.
66. Однос *а:и* у: *мāњи/мйњи*: *мāњи*.
67. Однос *е:а:е* у *прије*: *йрйја*. Дошо-је *йрйја* мєне.
68. Однос *е:е:а* у *водєница*: *водєница*.
69. Однос *е:и:у* у *мāнеха*: *мāњија*, али се мјесто ње чешће употребљава именица *ййєйика* у истом значењу.
70. Однос *е:е:а* у *гўсеница*: *йўсеница*.
71. Однос *и:е* у *кџлиба*: *кџлиба*.
72. Однос *и:е* у *йзести/езести*: *йзисйй*, *йзила* — *свє-смо йзили*.
73. Однос *и:у* у *сйрутка/сўрутка*: *сўруйика*.
74. Однос *о:а* у *џвāмо/џбамо/џбомо*: Ова ријеч у ковачком говору има гласовни лик: *вāмо* и *āмо*. *џнете-ли тāмо или вāмо? Нй-тамo нй-āмо*.
75. Однос *о:а* у *сўбота/субата*: Чешће је *сўбоййа*, али се може чути и *сўбаййа*, *сўбаййом* : *Сўбаййом*-се *нє-иђє* к-мйси.
76. Однос *о:а* у *стџјаги/стāјати* (стāt): *сйййй* и рјеђе *сййџајй*.
77. Однос *о:а* у *мџтика*: *мџйика*.
78. Однос *о:а* у *толйко/талико*: *йџдлйко* и *йшолйко*.
79. Однос *о:а* у (од)џзго(р)/џзгар: *џзйār* и *џзйор*.
80. Однос *о:е* у *пџторо/пџтеро*: *йџййеро*, *сџдмеро*, *йџййнесййеро*, *ге-вєййнесййеро*; *осмєрйца*, *шесййерйца*; *йешйєре* *лāче*.

81. Однос *о:е* у грѣб/грѣб, грѣбље/грѣбље: *ирѣб, ирѣйчић, ирѣбови, ирѣбље, ирѣбља* — крај-турски *ирѣбља*.

82. Однос *о:е* у ѓво/ѓве/ѓво: *ѓво, ѓйѓ, ѓно*.

83. Однос *о:е* у нѣ море/нѣ мере: *нѣ-мере, нѣ-мереш, нѣ-мерем, нѣ-мерейс*, али кад је наглашено, употребљава се *мѣре, мѣреш, мѣрем, мѣрејс*.

84. Однос *у:и* у мѣхур/мѣхир: *мѣјур*, ген.: *мѣјура* и *мешурак*. Кад-закољѣш крме, дѣ-ћеш-ми *мешурак*.

85. Однос *у:о* у купус/копус: *кујус*.

86. Однос *у:о* у близу: *близо*. Стѣни *близо* мѣне. Није то баш *близо*.

87. Однос *у:ѓ* у шап(у)тати: *шайћай*.

88. Однос *р:ро* у свѣкр(о)ва: *свѣкрва, јѣйрва, јѣйрвица*.

89. Однос *л:ле* у вукѣ/влеку: *вукѣ*.

90. Гласовни лик ријечи *ѣбне* исти је као у књижевном језику.

91. Гласовни лик ријечи (ј)ѣчѣ(р)(а) употребљава се у ковачком говору само као *јѣчѣр*.

КОНСОНАНТИЗАМ

1. У ковачком говору гласа *х* нема. Иако је тај глас потпуно ишче-зао, није увијек остао без трага. Понегдје је замијењен другим гласовима.

Судбина *х-*: *ѣћу, ѣћемо, ѣћейс, ѣг, ѣгај; ѣйшар, ѣйријѣ, ѣйрина, ѣљеду, ѣледарка; ѣлина, ѣријѣ, Асан, ѣјдѣк, ѣјдѣчки; ѣче, ѣган, ѣгнѣћа, ѣг; ѣна, ѣбар, ѣја, ѣскавица ѣскај; Крѣсѣ < Christ; ѣйла, ѣйѣ, нѣ-ѣйѣ*.

2. Судбина *-х-* (и даље фонетске промјене) *у*: *снѣја, снѣјѣ, снѣју, снѣјѣм, кѣјѣј, ѣјѣв, мѣјѣр, смѣј, смѣја; ѣво, бѣва, сѣва, кѣвај, мѣва, ѣлув, крѣв, шрѣв, сувѣћа, сувѣрак; Дѣви, мауна; ѣрас, сирѣма и сирѣмак, сирѣмаком*.

3. Судбина *-х:* *сѣв, сирѣмак* и *сирѣма; ѣй* (тѣх), *ѣвѣ, свѣ, мѣјѣ, мајѣ, млајѣ, добрѣ, ѣј; вѣјѣ, ѣйѣћо* или *ѣго, дѣго, дѣћо*;

4. Однос *х:в* у зѣвам/зехам/зешем: *зѣвѣм*.

5. Досљедно је *сѣј* < *сѣхѣт*.

6. Питање *-х-* у лѣхко: *лѣко*.

7. Не јавља се секундарно *х-* у рѣћа, *рѣвѣјс-се*.

8. Такођер га нема ни у ријечи *вѣне*.

9. Судбина ф: *Пилић, њрã < фрã, њрãшар; Сийићан, Сийиће, Сийићица, Сийићанѓан; јейићино, јейићићна; вучија или фучија, вãmиљја и фãmиљја; вãбрика.*

10. Почетни самогласник у ријечи *ѡãсѡл* је *ѡ*, али се чешће употребљава *ѡрã*.

11. Глас *в-* у ријечима *вòда, вучем, вѡдим, вѡлики, вребãц* изговара се као у књижевном језику.

Исто се тако изговара *-в-* у ријечима: *дѡвбјка, ѡво, пò-бриовѡм, чòвик, забòравио.*

12. Судбина *-в-* између консонаната и вокала: *ѡджѡе, ѡджѡа; ѡвожћѡја, ѡвожћãрија; дѡйнуѡ; мѡвѡд, свѡдок, цѡвѡшãѡ; свѡкрѡ, чѡѡврѡшãк; дрѡшѡѡ.*

13. Питање *в* у сврãка: *шврãка* — нãшли-смо нã-Јосковићã јãблãну *шврãчиѡ* гњѡздо.

14. Изговор *в* између вокала и консонанта исти је као у књижевном језику: *òвца, òвчијѡ, овчãри, овчãрица; òвге.*

15. Однос *в-:ф-*: *врба, врѡшћãлã, вòли.*

16. Однос *ѡ:в* *ѡдук, ѡдучина.*

17. Протетичко *в-* или *ј-*: *ѡже* — у овој се ријечи никад не јãвља протетички глас; *јѡлãр* — овдје увијек имамо протетичко *ј-*.

18. Изговор *ј*: *јãје, јãјѡѡм* — овдје се *ј* између два вокала чује врло слабо или готово никако; *јãње, јѡдан, јѡданесѡ, јѡребица; јѡси, јѡдѡм; сѡјѡм, сѡјо, ѡријãшѡл, мòја, мòјѡм, кòјѡ, чѡјѡ, сѡãријѡ, ѡрòсѡијѡ, чѡсѡијѡ; нѡмòј, ѡрѡчекај, гãј, сѡј, сãкриј;* У овим се примјерима *ј* изговара као у књижевном језику.

19. На почетку ријечи *ѡжина* не јãвља се *ј*. Ова се именица често употребљава, и то у значењу послѡјеподневног оброка између ручка и вечере. Исто тако именица *ѡжина* означава повећи комад круха који је чобанима довољан за један дан — понѡси сã-себом *ѡжину* круѡва.

20. Питање *ј* у нѡ(ј)ма: Не јãвља се *ј*, већ се каже *нѡма*. *Нѡма* тã сирòтиња нѡшта.

21. Секундарно *ј* у (ј)òпѡт: Постоји у говору села Ковача то *ј*, али је и финално *-ѡ* замијењено гласом *-г* па тај прилог гласи *јòѡѡг*. *Јòѡѡг* ѡстò гòворим; *јòѡѡг* бѡжиш. Али се каже, нпр., *јòѡѡш* кãсниш. Испред безвучних сугласника у слијѡдећој ријечи финално се *-г* у прилогу јопед изјѡдначује с њима по звучности.

22. Изговор *ш* је као у књижевном језику: *шѡсѡ, ѡши, гòшò, нãше, нѡшиò, чѡшлã-се мѡшеви, ѡш.*

23. Гласови *ч, ж, ѡ* изговарају се једнако као у књижевном језику: *чòвик, чѡшѡри, òчи, жѡч, чѡло, јѡчѡр, ѡчмѡм; ѡже, нòжом, сѡѡжом, јѡжом; ѡѡ, ѡѡãрица; òча.*

24. Однос *ѡ:ћ* у *Мãђãр*: *Мãђãр.*

25. Однос *ж:и* у жа̋ндар: жа̋ндар̄.
26. Однос *ж:и* у жбӳн: Каже се жбӳн, али се много чешће употребљава ријеч *ѝм*.
27. Глас *ћ* се изговара као у књижевном језику и не прелази у *ј*: *по̋ћи*, *ила̋ћа*, *ћер*, *по̋ћес*, *обећа̋и*, *па̋ће*; *по̋ћ*, *до̋ћ*. Чи̋ни-ми-се да-је-*но̋ћес* ми̋ш би̋о *у-па̋вом*.
28. Изговор *ђ* (односно рефлекс *дј*): *ди̋ра̋ђено*, *р̋ђа*; *ме̋ђа*; *мла̋ђи*, *сла̋ђи*, *ми̋ђи*; *ид̋си̋оја*; *Гос̋и̋ојина*, *Јур̋јова*; *Јуре*. Офемо-ли о-Гос̋и̋ојини на-дер̋нек? Продали-смо-га јо̋ш о-Јур̋јови. *Јур̋јовга̋н*-ће брже до̋ћ.
29. Однос *г:ђ:ј:ћ* у г̋од: *ид̋г*. *Иђи* к̋уд *ид̋г* *д̋ћеш*
30. Питање *з*: *зв̋изда*, *зв̋ир*, *зв̋дно*; *зид̋г*; *оз̋ебе*; *з̋дра*; *бр̋онзи̋и*, *бр̋онза*, *бр̋онзи̋р* (ло̋нац).
31. Судбина *њ*: *по̋ђ*, *не̋з̋ин*, *њ̋и̋ј̋ов*, *ко̋њ̋им* дат. пл., *ма̋њ̋и*, *и̋ри̋ш̋ња*, *вд̋ћ̋ња̋к*, *ја̋ње*, *жа̋ње̋мо*, *ко̋њ*.
32. Судбина *љ*: *љӳди*, *ид̋ље*, *а̋љина*, *не̋ди̋ља*, *ижа̋љуби̋и*-се, *че̋шља̋-се*; *зе̋мља*, *и̋љуба̋и*, *ос̋та̋вљен*, *ос̋та̋вља̋мо*; *и̋ри̋ја̋и̋те̋љ*. У овим се ријечима *љ* изговара као у књижевном.
33. Изговор *л* не разликује се од књижевног: *љӳк*, *клӳико*, на-*че̋лу*; *ца̋кло*, *че̋ло*; *ла̋дан*, *кла̋сје*, *ко̋ла*, *че̋ла*, *ме̋шла*; *си̋јале*, *си̋јале-се*; *ли̋ши̋ће*, *кли̋н*, *бли̋зо*.
34. Судбина старог *л* на крају слога: *са̋днице*; *за̋ва* (з̋љтва > за̋ова > за̋ва), *си̋двена*; *и̋ри̋ја̋нӳи*; *з̋во*, *кра̋о*, *си̋ј̋о*, *си̋ј̋о-се*, *си̋ј̋о*, *и̋ри-че̋ко*, *би̋ж̋о*; *мо̋ид̋о*, *ре̋ко*, *ле̋д̋о*; *и̋ле̋о*, *ӳзео*; *и̋и̋цо*; *и̋ус̋и̋цо*, *ба̋и̋цо*, *за̋б̋ра̋ви̋цо*, *и̋ро̋ли̋цо*; *и̋з̋о*, *ски̋но*, *уш̋и̋но*, *ме̋и̋но*; *ум̋р̋о*, *и̋р̋о*; *оро* (субст.), *ид̋со*; *ки̋сео*, *а̋н̋део*; *во*, *со*, *ид̋о*.
35. Судбина *л* у *вд̋ли̋и*, *вд̋ле* (3. л. пл.), *ди̋лим*, *ди̋ле* иста је као у књижевном језику.
36. Судбина *н* у *уч̋и̋ни̋цо*, *уч̋и̋нила*, *и̋ром̋ини*, *и̋ром̋ин̋о*, *и̋окло̋ни̋цо*. У тим се примјерима *н* изговара као у књижевном језику.
37. Глас *к* испред палаталних вокала изговара се као у књижевном језику: *ски̋но*, *ид̋кисо*, *в̋елики̋*, *дубоки̋*, *ја̋буке*.
38. Изговор *и* испред палаталних вокала једнак је књижевном изговору: *дӳи̋и*, *дӳи̋е*.
39. Звучни консонанти у финалном положају не губе своју звучност: *зӳб*, *и̋ре̋б*, *мла̋д*, *ме̋двид̋*, *бо̋и*, *сн̋и̋и*, *о̋браз*, *но̋ж*, *си̋ӳж*, *к̋р̋а*, *и̋р̋в*.
40. Изговор *-м* у наставцима не разликује се од књижевног изговора: *и̋р̋си̋ом*, *но̋жом*, *ди̋и̋е̋и̋ом*, *вдо̋м*, *с-ме̋ном*, *с-и̋д̋бо̋м*, *до̋бр̋ом*, *до̋бр̋им*, *си̋ј̋ем*, *ни̋сом*, не-*ум̋им*, *си̋ди̋м*, *си̋до̋ј̋им*.
41. Однос *р:рј* у морје: *мо̋ре*.
42. Однос *ж:р* у мо̋же/мо̋ре, изажене/изрене: *мо̋ре*. *Мо̋реи̋-ли-на̋м* с̋ӳтра до̋ћ? *Не-мерем*; *и̋зр̋ен̋е*, *о̋дрене*. *Одр̋ени*, *мо̋лим-те*.

43 Судбина *сī*: *īušāriца, ушћино, īušāiī; oīnšišē, уlišiē, īlāngovīšišē, īrādūlīiшiē; īušāiī, vīušāiī, īrimīšāiī, īiшiа; īšīēm, ушišēn; īrīkriшēn, nāmriшēn.*

Дакле, говор села Ковача код Дувна као дио млађег икавског дијалекта досљедно је шћакаески.

44. Гласовни лик ријечи *шћāiī* само тако гласи.

45. Судбина *зg*: *звīжћīm, звижћукаiī, мџжћāни. Призвижћукали-*смо вѣчару.

46. Судбина *јiī* у дојти: *gōh, māh, īrōh, zāh, oбāh.*

47. Судбина *јg* у дојдем, дојде аор., дојдм: *gōhem, gōhe, gōhi.*

48. Судбина *чr-*: *чrн, чrв, чrљен* и *чrвен, Црвѣнице.*

49. Судбина *чrб-*: *чrиво.*

50. Почетни дио ријечи чрешња: *īrīšišā.*

51. Почетни консонант ријечи чврст: *чvrсiī* — као у књижевном језику.

52. Ново јотовање: *зѣље, кѡље, кāmѣње, īrūмѣње; īrūше, цвише, браћа, шrѣћи, лѣћа; лiшiе, кошћурина, īrџhe, īџhe, нѣiшiјāк, rџдијāк, кrмѣiшiјē, jāвѣiшiјē, īвѣдије мѣсо. Мјесто нѣiшiјāк може се чути још и нѣiшiјāк, дакле, опет без новог јотовања, док се rџдијāк изговара само у наведеном облику; снѡiље, īрѣбље, гiвiшiј и гiвiшiј; клāсје, кѡзјi.*

53. Гласовни лик ријечи сѹтра: *сyшiра.*

54. Група *шј* може остати неизмијењена, или се разбија уметањем гласа *-и-*: *кокѡшiјi, мiшiјi* поред *кокѡшiшiјi, мiшiшiјi*. Тамо-је у-буцаку *мiшiшiјā* рѹпа.

55. Исти је случај с групом *жј*: може остати, као у *ѡrūжје*, или се измијенити: *бѡжiјi, врāжiјi*.

56. Група *чј* разбија се често уметањем вокала *-и-*: *ѡвчијi*. То-је *ѡвчијā* варѣника; *гiшiјi, гiшiшiјi*. Дѡста-је тѣ *гiшiшiјē* игрѣ.

57. О најновијем или јекавском јотовању нема говора јер се у ковачком говору *e* рефлектирао као *и*.

58. Судбина групе *-сiī*: *чrvѣнкасiī; īrсiī, īѡсiī, кѡсiī, мāsиī, īлāsиī, бѡлѣсiī; jѣgāнѣсiī, шѣсiī.*

59. Судбина групе *-шiī*: *вiшiшi.*

60. Судбина групе *-зg*: *īrѡзg, Зāiвoзg.*

61. Судбина групе *шк-* у ткѡ: *кѡ. Кѡ-*је дѡшѡ?

62. Судбина групе *-шк-* у нiткo: *Нiткo-*те нiје трāжiјo.

63. Судбина групе *шi-* у птiца: *шiшiца.*

64. Судбина групе *шч-* у пчѣла: *чѣла.*

65. Судбина групе *-шч-* у кѡпчa: *кѡшiчa.*

66. Судбина групе *-йк-* у клуџко: *клуџко*.
67. Судбина групе *йш-* у пшеница: *пшеница*.
68. Судбина групе *-йш-* у лѣши: *лѣшиш*.
69. Судбина групе *-йшиш-* (или *-йћ-*) у ђпштина/ђпћина: *ђйћина*.
70. Судбина групе *йс-*: *йсà*; *йсòвали*; *йсèйо*.
71. Судбина групе *-йс-* у липсало: *лййсало*.
72. Судбина групе *йг-* у *йgb*: *гй*.
73. Судбина групе *-йг-* у нйгдѣ: *нййди*.
74. Судбина групе *йг-* у гдѹња: *гѹња*.
75. Судбина групе *кћ-* у *кћй*: *ћёр* (ном.) Тђ-је мђја *ћёр*.
76. Судбина групе *хйш-* у хтѣла: *шййла*. Јà то нисом *шййла*.
77. Судбина групе *-кћ-* у дрѣке: *грѣе*.
78. Судбина групе *-кйш-* у нђктима: *нђкйшмом*.
79. Судбина групе *-кйш-* у дрктала: *грѣтала*.
80. Судбина групе *-чк-* у мачка, Нѣмачка: *мачка*, *Нймачкà* и *Нѣмачкà*.
81. Судбина групе *шк-* у школа: *шкђла*.
82. Судбина групе *сйш-* у стабло: *сйшàбло*.
83. Судбина групе *сйш-* у стакло: *цàкло* и *цàкђ*.
84. Судбина групе *ср-* у срамђта; срѣтна: *срамђта*; *срйшйна*.
85. Судбина групе *зр-* у зрѣо: *зрйђо*.
86. Судбина групе *зр-* у зрàк: *здрàк* — између консонаната *з* и *р* уметнут је глас *д*.
87. Судбина групе *жр-* у жрѣвањ: *жрѣвањ*.
88. Судбина групе *сл-* у слива: *шљйва*.
89. Судбина групе *чл-* у члàнак: *члàњак*.
90. Судбина групе *чл-* у чловѣк: *чђвик*.
91. Судбина групе *жл-* у жлѣб: *жлйб*.
92. Судбина групе *йл-* у глиста: *йлисйта*.
93. Судбина групе *йн-* у гнѣздо: *йњйздо*.
94. Судбина групе *йн-* у гнђј: *йњђј*, *найњђјшйш*, *зайњђјшйш*.
95. Судбина групе *сн-* у снѣг: *снйй*.
96. Судбина групе *зн-* у знàм: *знàм*.
97. Судбина групе *сл* (пред *и*): *мйслйшм*.
98. Судбина групе *сн-* у с-њйм: *ш-њйшм*, *ш-њйшмом*, *ш-њђм*.

99. Судбина групе *зј* у узјахао: Судбина ове групе може бити двојака: *узјашиџо* и *уђашиџо*.
100. Судбина групе *јк* у дѣвојка: *дѣвѣјка*.
101. Судбина групе *ћн* у вѣћњаџ: *вѣћњаџ*.
102. Судбина групе *ћн* у срѣћна: бѣжјаћни: *срѣћина*; *бѣжјаћни*.
103. Судбина групе *ћк* у вѣћка: *вѣћка*.
104. Судбина групе *вр* у вретѣно: *врѣѣно*.
105. Судбина групе *хв-* у хвѣла: *фѣла*.
106. Судбина групе *-хв-* у ухватио: *уфѣшиџо* и *уђиџо*.
107. Почетни консонант у ријечи фрџати/врџати: *фрџаџи* — свѣ-су љскре *фрџале*; *врџаџи*. Сѣтра-ћемо *врџаџи* мѣд.
108. Судбина групе *-ѣв-* у ријечи ѣфати се: ѣфати-се — нѣ-уфѣм-се *ја ѣ-те*.
109. Судбина групе *гл-* у дѣгѣто: *оглѣџо*.
110. Судбина групе *-ѣл-* у мѣтла: *мѣѣла*.
111. Судбина групе *сџ* у прѣсџи; исџѣнала, рѣсџѣтала се: *ѣрѣсџи*, *исџѣѣнала*, *рѣсџѣѣтала-се*.
112. Судбина групе *шч* у гѣшчићи: *ѣшче*, *ѣшчићи*.
113. Консонантска група у ријечи бѣшча: *бѣрча* — *ѣ-бѣрчи-смо* посаџили брас.
114. Судбина групе *шџ* у дѣтешџе: *дѣѣшџе*, *јаѣшџе*.
115. Судбина групе *ѣх* у тѣѣр: *ѣвѣр*.
116. Судбина групе *вн* у рѣвно: *рѣвно*, *рѣвѣџа*, *дѣвно*, *дѣвно*.
117. Судбина групе *мн* у гѣмно: *ѣвно*, *Дѣвно*.
118. Судбина групе *ми* у седѣмнаест: *седѣмѣнѣџи*, *осѣмѣнѣџи*.
119. Судбина групе *мн* у мнѣго: *млѣо*. У истом значењу чешће се употребљава ријеч *чѣго*.
120. Судбина групе *мл* у млѣд: *млѣд*.
121. Судбина групе *мљ* у зѣмља: *зѣмља*.
122. Судбина групе *мљ* у сѣмња: *сѣмња*, *сѣмњаџи*, *дѣмњаџ*.
123. Судбина групе *вљ* у ѣстављен, ѣстављѣмо: *ѣѣстављен*, *ѣѣстављѣмо*.
124. Судбина групе *вл-* у влас: *влѣс*, *влѣџи*, *влѣџаџи*.
125. Судбина групе *ѣњ* у јагње: *јање*, *ѣјањѣџи*, *ѣјањѣла*.
126. Судбина групе *дн* у јѣдна: *јѣдна*; *јѣднѣч*.
127. Судбина групе *дн* у пѣдне: *ѣдне*.
128. Судбина групе *дм* у ѣдмѣх: *ѣдмѣ*.

129. Судбина групе *mk* у *мѡмка*: *мѡмка*.
130. Судбина групе *ми* у *момци*: *мѡмци*.
131. Судбина групе *мч* у *момче*: *мѡмче* (вок. сг.)
132. Судбина групе *мг* у *седамдесѣт*: *седомдесѣт̄*, *осомдесѣт̄*.
133. Судбина групе *мӣ* у *пѡмтиш*: *ѣ̄ам̄ӣӣш*.
134. Судбина групе *нӣ* у *једѡнпут*: *једѡм̄ӣӯӣ* поред *једнѡч*.
135. Судбина групе *ӣс* у *отсѣћи*: *ѡс̄ӣћ* — *нѣ-мере-се тѡ грѡна ѡс̄ӣћ*.
136. Судбина групе *ӣск* у *хрвѡтски*: *р̄вѡѡцки*, *љуцкӣ*, *брацкӣ*.
137. Судбина групе *чск* у *нѣкшићски*: *нѣкшићкӣ*, *с̄ӣӣӣѡњѣӣћкӣ*.
138. Судбина групе *ӣс̄ӣв* у *богѡтство*: *боѡѡс̄ӣво*, *брѡс̄ӣво*.
139. Судбина групе *ӣс̄ӣв* у *друштво*: *груш̄ӣӣво*.
140. Судбина групе *-ц б-* у *ѡтац би дѡ*: *ѡѡѡѡ-би дѡ*.
141. Судбина групе *-г с-* у *код сѣла*: *коӣ-сѣла*.
142. Судбина групе *-ӣ ж-* у *пѣт жѣна*: *ѣ̄ѣд жѣна*.
143. Асимилација *с — ш* у *ѡсушимо*: *ѡш̄ӯш̄ӣмо*, *ш̄ӯша*.
144. Асимилација *з — ж* у *звѣждим*: *звѣж̄ђ̄ӣм*.
145. Асимилација *в — б* у *вѡбимо*: *вѡб̄ӣмо*.
146. Дисимилација *г — г -(ӣ)*: гласовни лик ријечи *два(д)ес(ет)* у бржем говорном темпу (*веза двадесет (и) један*): *двѡдес̄ӣ*, *двѡдес̄ӣ јѣдан*.
147. Дисимилативно испадање консонантске групе: гласовни лик ријечи *ше(зд)ѣсѣт* у бржем говорном темпу (*веза шездесет (и) један*): *шѣс̄ѣт̄*, *шѣс̄ѣт̄ јѣдан*, *шѣс̄ѣ двѡ*.
148. Дисимилација *р — р* у *грѡб/грабар*: *ѣ̄рѡб*, *ѣ̄рѡвѡна*, *Грѡбовѡца*.
149. Дисимилација *љ — њ* у *мѡљење/мѡлење*: *мѡлење*, *ѣ̄ѡлење*, *зѡѣ̄ѡлење*, *ѡбѡлење*, *сѣлење*.
150. Дисимилација *л — л* у *благос(л)ѡви*: *блѡѡслѡви*, *блѡѡслѡвѡ*.
151. Гласовни лик ријечи *кукѡруз*: *кокӯруз*, *кокӯруска*.
152. Метатеза у *мѡнастир*: *мѡнас̄ӣӣр* — нема метатезе.
153. Метатеза у *свѡнѣ*: *свѡнѣ* — нема метатезе.
154. Метатеза у *гѡвран*: *ѣ̄ѡвран* — нема метатезе.
155. Метатеза у *мѡћве*: *нѡћве* — нема метатезе.
156. Гласовни лик приједлога *пѡкрѡј* — исто као у књижевном језику.
157. Гласовни лик ријечи *бѡрјѡк*: *бѡр̄јѡк*.
158. Однос *ћ* : *ӣӣ* у *ѡпѣина*: *ѡӣћина*.

159. Однос *h* : *ш* у ћутати: *шуйишӣ*.
160. Однос *љ* : *о* у бѣсиљак/бѣсиок; понедиљак/понедедник; бѣсиљак; *понедиљак, рэдзиљак*.
161. Однос *с* : *ӣ* : *к* у пѣслѣ/пѣтлѣ/пѣклѣ: *ӣдише* и *ӣдише*.
162. Однос *н* : *м* у пѣсна/пѣсма: *ӣйсма*.
163. Однос *н* : *м* у багрена/багрема: *ба̄ирем* — али се чешће с тим значењем употребљава именица *грѣча*.
164. Однос *с* : *ц* у сѣгурно: *сӣјурно*.
165. Однос *н* : *њ* у лѣн/лѣњ: *лӣн, линчина, лӣносӣ*.
166. Гласовни лик ријечи квѣчка/квѣчка/клѣчка или сл.: *квѣчка* и *кѣчка*.
167. Партикуле *-к, -р, -н*, и сл.: У ковачком се говору често јављају партикуле: *ѡнѡк, кѡнѡ, ѡвекѡр, шамо̀кѡрце, њѡји, до̀лѝкѡ, шӣѡге*. Партикула *-зи* од најстаријих се времена додаје замјеницама ради истицања значења: *ѡд-ѡвизӣ, шӣзӣм, ѡ-шӣзӣ, шӣѡјизӣ, њѡји*.
- Ова је партикула у данашњем ковачком говору у нарочито живој употреби: Нау̀нѝѡ-сом ѡд-њизӣ. Њѡји-сом поклѡнѝѡ цвӣће.
168. Партикуле у дѡнаска̄/дѡнаскѣ и сл.: *дѡнаска̄* и *дѡнаскѣ*; *ѡвѣкѡр, ѡвѣлѣн, ѡшӣлѣн, шамо̀кѣ, ѡрѝкѡ*.
169. Гласовни лик прилога *сѡг(а)/с г*: *сѡг* и *сѡгѡ*.
170. Гласовни лик придјева: *дѡњи/дѡлњи, дѡјни* итд.: *дѡјни* и *дѡлњи*.
171. Паразитско *м/н* у ѡкто(м)бар: *ѡкѡмбар* — јавља се то *м*.
172. Паразитско *м/н* у прѡ(м)дѣд(а) / прѡ(н)дѣд(а); *ѡрѡдиг* — у овој ријечи нема паразитског *м* ни *н*.
173. Убацивање *р* у б(р)ѣз : *брѣз* — убацује се глас *р*.

МОРФОЛОШКЕ ОСОБИТОСТИ КОВАЧКОГА ГОВОРА

1. Именице мушког рода:

Властита имена мушког рода на *-е* и *-о* с дугоузлазним акцентом мијењају се као именице женског рода, нпр. *Анӣе, Ма̄ӣе, Ју̀ре, Пѣ̀ре* — генитив: *Анӣѣ, Ма̄ӣѣ, Ју̀рѣ, Пѣ̀рѣ*. Исто тако: *Йко, Нѝко, Фра̀но, Бу̀ро, Јѡво* — генитив: *Йкѣ, Нѝкѣ, Фра̀нѣ, Бу̀рѣ, Јѡвѣ*.

Занимљив је случај с именицом *ѡрѡшѝлац* која се јавља у облицима *ѡрѡшѝѡвац* и *ѡрѡшѝѡѡц*: Б̄и-ћу *ѡрѡшѝѡвац* ѡ-сватовим. Млада-је ѡмала шѣст *ѡрѡшѝѡѡѡ* (поред *ѡрѡшѝѡѡѡѡѡ*), а-на̄јл̄ӣши-ми-је пр̄ви *ѡрѡшѝѡѡц*.

Инструментал јединине:

Иза палаталних сугласника као и иза *ц, з* долази увијек наставак *-ом*: *нѡжом, бичом, јѣжом, сӣѡжом* (ном. *сӣѡж*), *с-кра̀љом, са-стѝрѝѡм, мрѡзом*.

Датив, локатив и инструментал множине:

Ова су три падежа изједначена и карактеристизира их наставак -им без крајњег -а: *сидловим, сватовим, ђацим, с-йивцим, с-мађарицим, у-дйанцим*, она већ ода *с-мбмцим*, бйјо-сом озимус *у-Ковачим*, дај *кодцим* вечају. Неким се именицама мушког рода у овим падежима додаје још и наставак -ом: *дчепрљала-га покцимом, одај на-йрсиимом, полџи кбњмом, она-се веселй идсиимом, сиди мало с-људмом.*

2. Именице средњег рода:

Номинатив једине:

Збирне именице често имају -а мјесто -е: *дрвѣћа* поред *дрвѣће*, *ирѣбља* и *ирѣбље*; *ирумѣња* и *ирумѣње*, *камѣња* и *камѣње*; падала-су ве-лика *кодмађа стина*, прџшли-смо крај-турскй *ирѣбља*.

Инструментал једине:

Увијек долази наставак -ом мјесто -ем иза палатала: *дружјом, ийћом, кдйљом, идг-лишћом, улишћом.*

Датив, локатив и инструментал множине су изједначени и немају крајњег -а: *јањцим, ийлићим, ид-селім*. Ја-ћемо й-ти сѹтра *јањцим*. Полџи мало сйна *иѣлацим*. *По-брџим*-је већ забиљило. И у средњем роду имамо двије именице са завршетком -ом. То су *џко* и *ѹво*: Вй-диџо-сом то свџјим *џчимом*. Студѣно-ми-је *йо-ѹшимом*.

3. Именице женског рода:

Датив и локатив једине:

У овим се падежима понекад губе резултати друге палатализације па имамо: *на-јабуки* чешће него *на-јабуци*, *у-руки*, *на-ндѹи* чешће него *у-руци*, *на-ндѹи*, *ѹ-књиѹи*, *ѹ-бриѹи* чешће него *ѹ-књиѹи*, *ѹ-бриѹи*.

Вокатив једине:

Двосложне именице женског рода с дугоузлазним нагласком увијек имају у вокативу наставак -е: *Анђе, Йве, Луце, Мађе, Рѹже, Каѹе, Љѹбе.*

Датив, локатив и инструментал множине:

Ови су падежи изједначени и имају наставак -ом: *Ићѣм* прџстрт *џвцом*; дај *крѹвом* сйна; *чѣспрљб*-је *руком* и-ндѹом; *ид-њивом*, *ѹ-књиѹом*, *у-ливѹом*, *ид-кућом*.

4. Именице ж. р. на сугласник:

У инструменталу једине умјесто наставка -ју стоји -и: с-вѣликѹм *чѣсти*, пџштѣнѹм *ричи*, с-том *сивѣри*, кѹ-ћеш с-тољикѹм *мѣсти* ѹ-то мало *пѹрѣ*?

Ни ове именице у дативу, локативу и инструменталу множине немају крајњег -а: *мѣстиим, слѣстиим, ричим, ћѹдѹим, радѹсѣим, кодѣим*, али и *кодѣшмом, кодѣшмом*.

З а м ј е н и ц е

Многе замјенице имају на крају партикуле: *-зи*, *-но* или *-ка(р)*: *њóјзи*, *њйзй*, *шйзй*, *менйкā*, *шебйкā*, *кóјйнó*, *шййāнó*.

Л и ч н е з а м ј е н и ц е :

Најчешћи су облици у инструменталу једнине: *с-мѣнóм*, *с-шóббóм*.

У дативу, локативу и инструменталу множине ове замјенице имају двојакс облике: *нāми*, *вāми* и *нāмом*, *вāмом*, *ш-њймом*.

П о к а з н е з а м ј е н и ц е :

Не постоје облици: *òвај*, *тāј*, *него*: *òвй*, *òнй*, *йā*.

У п и т н е з а м ј е н и ц е :

У номинативу је само *кó*. Овој се замјеници додаје партикула *-но*: *кóнó*?

П р и д ј е в и

Неки једносложни придјевни често се јављају удвојени и појачани суфиксом *-цай*: *црй* *црйцай*, *бйл* *бйлцай*, *цйл* *цйлцай*, *бóс* *бóсцай*, *йóл* *йóлцай*, *нóв*, *нóвцай*, *йўн* *йўнцай*, *сāм* *сāмцай*.

Многи придјевни који у књижевном језику завршавају на *-ав* у ковачком говору су на *-ов*: *ћóров*, *йўбов*, *рўњов*, *жйлов*, *слйнов*, *ййрйов*, *биљуйов*, *крњов*.

Г л а г о л и

У ковачком говору очувана су сва глаголска времена, начини и стања, једино нема глаголског прилога прошлог и имперфекта. Аорист је у веома честој употреби па тиме говор постаје динамичан. „Штā-ми бй од-йглē? Мāлопрйн-је мѣйну на-āстāл и-нѣсцйаге ко-да ў-воду ўйаге. Нѣђе-ли-је йко?“

И н ф и н и т и в :

Сви инфинитиви, и на *-йи* и на *-ћи*, губе крајње *-и*: *ййвай*, *кóсйй*, *кўййй*, *скйчйй*, *óгай*, *вйдиyй*, *жйвйй*, *йћ*, *рѣћ*, *нāћ*, *йóћ*, *йзāћ*. У футуру отпадају наставци *-йи* и *-ћи*: *ййваћу*, *кóсићу*, *óгаћу*, *вйдићу*, *йћу*, *рѣћу*, *нāћу*.

Глаголи у којима се ђ рефлектирао у *и*, а означају боје, изједначили су се с оним у којима *и* није од *ћ*. Они су, међутим, садржали акценатску и сематичку разлику: *бйлий* : *бйлий*, *црйий* : *црйий*, *жўйий* : *жўйий* — шеница *бйлий*, пѣбо *црйий*, дўвāн *жўйий*, али бāбо *бйлий* опāнке, мāјстор *црйи* сāндук, жѣна *жўйи* рóбу.

Презент:

Употреба презента у ковачком говору углавном се подудара с употребом тога глаголског времена у књижевном језику. Глагол *мдћ* има занијекани презент *нѣ-мерем*.

Глаголи на *-ивай* у презенту гласе: *пòћива̄м, уй̄ућива̄м, нарѣћива̄м, урѣћива̄м, засӯкива̄м, покàзива̄м*.

Имперфект:

Имперфект у овом говору није у употреби, једино глагол *бӣи* има имперфект, који се често употребљава, а гласи: *бӣјаше — бӣјашѣ* пуно свѣта; *ѣ, мòј сѣнко, бӣјашѣ* бòлѣ пàзит (трѣбало је бòлѣ пàзити).

Аорист:

У 1. и 2. лицу множине наставак је *-имо, -ише*: *гòћоимо, гòћоише, рѣкошимо, рѣкоише, гàгошимо, гàгоише*.

Футур егзактни:

Мјесто радног придјева у футуру егзактном стоји инфинитив: *Пòмоћу-ти ако-нѣ-будем рàдшӣ* свој пòсо. *Ако-б̄удеш ић̄* љ-грàд, зòви-ме.

ПРИМЈЕР КОВАЧКОГА ГОВОРА

КАМЕНИ СВАТОВИ

„Јеси-ли вѣдијо? Е, фàла-ти, Бòже, свàшта дàнас на-свѣту, а-јѣ и-стàра свѣтина! Пà, ѣто, вѣлѣ, дàнас нѣкакве Швàбе лентрај̄у и изри-зуј̄у нà-камену исàне, пà, ѣто, нѣје-се ч̄удит јѣр, ѣно вѣдѣш, бѣло-је ѣ-наши људѣ кòј-су знàли и-штàмпат и, ѣно, свàтове упѣњгали пà-на-нàкòј тврдòј стѣни.“

„Штà? Кàкве свàтове, Бòг с-тѣбòм, Мѣше?“

„Ама, бòлон нѣ-бијо, вѣћ здрàв и вѣсео, зàр тѣ нѣси прѣја знàо зà-онѣ свàтове? Нѣмам-ти кàт казиват, а-бàш-би-ти, вàлà, свѣ кàзò, ѣ-тò бàш нàкò кàко-сом јà ч̄ујо òд, пòкòј-му д̄уши, пòкòјнòг Йвѣ Тòмасовѣна.“

„Мà, вàнà, да-òћеш, бијо-би-ти зàфàлан.“

Знàш, бѣла-ти-је нà-крàј сѣла к̄ућа нѣкòг Антѣ Жѣлића, пà-је, кàко приповѣдај̄у, бијо дòбро стàо и-с-кòнта ѣзашò, штò-је ѣмò. Штò-би гòд прòшло сѣлом, чѣје-је вѣћ Жѣлића. Жѣлића кòњи, òвце, вòли, бòлон, п̄усти ко-лàје. А-бѣ кò љзорò и убрàздијо прѣја ѣгà, òће, нѣје-се љ-нашем крàју нàшò. Пà нѣ-знàм ни-у-касàби од-првѣ ацѣјà љ-овом тежаклуку да-је-мòго ш-њѣм ѣзнѣт.“

„Ћлем, јàрàне мòј, вѣлѣ да-је-òн ѣмò нàбас-ц̄уру. Вѣлѣ да-је-нàкѣ љ-нашем Д̄увну нѣје бѣло. Зàчуло-се нàдуго и-ширòко зà-цуру пà-је

прòсци прòси данас, прòси сùтра — вѣзда. Ђаћа, вѣлѣ, да-би-је-каил даò сѣми никòм Јурићу, али цùра, штò није, да-није, нѣ-да-се ни-вилом осѣдлад, штòнò вѣлѣ. Доказивали-су старòм Анти да-се цùра зааши-ковала ш-његовим највећим дùшманином, никим Багàрушићем а-и-он њу глѣдò. Знаш, право-су стари рѣкли — младòст-лудòст Тàко и-овò двòје, једно-се у-другò загледало, кò луди òбоје. Једнѣ нòћи-су дò-касно прид-Антином кùћом сидили, пà-би и-далѣ да-Анте није свѣ рàстирò јѣр-је вѣљало сùтра радит. Знаш и-сѣм штà-ји-је сùтра чѣ-кало, тà, што, кò и-тебе и-мене плùг и-рад. Свѣ-су òтишли спáват, а-Мàра, тàко-јòј било и-ме, òстаде, знаш, кò жѣнско, ништа-је чѣ-прљàла сàмо да-òстанѣ изà-њѣ. Кàд-су òни пòлегли, òна-ти углѣдà изà-грмља њѣга, тѣ, знаш, кò младòст, договòрише-се пà òн, спр̀тв-ши, одвѣде цурѣтину. Псѣ залају. Стàри — вишница — кò-да-је на-слућивò дà-ће òна òтић брѣж-његовѣ вòлѣ, и-тò баш за-Багàрушића јѣр-га-је двà-трѣ пùта гòњò. Ёле, драговићу мòј, стари пòлетѣ да-вѣдѣ јѣ-ли òна у соби у-постельи — а-њѣ ниґди. Он вѣкò, али свѣ утамàн. Òни-су стѣгли нàдомак Тàбаковѣ њѣвà. Он пòлетѣ за-њòм, али свѣ òба. Кàд-је вѣдијо да-нѣма ништа, òн, вѣле, пòчеò клѣст. Мòј бр̀те, тѣшка-је рòдительскà клѣтва. Тѣшко òном кòгà куну. Вѣле дà-је клѣò: „Дàбòгдà-се òкаменили“

Ёле, бòлон, кò рòдитель, а-нàјсколо кàд-му-се штò прико-срца учинѣ. Бòг припушѣ свòје проклѣство па-кàд-су-се липò и-скупили и-они штò-су-јѣ чѣкали кòд-òног врѣла штò-се и-са зòве Дивòјка, кàко-су-је òнда прòзвали. Òндалѣн-се, бѣвà, ск̀пили, штòнò вѣлѣ, шѣш и-гòлиш те-крѣнули дà-ћѣ пòљем испод-Мокрòногà и-дòшли дòли пѣрке-Вучицѣ. Кàт-су бѣли насрид-пòља, ударѣ б̀ура и-снѣг кò из-ру-кавицѣ, а-бòжѣј тùфàн да-ниси вѣдијо пр̀ста прид-òчимом. Никога заједно, свѣ свàтови к̀т кòји да-прија жѣву глàву изнѣсе. Ту млàду и-дѣвере и-ћувѣгију смѣте, а-òсталò ск̀рано у-Мокрòноге. Їза-никòг вр̀мена-су-јѣ нàшли укòчене, òкамењене па-нàрод припòвѣдà дà-је Бòг припушѣò тѣ-су-се òкаменили и-нàзвà-јѣ „Кàмени свàтови“.

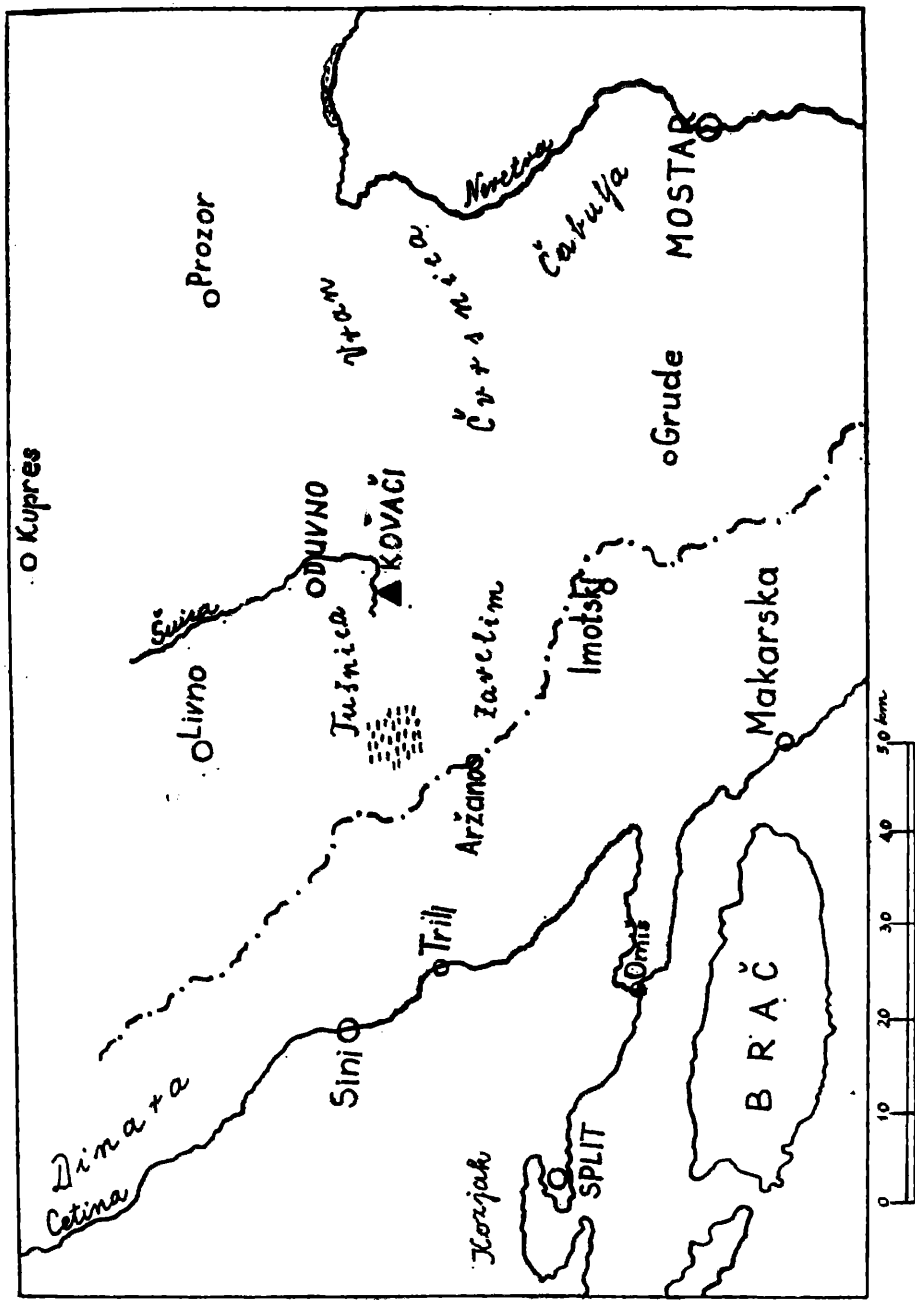
Стàрà јàднà Жѣлићка, кò јàднà мàтѣр, плàчи данас, плàчи сùтра-дòшла-је, вѣлѣ, кò грàна òд-јада. Стàрòм дòдијѣ глѣдајух пà-се пòкајѣ за-свòју клѣтву.

Прòшло-је, вѣлѣ, òтадà трѣ-чѣтири гòдине и тàда-ће нàнић ни-какàв, бр̀те, мајстор, кò бѣвà, и-з-дубљѣ мѣстà òтуд, àма-је клѣт знаò òвѣ нàш јѣзик кò и-мѣ. Вѣлѣ дà-је бѣјò из-Далмàнцијѣ, нàш-је чòвик па-òклѣн бѣјò да-бѣјò. Стàрѣ, кò зѣнѣил чòвик, свр̀ати-га и-мѣслијò дà-му òколи грѣбље и-утѣшѣ кр̀ж. Мајстор-му òбѣћа упѣнгат свàтове кàко-вòдѣ млàду тѣ òнò, вѣдѣш, учињено-је липò на-тврду кàмену.

Тò-се припòвѣдà и пòказујѣ млàћим дà-се мàло дòтирају у-пòд-лог, али òне вр̀ага. Нѣће млàдеж у-сору пà штà-ш. Свѣ-се изòпàчило.

Тàко-ти-је тò б̀ило, мòј Їво.“

(Ову је причу забиљежиò С. Рубић, а објављена је у листу „Наша òгњишта“, Дувно, 1973, бр. 4 (српањ—колòвоз), 15. Акцентираò И. Ј.)

Zlatko Vargić

FONETSKE OSOBINE U GOVORU SELA PUNITOVACA (KOD ĐAKOVA)

*Radeno pod rukovodstvom
prof. dr Dragoljuba Petrovića*

Punitovci su staro selo u blizini Đakova poznato još u srednjem vijeku pod imenom *Panith* ili *Terra Ponith*. Porijeklo imena se ne zna, no pod tim se imenom Punitovci spominju u raznim poveljama i XII i XIII stoljeća. Zemlje punitovačke su bile vlasništvo knezova i palatina Gorjanskih.

Poslije bitke kod Mohača 1526. Turci su zagospodarili ovim krajevima. Kroničari bilježe da su Turci starosjedioce masovno odvodili u roblje tako da je kraj brzo opustošen, ljudstvo skoro istrijebljeno, a mjesto starosjedilaca ovdje su naseljavani muslimani.

Odlaskom Turaka i muslimanskog življa poslije 1687. kraj je skoro ostao pust, a na tom prostoru caruju samo bande razbojnika. Zato se đakovački biskup Josip Antun Čolnić obrati franjevcima u Bosni s molbom da mu pošalju čestitih ljudi koji bi ovdje živjeli, obrađivali zemlju i suzbijali djelovanje bandi.

Veća seoba na ovo područje izvršena je od 1764. do 1758. godine. Tom prilikom se doselilo 373 čeljadi iz okolice Dervente, Tremošnice, Modriče i Plehane. Oni osnivaju selo Vuku, Široko Polje i ponovo Punitovce. Dakle, stanovnici tih triju sela su porijeklom Bosanci koji su sačnvali i svoj ikavski govor kojim Punitovčani djelomično i danas govore.

Osim ovog za govor Punitovaca je vrlo važan i geografski položaj sela. Oni se nalaze na sjeveru Đakovštine na tromedi đakovačke, našičke i osječke općine. Na sjeveru Punitovaca su se smjestila sela naseljena Srbima koji govore ijekavski. To su Poganovci, Budimci, Čokadinci. S južne strane smeštena su sela u kojima se govori ikavskim dijalektom. Nesumnjivo da su i jedni i drugi imali uticaja na govor Punitovaca. Iz ovog se vidi da je zemljište Punitovaca međuprostor između ikavskog posavskog s jedne strane i ijekavskog s druge strane.

Stjepan Pavičić postavlja granicu ikavskog govora i kaže da njena sjeverna granica ide od Kutjeva na Čaglin pa teče preko Vukojevaca, Stipanovaca, Razbojišta, Slatinika, Potnjana, Gorjana, Punitovaca, Vuke pa za-

kreće ispod mađarskih sela, srpskih sela na Koritnu, a odavde ide na Semeljce, Kešince, Mrzović gdje prelazi u sremsku županiju.¹

Ivšić sjevernu granicu posavskog ikavskog stavlja nešto sjevernije: „Sjeverna granica ikavštine vodi od Našica prema Podgoraču, odavde na selo Martince pa preko mađarskih sela i srpskih sela na istok.“²

Ta granica ide samo nekoliko kilometara sjevernije od Punitovaca.

Kasnije Ivšić postavlja novu granicu. Na sjeveru ona ide ovako: Drežnik, Frkljevci, Paka, Crni Potok, Staro Topolje, Lapovci, Trnava, Novi Perkovci, Selci, Gašinci, Gorjani, Semeljci, Mrzović, Ivankovo, Đeletovci.

Ova granica ide pet kilometara južnije od Punitovaca.

Selo se, dakle, u svakom slučaju smjestilo u blizini navođenih granica, a to navodi na misao da je punitovački govor prelazni između ikavskih i ijekavskih govora.

Na govor Punitovaca uticala je i škola (jedna od najstarijih u Đakovštini, osnovana 1836. godine), sredstva informiranja, tako da govor ne sadrži mnogo osobina koje su ga u prošlosti karakterizirale.

Građu koju ovdje iznosim sabrao sam po upitniku Pavla Ivića u toku 1977—78. godine

VOKALIZAM

Izgovor dugih i kratkih vokala u govoru Punitovaca isti je kao u književnom jeziku: báran, báka, bájka, bájta; béba, tèle, težāk, tèpati; tòvarit, kòža, čòrda.

Poluglas je uvijek dao glas -a-:

1. dān, stáblo;
2. Gpl pásā, momákā, djèvojākā, snájā, ovácā: U-sèlu ĩma više *momákā* neg-djèvojākā.
3. pās, šāv, òtac, vrébac, ládan, jècam: Mòj-mi-je pivarski *jècam* dòbro pònijo. Dòk-sam dòšò, òn-je-već bìjo *ládan*.
4. tàrem, nàtarem, žànjemo, šàljem, pòšaljem: Kad-žànjemo žìto, pò-māžu-nam kòmšije. Svāke nédilje *pòšaljem* cérki ù-Osik po-pedèset jājā.
5. šàptat, zāva, snā, làko, mājji, svāne, stāklo, dānas: Mòja *zāva*-je vridna žèna, a-snā-se-baš ne-prètrže od-pòsla. Jùtro *svāne* a-òna-još leži u-kiljeru.

6. s(a), sàkrila, ìzagnala: *Sàkrila*-sam kájmak pred-djècòm u-krādenc.

7. vjètar, òtac, nísam: *Nísam* mògò špricat vòčke pírijo-je vjètar.

U grupi -ao na kraju riječi došlo je do sažimanja pa smo dobili -o:

¹ Stjepan Pavičić, *O govoru u Slavoniji do turskih ratova i velikih seoba u 16. i 17. stoljeću*, Zagreb, 1922, Rad, knj. 222, 202.

² Stjepan Pavičić, Isto, 201.

1. mǒgō, lǐgō, rǐkō: Būdi bēz-brige, kat-sam-ti-rǐko da-ću ti-dāt, dōbićēs.

2. kōtō, kǎbō: Mōram kúpit nǒvi kǎbō, òvaj-mi-je ìzrđo. Nenagla-šeni poluglas u susjedstvu labijala dosljedno se reflektira u -a-: jēsam, sē-dam, òsam, jēdan, osamdēsēt: Ōcu-mi-je već osamdēsēt gōdina. Jēsam-li-rǐko da-tō nē-mōš bōlje sǎvit.

Riječi: stǎklo, rǎž, vǎš, ũvik, mǐrtvac uvijek imaju takav glasovni lik. Díte-mi-se vrátilo pūno vǎši. Ŭvik ōn mōra njēšta zapǐskat. O-mrtvacu-se ũvik lípo gōvōri.

Poluglas u turskim riječima dao je najčešće -u-: sanduk, jastuk (često se kaže i vankuš). Podmēti-mi tǎj jǎstuk pōđ-glavu.

Sekundarni poluglas u Đnילו dao je -a-: Dǎnilo i Danílo. Pōzvao-sam prijatelja Dǎnila na-kǐrvaj.

Glas -v- pred slabim poluglasom vokalizirao se u -u-: útorak, ũzeo, ũzmem, ũnuć, udōvica. Njǐgōv ũnuć òvǐ gōdine zavǐšǎva stŭdije. Ako-u-útorak nē-uzmem nǒvu ōrmu, kŭpíću-si nǒva kōla.

Vokal -i- uvijek je sačuvan u oblicima: izbijen, ubijen, razbijen, probijen, pijan, sŭpijan. Dōšo-je kŭći pijan ko-mǎjka. Ljŭljō-se po-sokǎku razbijene glǎve.

Pod dugim akcentom i neakcentiranom dužinom jat se realizira dosljedno u -i-: snǐg, cvíće, lín, bíli, dílim, lípo, díte. Āvljia-joj-je ũvik pūna lípog cvíća.

2. dōnit, dōnila i doníla, pōnit. Dōniću-ti lípi dǎr kat-se-vrǎtim.

Produženi jat u Gpl imenica s kratkim jatom u posljednjem slogu dao je -je-: biljǐga, mǐdvjǐda, mjēsta, kōljǐna. Nǎ-puno mjēsta ljŭdi-su-se ōku-pili ũ-vrpe. Īmate-li biljǐga za pǎšoš?

U riječi nedjelja produženi jat u Gpl reflektiran je u -i-. Za-pǎr nē-dilja vrǎtiću-ti nǒvac. Otud i -i- u jednini iako bismo očekivali -je-: nē-dilja. Nēdilju-je bōg stvōrijo za-ōdmor. Otud, vjerojatno, pojava -i- u riječi ponēdiljak.

Iza -r- produženi jat u Gpl dao je -e-: mrǐža, vrǐća. Mētnili-smo pūno mrǐža ũ-Vuku i-izvŭkli nǐkoliko vrǐća rǐbe.

Jat pod dugouzlaznim akcentom dao je -i-: díte, vríme, crívo, iscí-pala, promínit, zvizda. S-tǐm crívimǎ ne-mōgu prǎvit kobǎsice.

Kratki jat dosljedno je reflektiran u -je-: Njǐmačka, kōljeno, ljǐšši, ljepōtica, ljǐšnjak. Pūno ljŭdi iz-mog sēla rǎdi u-Njǐmačkoj;

2. tjǐram, tjǐme, djǐteta, djǐtēsce, prǎdjed. Tŭ-je kŭću nápravijo još-mōj prǎdjed dōk-mi-je ōtac bíjo još mǎlo díte. Mǎra nije mōgla imat djǐteta. S-prǐdnje strǎnē kŭćnog tjǐmena mētnijo-je ciglenog pítla;

3. sjǐme, sjǐdíte, sjǐdím, izjest, cjǐpanica. Promínijo-sam u-sjemē-nari sjǐme za-sǐjanje. Dok-sjǐdím mǎlo-mi-je bōlje. Ovu cjǐpanicu nǐsmo mōgli raskōlit;

4. mjǐsec, pjǐsma, pōbjec, bjǐžat, vjǐšt, vjǐtar, vjǐrovat. Tǎko vjǐšto láže da-mu-mōraš vjǐrovat;

5. mèdvjed, svjèdok, cvjètā. Jābuka *cvjètā* al-nè-vjerujem da-će-bit plōda. Ōn-mi-je *svjèdok* da-nísam krīv;

5. u riječi *mjelur* kratki jat je dao *i*, a glas *h* dao je *-j-*: *mijūr*. Od *mijūra*-smo nāpravili kŭlen;

6. u riječi *čovjek* izgubilo se *v* pa smo dobili: *čovjek*. Dōbar-je ōn blijō čōjek.

Kratki jat iza *-r-* reflektira se u *e*: mrēža, trēšnja, vrēća, vretēno, bŭbreg, trēba, vrēmēna. Bōlili-su-ga *bŭbrezi* pa-je-dŭgo lēžō u-bōlnici. *Trēšnja*-je ōve gōdine slābo rōdila.

Dosljedno je, međutim, gōrila, progōrila, ōstarila. Kad-je-ōstarila, svā-joj-je kōsa pobīlila.

Isto se tako dosljedno ponaša: starjēšina, rjēčica. Rjēčica Lōncija-je ōve gōdine sāsvim presūšila.

Kratki jat u prefiksu *prē-* daje kratko *-e-* s uzlaznim akcentom: prēvarit, prēvrtala, prēkršten, prēmjestit. *Prēvrtali*-smo sīno od-jŭtra dō-noći.

Dugi jat u prefiksu *pre-* daje dugo *e* s uzlaznim akcentom: prēlaz, prēpis, prēskok, prēnos, prēvod, prēvoz, prēkor. *Prēlaz* preko-cēste-je ōznāčen bilim cŭtama.

Kratki jat dao je kratko *e* u prijedlozima prēd i prēko. Stājali-smo *prēt*-kućom do-pōnoći. Ōnī prēko-pŭta-su-se vesēlili dō-kasna.

Prefiks *pri-* ostaje neizmijenjen: pričekat, priprēmit, privōlit, prigrlit, pridōdat, prikljēsten. *Pričekaću*-te za-nōvac, al-sāmo do-sŭtra. Nísam-ga mōgo privōlit da-pōde s-mēmnom po-dŭva.

Kratki jat ispred *j* dao je *i*: sījem, smījem se, grījat, vijavica. Kat-se-*smtje*, vīde-mu-se dvī rūpice na-ōbrazu.

2. stāriji, prōstiji, poštēniji. Stīpo-je nēkoliko gōdina *stāriji* ot-Frānjē;

3. čistiji dalo je *čīšci*. Žīto-nam-je ōvē gōdine *čīšće* neg-lāne;

4. nīje, nísam. *Nīje*-ga bīlo cīli dān kōt-kuće.

Kratki jat ispred *lj* daje *i*: nēdilja, ponēdiljak, biljeg, Nēdiljka. *Nēdiljom* svī osim-mātere ĩdu nā-misu. U-*ponēdiljak*-mi ĩvo dōlazi iz-vōjske. U riječi *kudjela* jat daje *e*: kŭdelja.

Kratki jat ispred *o* koje je nastalo od *l* najčešće se reflektira u *i*: ūmijo, razūmijo, sjēdijo, vīdijo, gōrijo, ōstarijo. Nīje *ūmijo* tō nāpraviti pa-su-mu-drŭgi pōmogli. *Sjēdijo*-je krāj-peći i-grījo kōljena.

Jat se ne reflektira u *i* u: jēo, pōjeo, sjēo. Kad-je-*sjēo* na-stōlicu, *jēo*-je ko-da-trī dāna nīje vīdijo rānu.

Hīo dalo je *tījo*, ali i *tjēo* prema tjēla, Nísam-mu *tījo* posūditi kōla.

2. vrīo, zrīo, prēzrio, sāzrio, uzāvrio. Mōšt-je *vrījo* četnājst dānā. Ako je u pitanju pridjev, mjesto *o* na kraju imamo *l*: bīl, zrēl. Ōras-je *zrēl*, mōrali-bi-ga pōbrat.

Kratki jat u fleksivnim nastavcima u slijedećim kategorijama daje *i*: po zŭbima, na prstima, po bregōvima, na kōlima, po kōljenima. *Na-kōlima*-su vōzili klaševinu ĩs-polja;

2. zâvi, djëvõjki, mäčuvi, snâji, mäčki, Milki, Slâvki, gùski, tètki, slúgi, ràgi, dúgi, mâjki, po tõčki. *Milki*-je mòmak đârovo zlátni přsten. Ovoj *râgi* ne-pristaje ni-nâjnõvija õrma. Po-slúgi-mu-je pòslo vrëcu nùlera. Po-dúgi-se vídì da-će-prèstat kíša;

3. D-lsg mèni, tèbi, sèbi;

4. Isg tím, óvim, svím, jèdnim, mlâdim;

5. Gpl tí, òvi, svi, mlâdi, mâli;

6. D-I-Lpl tím, òvim, svim, mlâdim, mâlim;

7. 2. l. pl imperativa idite, dóдите, pòbjegnite, odsícite, vúcite, bjèžite. Ako-vas-ðce túć, ví-mu pòbjegnite;

8. Sjèdit, vídit, vòlit, mòlit; sjèdila, vídila, vòlila, mòlila.

Dugi jat iza *gn- gnj* daje *je*: gnjézdò, gnjèvan. Pòvadijo-sam iz-gnjézda mlâde gölubove. Kòmšija-je bíjo jáko *gnjèvan* štò-smo-mu polòmili jábuku.

U slijedećim riječima jat isto daje *je*: djëvõjka, djëvica, djëtélina, djëca, zjënica, cjelivat. Bila-je nâjlpša *djëvojka* u sèlu.

U primjerima kao: nešta, nekoliko; cesta jat je dao *e*. Dòbila-sam sâmo *nèkoliko* vrëćica sjëmena.

U slijedećim primjerima jat se reflektirao kao *i*: ðsim. *Õsim* küce néma ništa drùgo.

2. nísam, níje, nísu. *Nísam*-ga dânas ni-vídijo;

3. sikera. Sikera-je jáko túpa;

4. dví. Dòšle-su dví cùre iz-Gorjâna;

5. grijòta; síno; Vsg dite. *Grijòta*-bi bila da-mu-nísmo pòmogli. *Dite*, pâzi da-se-ne-òzlidiš.

Riječ *orah* ima više glasovnih likova. Negdje je jat dao glas *a*, ponegdje glas *i*: òra, òras, òraj; òrij. Najčešće se čuje oblik òras gdje je glas *s* u jed-nini dobijen prema množinskom obliku orasi. *Òras*-je prâvijo ladòvinu do-polòvice dvòrišta. Mrâz-je òpurijo *òrij* pa-níje bílo plòda.

Jat dosljedno daje *i* u riječima: kukùriće, vídim. Pítal *kukùriće* svâk jùtro u-ísto vríme. *Vidijo*-sam-ga kad-je-pâo sa-štâglja. *Vídim*-ja, néce tò dòbro završit.

Jat je dao *e* u riječima bòlest, kísel, kòren. *Kòren* òrasa-mi-je- pòdrovo tèmelj küce. Tèška-ga-je *bòlest* prikovala us-krèvet. Kùpus níje dòbar, níje dòsta kísel.

Glas *e* dao je *e* u riječima: ùzèt (od *zajeti*), pòčèt, jècam. *Ùzècu* tràktor čím dòbijem zájam. *Jècam*-je òve gödine dòbro pònijo.

Dugo vokalno *r* imamo u slijedećim riječima: křv, cřv, cřn, čřfst, žřvanj, břv, vřba, břst, mřs, mřsit. Lívi-si-je *břk* òštucovo više od-đesnog. Pòp mòže *mřsit* ka-ðce, a-nâma propòvída da-mòramo pètkom pòstit. *Cřn*-mu pétak, da-bòg dà.

Kratko vokalno *r* imamo u slijedećim riječima: řda, řvat se, přst křst, đřktala, Sřbin, cřven, đřven, přljav, třt, třčo, Řvât. *Řda*-mi-je izjela

svù cív ot-pùške. Svà-je *dřkatala* od-zíme kàko-je jáko pòkísla. Ot-píca íma nòs *cřven* ko-pàprika.

Vokalno *r* imamo i u riječima: třo, nàtro, ístro, gřlce. Níje imō nōž pa-je-dùvān *nàtro* dlānovíma. Šřpku-je dūgo třo šmřnglom, ali-je-níje ũglān-co. Pòtepo-se i-pāo pa-je-rāzbíjo *gřlce* ot-kòrřova.

Vokalno se *l* dosljedno reflektira u *u*: kúnē. Jòza *kúnē* ko-kòčijaš.

2. dūg, sūnce, sūza. Víno iz-Médičevca mi-je-bístro ko-sūza;

3. žúč, žút. Imō-je kaménce pa-je-operírō *žúč*;

4. bùva, vūče, vūk, vūna, pūž. Nàkupíli-smo pūnu kòrpu *púžēva*;

5. jàbuka. Posádijo-sam pēt rāni *jàbúka*. Jèdna-mi-se jàbuka osúšila;

6. dúbok. Mórō-sam iskòpat *dúbok* šānac da-odvédēm vòdu isprèt-kuće;

7. kobàsica. Nàpravíli-smo pedèsēt pári *kobàsica*.

Afereza se javlja u riječima: vāmo, onòlko, ovòlki. Dódi *vāmo* da-ti-pòkāžem.

U nekim riječima dolazi do sinkope: bjěšte, sjěte, třčte, pāste, glěte; òšo, òšla. *Bjěšte*, djěco, ídu bušáři. *Ošo*-je pretpódnē i-jòš-ga néma.

Apokopa se javlja kod infinitiva glagola i u imperativu: učínit, vídit, čút, písat, glādit; prēbī, ũbī, lí. *Ŭbī* tū džúkelu ako-néce čúvat kúcu. *Lí* poláko da-se-víno ne-rāzlíva.

Sažímanje *ao* u *o* vrši se u: sòník, sòníce, sóne. Po-lòšem sòníku nísam mògo íč *sònicama*.

Kod dvosložnih naglašениh glagolskih oblika ne dolazi do sažímanja *ao* u *o*, no kod trosložnih i višesložnih oblika imamo takve slučajeve: dào, zvào, pāo, krào; dòdo, pòzvo, pòkrō, čúvō, písō. Nísam-mu *dào* da-dóde. *Pòkrō*-mi-je svē gúske.

Kod višesložnih glagola nenaglašeni *ao* se također sažíma u *o*: síjo, smíjo se, pričeko, sípo, bjěžo, třčo, Júče-sam cíli dān síjo žíto.

Poredbena riječ *kao* glasi *ko*. *Ko*-da-nē-zna kàko-je dō-tog dōšlo.

Grupa *-bo-* u zàova dala je dugo *-a-*: zāva. Sùtra-će-mi dóc zāva íz-Gorjana.

Nenaglašena grupa *-bo-* dala je dugo *-o-*: mògō, rēkō, lēgō, kázō, čěkō, pòsō, kòtō (ova posljednja često ima i oblik: kòtal). Pozájmi-mi svōj *kòtō* za-māst. Ne-žúri, pòsō nēce úteć. U riječima sa grupom *-eo-* mjesto nje imamo grupu *-el-* sa dugim *-e-*: vrélce, sélce, stēlna. Krāva-mi-je stēlna pa-nēmam mlíka.

U grupi *-eo-* sa kratkosilaznim akcentom nemamo promjena: plēo, srēo, prēo. *Plēo*-je vrbove kòšare, al-je-slābo zarađívō.

Nenaglašena grupa *-eo-* se ne mijenja kod glag. pridjeva radnog: ũzeo, zāpeo, sàpleo, pōpeo, pōjeo. Zāpeo-je tòčkōm ò-dud i-slōmíjo-ga.

Kod pridjeva nenaglašena grupa *-eo-* daje *-el-*: kísel, dēbel, vēsēl, zrēl. Ove gòdine-nam-je kùpus prēviše *kísel*. Pōpijo-je dví, tří pa-je-bíjo *vēsēl*.

Riječ āndeo se izgovara āndel. Nē-bí-ga spásíjo ní-āndel nebēski.

Grupa *io* u inicijalnom i finalnom položaju daje *iio*: priiònit, vijòrit, diijònica, diijòba; pùstiio, báciio, zabòraviiio, pròliio, posúdiio. Váľjalo-je *priiònit* za-pòsò. *Pùstiio*-sam ù-polje svínje nà-klas. *Zabòraviiio*-sam pònit kòršòv s-vòdòm. *Posúdiio*-sam Máti svòju kòsu.

Grupa *uo* ostaje neizmijenjena u: çùo, izuo, òbuo, nàduo se. *Çùo*-sam kàko-me pret-kòmšijom kàraš.

Grupa *uo* u radnom pridjevu glagola III vrste daje *iio*: skìniio, ušti-niio, mètniio, itniio, klòniio, mlàtniio, pljùsniiio. *Uštiiniio*-ju-je zà-ruku dà-joj-je svè poplávílo.

Grupa *ae* daje *aj* u rijeçima: jedànajst, trinajst, šesnajst, sedàmnajst, devètnajst. Navršiiio-je *devètnajst* gòdina pa-su-ga-pòzvali ù-vojsku.

Glasovna grupa *a(j)e* dala je *e* u rijeçi zèc.

Grupa *e(k)a* ne mijenja se: nèkaki, nèkako. Kod najstarijih ljudi u selu çuje se: njàki, njàka, njàko. Što-rètko *njàki*, tàko-je mòralo bìt.

U rijeçi prijeko grupa *e(k)o* daje dugo *i*: priko. Dok-je-biiio *priko* kot-kòmšije, lópovi-su-mu pòkrali šunke s-tàvana.

Rijeç *prijatelj* prvobitno je, vjerojatno, glasila *pritelj*. Kasnije se ta rijeç proširila grupom *ija* i dala sadašnju rijeç sa današnjim značenjem. Međutim, zadržala se i rijeç *pritelj* i *prija*. Tako se međusobno oslovljavaju oçevi i majke mladenca sa oçevima i majkama mladenke i obratno. Žena i-jà bíli-smo u-gòstima kot-prítelja Ívè u-Prídvorju. Prítelj i-prija lípo-su-nas prímili.

Grupa *iji* u komparativu se ne mijenja: stàriji, zadovoljniji, vesèliji, vrèdniji. Samo komparativ *çistiji* može imati i oblik *çišçi* koji se podjednako upotrebljava kao i prvi oblik. Kòd-nas u-sèlu ù-crkvu ídu sàmo stàriji ljúdi i žene. Màrkov-je vinograd pùno çišçi ot-Fránjinog.

Grupa *o(j)a* uglavnom ostaje takva: stòjat, bòjat se; mðja, tvðja; pòjas. U poslednjoj rijeçi se vrši sažimanje u rijeç *pàs*. Obje rijeçi imaju različito značenje. *Pojas* oznaçava gajtan za vezivanje rubine-košulje, a *pas* znaçi 'struk'. U-*pàsu*-je Màrica nàjvitkija u-žúpi. (Stòjo-je na-çòšku da-vídi kùd-mu òde çúra.)

U rijeçi *çovjek* grupa *o(v)è* daje *oje*: çòjek, çòjeçe, çòjekom. Dè, kut-se-žúriš, *çòjeçe*, pòsò nèçe úteç.

Glas se *h* u rijeçi Duhovi gubi, ali sažimanje se ne vrši: Dùovi. Pòko Dùova-mi sìn dòlazi kúçi.

Niti grupa *uo* se ne mijenja u rijeçi *uoçi*: *Ûoçi* Bòžicia nàpado-je sníg i-jàko-je zaláðilo.

Pred nazalnim sonantom vokal *o* ostaje neizmijenjen: òn, òna, òni; ònda, òndi, òndale; kònj, konjòkradica; *Òndi*-smo pociпали i-naslágali dŕva. Kònji-mu vridè za-trí pára drùgi.

Grupa *ir* s dugim *i* ostaje neizmijenjena u rijeçima: vír, vágir, mír, çír, pír; kòmpir ili kròmpir, kòsir, mánastir. Po-*víru*-sam vídiio dŕ-bi mògla bìt ríba. Dòbili-smo tròja kòla krompíra.

Isto tako ostaje neizmijenjena grupa *ir* s kratkim *i*: çètiri, sírotka, síròma. I-tàko nàsrada síròma çòjek. Jedino u rijeçi sjèkira dobili smo oblik sikera. S-òvom túpom *sikerom* ne-mògu ništa nàpravít.

Glas *a* čuva se u riječima: rāst, nārāst, Kad-*narāste* študiraće medecínu.

Riječ *vrābac* dobila je oblik *vrēbac*. *Vrēpci*-su-mi svū mlādu salātu pōjeli.

U riječima grāblje, grābiti nemamo nikakvih promjena u smislu promjene *a* u *e*. Mōram kúpit nōve grāblje za-ōtavu.

Oblik riječi jarēbica ostaje neizmijenjen, ali se izgovara dvojako: jarēbica i jārebica. U-žitu-sam našo léglo mlādi *jarēbica*.

U riječi māhuna gubi se *h* pa imamo oblik māuna. Za-rúćak-smo imali kŭvāni māūna s pōovanom piletinom.

Prefiks *pra-* ostaje neizmijenjen u riječima dolje nave enim ali se one dvojako izgovaraju: prādjed i prādjed, prābaba i prābaba, prāunuk i prāunuk. Tō-je-još kŭća njegovog prādjeda i prābabe.

Oblik broja jedānaest u govoru ovog mjesta je jedānajst. Sa-*jedānajst* gōdīna ōtišo-je ōt-kuće.

Riječ vodēnica u govoru postoji, ali sa drugim značenjem: pīta i tōrta vodēnica. Ditetu-sam za-pēti rōdendan ispekla tōrtu *vodēnicu*.

Riječ *maćeha* ima glasovni lik *maćuva*. Māćuva-mi ni-sŭvog krŭva nīje dāla nā-pūt.

Riječ *pōslje* dosljedno se izgovara *pōslje*. *Pōslje* zdravo-mārije svē cŭre mōraju žŭrit kŭći.

Riječ *sīrutka* ima glasovni lik *sīrotka*. Nēmam sīrotke paščāvu za-prāsce mōram prāvit s-vōdōm.

Riječ *ōvamo* dosljedno se izgovara *vamo*, ali s dvojakim akcentom: vāmo i vāmo. Mōji prēoi dosēlili-su *vāmo* is-Prnjāvora kraj-Dērvēnte.

U govoru mjesta susreću se oba oblika riječi: stōjat i stājat. Upotrebljavaju se potpuno ravnopravno. Kat-se-vrātījo iz-bólnice nīje mōgo *stājat* bēš-štāka. Nē-može *stōjat* na-dēsnoj nōgi.

Glasovni lik riječi *tōlko* je *tōiko*. *Tōlko*-je bījo pijan dā-su-ga dvōjica mōrala vōdit kŭći.

Riječ *ōdozgor* ima tri govorna lika: ōdozgor, ōdōzgōr i ōzgor. Sva tri se podjednako čuju. U prva dva su različiti akcenti s tim što drugi ima i dužinu. *Odōzgōr* nīje mōgo vīdit da-ōn stōjī isprēt-kuće.

U riječima pētero, šēstero, ōsmero, dēvetero, dosljedna je grupa *ero*, ali petōrica, osmōrica, devetōrica. Njī *pētero* zājedno-su regrŭtirani. Dvōjica ōdu u-Niš, *petōrica*-će u-zrākoplōvnu škōlu u-Zādar.

U riječima grōb, grōblje, grobljānski nema promjena glasa *o* u *e*. Mōg brāta-su zākopali na-cērovačkom *grōblju*.

Riječ *može* ima takav govorni lik ali ne dosljedno jer se čuje i *more*. Bŭdi brēz-brige, *nē-može* (nē-more) ōn tēbi ništa.

U riječi *mjēhur* čuje se glas *u* ali u glasovnom liku te riječi *mjŭr*. I-od-mjŭra-smo nāpravili kŭlen.

Riječi šapŭtati, skakŭtati imaju glasovni lik šāptat, skāktat. Kat-sam-ju-kārō, sāmō-je *skāktala* s-nōgē nā-nogu. Kad-je-prēstala *šāptat*, znāo-sam da-se-prēstala mōlit.

Riječ jüčēr ima i drugi glasovni lik: jüčē. Oba se lika podjednako upotrebljavaju. *Jüčē*-ti nĭkako nĭsam mđgo dōc pōmoć.

KOSONANTIZAM

U govoru stanovnika sela Punitovaca glas *h* se izgubio: ócu, Őrgoš, ódat, ám, ládan, alápljiv, vätat, ĭtar. Glas *h* u grupi *hw* s ovim drugim glasom dao je *f*. *Fála* bögu da-je-něvrime prošlo bez-lěda. Ne-mögu já tōlko snöpōva *ĭvatit* kōlko-ĭi tí ĭtro bācāš. Isto se tako glas *h* gubi i u sredini riječi: snā, Gsg snāe, Asg snāu, Isg snāōm; ōra, ōrāa, ōraom; sirōma, siromāa, Dsg siromāu. No, glas *h* ponekad daje i glas *j*: snāja, snāje, snājom; ōraj, ōraja, ōrajom; Npl nĭjĭjovĭ, Ipl s nĭjĭjovim, a ponekad i glas *k*: sirōmak, Gsg siromāka, a ponekad i glas *v*: ūvo, būva, mūva, sūvo, kūvar. Őstō-je *sirōma* bes-krōva nad-glāvōm. Nātrēsli-smo pūnu vrēcu *ōrāja*. Dōbĭjo-je ūpalu srēdnjeg *ĭva* pa-je-mōrō ĭc dōktoru.

Krajnje se *h* u riječi isto gubi, daje *v*, *j* ili *k*: Gpl ōvĭ, tí, mōĭi, mlādi, dōbri, nĭj; grā, krū, otĭdo, dōdo; sūv, glūv, dūv, plāv (od plah); ōraj, plēj, mĭj (od mĭjch), smĭj; sirōmāk. Kāt-smo stĭgli dō-nĭĭ, bilo-je-već kāsno. Ponēsĭ frĭški *krūv* (ili kru) na-nĭĭvu za-risāre. Kāko-je ōn tō pripovĭdō, svē-nas-je vāto strāšan *smĭj*. Mĭjo nē-može kōvat dok-ne-pōpravi *mĭj* u-vēr-štetu. Sirōma čōjek nē-zna štā-bi od-zālā.

Glas *h* zamijenjen je glasom *v* u zĭvam. Dĭte-je pōspano kat-tōlko *zĭva*. No, kod mladih ljudi čuje se i zĭĕvam (bez *i*). Nēmōĭ tōlko *zĭĕvat*, poděraćeš ūsta.

Glas *h* nestao je u riječi sāhat na ovaj naćin: sāhat > saat > sāt.

Glasovni lik riječi lahko u ovom govoru egzistira kao lāko. *Lāko*-je tēbi kad-je-tvōĭ pōrez ū-pol mānĭi od-mōg.

U govoru se ne javlja sekundarno *h*: řda, zařdat, řvat se. Rĭne-je řda već-sāsvim izjela.

U riječi *vēnē* isto se ne javlja glas *h*. Mātića Māra vēnē ot-tĭžike ko-ōtkinit lĭst nā-suncu.

Glas *f* izgovara se tamo gdje mu je mjesto: Filip, fukāra, flāša, ĭĕfino, Jēfto, fāmilija, fābrika, fārba, Fābĭjan, fēnjer, Fērdo, štōf, škāf, Svĭnje-sam *ĭĕfino* kŭpĭjo ū-Đakovu. Nāpravi pūn *škāf* šćāve za-svĭnje.

U drugom slogu riječi kafa glas *f* zamijenjen je glasom *v* pa smo dobili glasovni lik kāva. Őčeš, Rŭžo, da-ti-skŭvam ĭednu cĭnu *kāvu*? Vōliš-li *kāvu* gōrću ili-slādu?

U slijedećim rijećima glas *v* se dosljedno izgovara: vōda, vŭćēm, vĭdim, vĕliki, vādit, vārat; vrēbac. Izvŭci *vōdē*, sĭne, i-napōĭi kōnje. *Vrēpci*-su-mu svē sjēme iščēprkali iz-zēmlje.

Međuvokalsko *v* dosljedno se tako izgovara: djĕvojka, ōvas, po-brĕgovĭma, silōvit, javāšluk, ōvan. Dōsta-mi-je-već nĭĕgovog *javāšluka*.

U rijeći čōvjek glas *v* se izgubio: čōjek i čōjek. Nē-bi tāj *čōjek* ni-mŭvu zgāĭĭjo.

Glas *v* između konsonanta i vokala sačuvao: gvôžde, svjêdok, cvjêtat, svêkrva, četvrtak, društvo, jedino se u riječi dići izgubio. Pomogni djêtetu, nê-može ôno sámo tô dić sa-zemljê.

U riječi svrâka glas *v* se sačuvao. Dânas-sam u-lôvu ùbijo dvî šôjke i svrâku.

Glas *v* sačuvao i između vokala i konsonanata: óvca, óvci, ovčári, krâvlji; óvdje. Friškog *krâvljeg* sîra ne-môgu-se nâjest, tólko-ga vòlim. Óvdje nîje dôbro stâjat kad-gîmî.

Glas *v* ne mijenja se u riječima: vrba, vrištala; vûga, vòli. Kat-se-lû-pila po-nôgi, vrištala-je od-bôla.

U riječima pàuk, pàučina, pàun, paunica ne dolazi do umetanja glasa *v* između samoglasnika. Bôme, kot-kôje-se cûre nâde pàučina u-kûći, tâ-se lâko ne-ùdâje.

Ne javlja se ni protetičko *j* u: úže, ùžina, ùžinat; ùlâr, zaulárit. Môram kúpit nðvi *ùlâr* za-ždrîbe.

Glas *j* se izgovara kao u književnom jeziku: jáje, jânje, jêdan, jedâ-najst, jarêbica, jêst, jêdem; sîjem, prijatelj, mòja, čiji, stârijî, prôstiji, nê-mojte, pričekaj.

Glas *j* se kod glagola tipa sâkriti, pòkriti u 2. licu jednine imperativa gubi: pòkrî, sâkrî, prikî, zâkrî. *Pòkrî* kònje pokròvcem da-ne-ozêbu.

Ne javlja se glas *j* ni u riječi nema. *Nêma*-ga îs-polja cili dân dôma.

Nema ni pojave sekundarnog glasa *j* u ôpet i ôpe. Ôpe-je slòmijò livçu na-kòlima.

U izgovoru glasa *š* nema nikakvih specifičnosti, on se izgovara kao u književnom jeziku: šêst, ùši, dðšo, Milošem, nâše, čêšljâ se, miševi. Bîjo-sam kûm *Milošu* u-svâtovima ù-Gorjânu.

Glas *č* se izgovara kao u književnom jeziku: čòjek, četiri, čêšljati se, čêlo, čiji, jûčêr, ôci, pòčmem, jêcam, vêče, kukurîče žûč. Svâku *vêče* kot-kòmsîje pòpijemo čâšicu, dvî njêgovog dôbròg mândičevačkog vína.

Isti je slučaj i s glasom *ž* koji se isto izgovara kao u književnom: žûč, púževi, úže, bðžicni, jêžom, nôž, žuljêvit, žût. Pòslje kíše já i-sêstra nâ-kupili-smo pûnu kòšaru *púževa*. U-Bentêzu-sam-si *nòžêm* nâsjeko îpu svi-bovine za-mêtlu.

Glas *ž* se u jeziku Punitovaca izgovara kao u književnom: džêp, džêzva, džemper; džigerica, džip; ôdža, izdžarati, ôdžacar, džâk, džámija. Máto-je dô sína da-úći za-ôdžâčara. Štrîkanje *džêmpera*-sam Bârici pûno plátila.

Riječ *Mađar* se izgovara sa *đ*. U-nâšem sêlu néma Mađará.

U riječi žandar čuje se isključivo glas *ž*. Prije râta sêlski mòmci su-nadalêko bjêžali od-žândâra.

Riječ *žbun* se uvijek ovako izgovara, nikada se ne izgovara *dž*. Svê-su kòkoši prêko-dâna u-žbûnu u-ladòvini.

Izgovor glasa *ć* ne razlikuje se od književnog: cí, cêr, cêrka, nôć, nô-čas, mâčuva, plêca, obêcat, ôplećak. Kuma-Mânda-je mòjoj Mârici îšlingala líp ôplećak.

U izgovoru glasa *d* nema razlike od onog u književnom jeziku: ògrādeno, mèða, gòspoda, tūdi, mlādi, slādi; rða, Đūrdevo, Đuro.

Odnos u izgovoru glasova *d : d : j : é* u riječi *god* sasvim je na strani glasa *d*. Kād-*god* dōdem, ùvik-me lipo prīme.

Glas *dz* u govoru sela Punitovaca postoji samo u sandhiju. *Òtadz*-bi ùvik bižo zādovoljan kād-bi čestito nāpravijo pòsō.

Glas *lj* se uvijek dosljedno tako izgovara: ljūdi, izljūbit se, pōlje, āljina, nēdilja, čēšljat se, zēmlja, pljūvat, òstavljen, prījatelj, prītelj. Svē-se djēvojkje u-sēlu čēšljaju na rāzdjel i-òpleću kīke oko-glāvē.

Glas *nj* se izgovara tamo gdje mu je mjesto. Ne gubi se ni u kojem slučaju, ni u kojoj poziciji: njōj, njēn, njihov, njūšit, njākat; kōnjima i kōnjima, kōnjetina, kōnjūšnica, gānjat, njōrgat; pānj; mānji, trēšnja, vōčnjak, jānje, žānjemo. Dōc-ču na-ūzinu, sāmo da-dām kōnjima zōbi. Kat-pōžānjemo žito, slōzićemo-ga u-krštāče.

Izgovor glasa *l* ne razlikuje se od književnog izgovora: lūk, klūpko, na čēlu; stāklo, čēlo; lāða, lādan, klāsje, mlād, kōla, māla, mētla, čēla, čēlinjak, lēða; lišće, klīn, blīzu, mlātī. Bāgrem-je pōčeo mēdit pa-mōram prēmjestit *čēlinjak* u-bagrēmik kot-Cērovca. Po-bórama na-čēlu vīdi-mu-se da-je-òstarijo. U-klāsju-je zřno bújno, biće-ga dōsta na-vāgi. Ne-mōgu lēða ispravī kōlko-me bōlē od-rāda. Jūčē-sam pōsījo jēcam u-Zāblācu.

Staro *l* na kraju sloga izgubilo se (prelaskom u *o* i sažimanjem), očevalo se uglavnom u imenicama i pridjevima i dalo *o* uglavnom u glagolskom pridjevu radnom: zāva (od zāova-zaava-zāva); stēlna, sēlce, grlce, kōtal, pōsal, kīsel, vēsel, ōbal, tōpal, bīl; sōnice, sōnik, prījōnit, dāo, zvāo, krāo; sījo, sipo, pričeko, bjēžo, mōgo, rēko; plēo, ūzeo, klēo. *Òtac*-mi-je nāpravijo nōve māle sōnice. Krāva-mi-je već-pēt mjesēci stēlna. *Grlce* mašinē za-mēso-je predēbelo za-crivo. Mōraš dōbro prījōnit za-pōsal ako-nēćeš da-ti-se-vřt ne-zakórovi.

U govoru Punitovaca *l* iza *o* se izgovara, iako bi se očekivao njegov prijelaz u *o* i poslije njegovo sažimanje; vōl, sōl, pōl, bōl, gōl, dōl, stōl. Pritisla-ga tāka bōl da-nīje mōgo ni-ūstat s-krēveta. Pādaće kīša, svā sōl-mi-je vlāžna.

Glas *l* se dosljedno izgovara u riječima tipa: vōliš, 3 lpl vōle, dīlim, dīle, 2 lsg imp. pōlī. *Dīlim* rāsadu svākom i-nā-kraju jā ōstanem bēz-nje.

I glas *n* se dosljedno izgovara tamo gdje mu je mjesto: učinijo, učinila, promīni, promīnila, poklōnijo. *Òpančar*-mi-je *promīnijo* òpanke za-vēči brōj.

Glas *k* ispred palatalnih vokala izgovara se kao u književnom: skīnijo, pōkiso, vēliki, pl dūboki, jābuke, pl žārki, vēlike. Dok-sam-stīgo s-njīve, pōkiso-sam ko-māš.

Kod izgovora glasa *g* nema promjene ispred palatalnih vokala: dūgi, dūge i dūge, pl prūge, drūgi, Dsg vlāgi, rāge, *Òve rāge* nē-mogu potēgnit nī-ko-jedan dōbar kōnj. Nīko *drūgi* osim-Jākše tō nē-zna nāpravī.

Zvučni suglasnici u finalnom položaju ostaju zvučni i na kraju rečenice, međutim pred riječju koja počinje s bezvučnim suglasnikom i oni prelaze u svoj bezvučni parnjak: zūb, grōb, bōg, mlād, snīg, tūd, čād, tvřd,

brôd, gríz. Dêсни ôbraz-mu-je ôteko kôlko-ga-je bôlijo *zûb*. Zàràšće tô bŕzo, ta-ôn-je-još mlâd. *Zûp*-si-je mórô dàt izvadit. *Gròp*-su jêdva îsko-pali kâko-je zêmľja bila súva. *Grís*-smo mórâli kùvat na-rízinoj vòdi jer-je-díte bôlijo trbùšćíc.

Glas *m* u nastavcima jasno se izgovara i čuje: pŕstom, nózôm, djêtetom, vòdôm, s mênom, s têbom, D-Lsg dôbrôm, Isg dôbrim, sľjem, nísam, dâm, sjêdim, stòjim, znâm. *Dôbrôm* kônju nè-treba fâlê, ôn-se sâm fâli. Mórâla-je ôtić dôktoru jer-se-pòsjekla *sŕpom* dok-je-rukovétala.

U govoru starijih ljudi se *ž* u riječi može zamjenjuje sa *r* dok kod mlâdih ljudi to nije tako čest slućaj. Međutim u riječi iženem to nije slućaj: môre, môremo, môrete; iženem, iženete, iženu. Tò-se nè-more pŕebit preko-nògê. Tò vî nè-morete sâmo tâko lâko nâpravit. Pŕčekaj mâlo da-iženem rubine pa-ću-dôć.

Osim u riječi išćem, išćeš . . . grupa *st'* dosljedno je dala *št*: gùšter, ušćinijo, pištit, vrištit, pŕekŕšten, pùšten, pùštam. Štò-god *zâišćem* ot-kòm-šije svê-mi dà. Mlâdi stâlno zadirkuje stârijeg i-nîkad-ga nè *pùšta* na-míru.

U riječi štap grupa *št* dosljedno se tako izgovara. Kat-sam-ùdarioj Šârulju *štápôm*, ôdbijò-sam-joj rôg.

U riječi moždjani imamo grupu *ždj*, u svim ostalim rijećima imamo dosljedno *žd*: zviždùkat, zviždít, zviždím, zdjêla. Râzabila-je porćulansku *zdjêlu* kâd-ju-je bŕisala.

Grupa *jt* dosljedno je dala *ć*: dôć, nâć, pŕić, úć, nâić. Zatvòri dôbro kokošínjac da-nè-more *úć* tvòrić.

I grupa *jd* dala je *đ*: dôđem, dóđi, pódimo, pŕîdemo, pŕêdemo. Kad-dôđem iz-vòjskê dôma, kúpiću-ti ľipi dâr.

Grupa *čr* dala je *cr*: cŕv, cŕvljiv, cŕn, cŕnit se, cŕven. Glêdaj kâko-se ľipo *cŕvèni*, da-ga-pùkneš po.ôbrazu pùko-bi-mu.

Grupa *čr+jat* dala je *cri*: crívo, pl críva, críp, s crípom, po crípu. Nísmo môgli nâdjet kobâsice, críva-su jâko pùcala.

U riječi črešnja grupa *čr* dala j *tr*: trêšnja. Djêci-sam nâbro pùnu kórupu *trêšanja*.

Novo jotovanje dosljedno se provodi: zêlje, kâmênje, smľlje, gľmlje, žbûnje; cvíće, brâća, trêći, ľâda, ľéda; ľišće, kŕšćanin, gvòžde, gròžde; nèćak, ròđak; gròblje, snòplje, divľji, dŕvľje. Kod imenica III deklinacije vŕši se jotovanje ali imaju nastavak -om: sòľjôm, kòšćôm, mãšćôm, kŕvľjôm. Pŕevíše-si jêlo začinila *sòľjôm*. Sâv-je bľjo zapŕskan svínjskom *kŕvľjôm*. Pridjevi na *ji* ponekad gube *j* ali se prethodni suglasnik ne jotira: pâsi, kôzi, ôvći, ľisići. Ôvći sir-je kòd-nas skùp zâto-što nêma ovâćâ.

Grupa *šj* se često u pridjevima izgovara bez *j*: kokòši. *Kokòša* sùpa-je nâjbôľja, ôna-mi dôđe ko-ľik.

Grupa *žj* se čuva osim kod pridjeva na *ji*: ôrùžje, Svetòblažje, râskrižje; bôži, vrâži. Mórô-sam íć u-*Svetòblažje* po-dŕva. Čòjeće *bôži*, pa-štò-to râdiš?

I u grupi *čj* glas *j* se izostavlja: ôvći, ľisići, gùšći, pâći: Lòvci-su îsko-pali ľisiću rùpu i-pòvatali mlâde.

Najnovije jotovanje imamo samo kod glasova *n+jat* i *l+jat*: Njemačka, kòljeno, ljepòta, ljèpši, òdnjegovat, njèžan. Pùno ljúdi iz-nàšeg sèla ràdi u-Njèmačkoj.

U riječima nègdje, nìgdje, pònegdje, gđjè izuzetno dolazi do jotovanja, s tim što *g* ispred *dj* ispada. Osim toga riječ gdje često se izgovara i di: nède, nìde, pòneđe, djè i di. *Djè* (di)-si bljio jüčè cili dån? *Nìde*, zido-sam u-bàrči štágalj.

Grupe *st* i *zd* se ne uprošćavaju već ostaju takve: crvènkast, pñst, pòst, kòst, mást, bòlest; jedànajst, šest; gròzd. Čèkamo-ga već-šèst nèdìlja, a-òn nìkako da-dòde. Zàšto-si ùbro tāj *gròzd*, pa-viđiš da-je-još-zèleni ?

Grupa *št* se u punitovačkom govoru održala: vjèšt, tåšt, mðšt, plåšt. Mårko-je òkretan i-vjèšt ràdnik.

I grupa *žd* se održala u govoru, iako vrlo rijetko u finalnom položaju. Sreće se u riječi dàžd kod starijih ljudi. Kod mladih je ona potpuno zaboravljena.

Grupa *tk* je uproštena i dala je *k*: kò; nèko, nìko, ìko, svàko. *Kò*-god bljio da-bjio, nèče dòbro pròc. Nìko nèma tåke kònje kò-što-su Fránjini.

Grupa *pt* se uprostila u *t*: tìca, tičùrina, tičica. Nàpravjio-sam kùćicu u-kòju mèćem ránu tìcama preko-zíme.

Grupa *pc* dala je *č*: čèla, čèlinjak, čèlar, čèlica. Ùbola-ga je čèla pa-mu-je-òko jåko nàteklo. Međutim, grupa *pc* u sredini riječi je očuvana: kòpča, zåkopčat, opčàrat, opčinit. Sviđala-joj-se njè *kòpča* na-blúzi.

Ni u grupi *pk* nije došlo do promjene, očuvala se: klùpko, klèpka, låpka, ståpka. Cùnjavoj kråvi vèžemo *klèpku* oko-vràta. Máće-se cíli bogòvetni dån ìgra s-klùpkom.

I grupa *ps* u riječi pšènica ostala je sačuvana. Òve gòdine ròdila-je pšènica ko-nìkada. Isti je slučaj grupe *ps* u sredini riječi. I ona se održala: ljèpši. Lípe-su òbadvi, ma-mèni-je Ståna ipak ljèpša.

Grupa *pšt* dala je u ovom govoru *pc*. Ona je ostala samo u riječi skupština: òpcina, opčènito, ùopce, ùopce ili òpce, ùopćeno. Òpce nè-znam kåko-mi-se tò mòglo trèfit. Sprèmam-se na-våšar pa-sam-mòrò u-òpcinu po-påsoš za-kråvu.

Grupa *ps* ostala je sačuvana: Gsg pså, psòvat, psèto, psòvka, psikat. Čùvaj-se tòg pså, òce ùgrist. Ta se grupa sačuvala i u sredini riječi: lpsat, òpsjeć, òpsada, klpsat, tepsija. Lpsò-je dok-je-svè pòoro.

U riječima gdje bi trebala biti grupa *gd* češće susrećemo grupu *dj*, rede samo *d*: dè, nède, nìde, dèkoji; di, diKOji. Sjème-je bílo jåko slåbo, iznikla-je-tek *dèkoja* ståbljika. Nåjbòlji-su-mu zgånci ot-čikvantiña, al-nìde ne-mògu nác sjème òd-njega.

U grupi *gd* ponekad se gubi *g* a nekad *d* pa imamo govorni lik riječi gdunja: gñnja i dñnja. Ovaj prvi lik je češći. Nåjviše vòlim jèst slåtko od-gñnja, såmo nè-mòž-ga nàpraviti jer-su-ùvik jåko pùšljive.

U riječi kci *ké* daje *č*: čí, čèr, čèrka. Máto-je òstavjio sñnu kùcu i-dèset jùtara zèmljè a čèri såmo dvå jùtra i frtål jùtra šùme.

U riječi htjela grupa *ht* nakon gubljenja *h* dala je *t*: tjèla i analogijom tjèò. Tjèla-sam tjèrat kråve nà-påšu al-je-pådala kíša, pa-sam-òstala kòt-kuće.

Grupa *kt* dala je *kć* u riječi *drkćat*. Nisam imala kòžu pa-sam-svã *dřkćala* od-zíme. Ta ista grupa ostala je sačuvana u riječi *nòkti*. Odsíci djè-tetu *nòkte*, vidiš da-se-ògreblo po-licu.

U riječi *sliva* grupa *sl* dala je *šlj*: šljíva, šljívik, šljívovica. Òve-će gò-dine bit málo šljívã jer-je-šljívik pùn gúsjenica.

U riječi *človek* nema glasa *l*. Ta riječ ima glasovni lik: *čòjek*. *Čòjek* *čòjeku* mòra bit na-pomòci.

U riječi *žlijeb* glasovna grupa *žl* je sačuvana samo ta riječ ima glasovni lik *žlib*. Po-zãrdalom *žlibu* cùri-mi vòda na-dũvar.

Grupa *gn* u *gnijezdo* i *gnjẽvan* ostaje ali se prva riječ izgovara *gnjẽzdo*. Kat-smo-krẽćili kũcu, nismo dírali lãstavićino *gnjẽzdo*.

Grupa *zj* sačuvana je u riječi *úzjahao* s tim što je glasovni lik te riječi *úzjao* (*úzjahao* > *úzjaao* > *úzjao*). *Úzjao*-sam kònja, al me-bilo strã. No, češće se mjesto glagola *úzjaat* upotrebljava glagol *úzjašit*.

U riječi *bòžićni* grupa *ćn* je sačuvana, međutim u riječi *sretna*, *sretno* dala je *tn*: *Bíla*-je svã *sřetna* kad-je-vídila da-se-vrátijo.

Grupa *vr* se čuva u: *vríme*; *vretẽno*; *vrãnac*, *vrãta*, *vrãna*. Cíli dãn-je bílo lípo *vríme*, a-glè sãd kíša.

U riječi *hvala* grupa *hw* je dala *f*. *Fãla* bõgu svè-se dõbro svíšilo. Međutim, *hw* se kao takvo ne čuje u *úhvatijo* jer se *h* izgubilo pa smo dobili glasovni lik *úvatijo*.

Grupa *p̄v* dala je također *f* u *úfat* se. Bõlje-bi bílo da-se-nisam *úfo* *ú-tebe*.

Grupa *th* dala je *tv* u riječi: *tvõr*. *Mãriji*-je *tvõr* nòčas pòklo svè pílice.

U riječi *oštra* od grupe *str* dobili smo grupu *štr*. *Kòsa*-mi-je *òštra* ko-brítva.

Grupa *mn* dala je grupu *vn* u *gúvno*. *Pròklijalo*-mi-je *žito* na-*gúvnu* ot-silni kíša. Međutim, u drugim riječima grupa *mn* se sačuvala: *sedãmnajst*, *osãmnajst*. *Navřšijio*-je *osãmnajst* gòdina pa-je-već-bíjo na-stãvnji (regrutaciji).

Grupa *m̄n* se tako čuje u riječi *mnõgo*, jedino se još kod najstarijih ljudi u selu čuje *mlogo*. *Mlõgo*-ga tí, prijatelju, nẽšta nãpriповida

U riječi *sumnja* čuje se grupa *m̄nj* kod mlađih ljudi, ali se kod starijih čuje *mlj*: *sùmlja*, *sùmljat*. *Ne-sùmljam* kat-tí tò kãžeš.

Grupa *gnj* u *jagnje* dala je *nj* pa ta riječ ima glasovni lik *jãnje*. *Zãklo*-sam *jãnje* za-ímendan.

Grupa *dn* u riječi *pòdne*, *jẽdna* sačuvala se ali se uprostila *gubljenjem* *d* u *pãdne* pa imamo glasovni lik te riječi *pãne*. *Nè*-da mu vrãg *mĩra* dok-nè-*pane* s-tãrabe.

U riječi *momci* grupa *mc* se sačuvala, iako je palatalizacija odlika govora mlađih ljudi u selu. Kod nekih starijih ljudi imamo oblik *Accpl* *mòmce*: *mòmci*, *mòmci* i *mòmci*; *mòmce*. U-kolu-su *mòmci* nãdigrali cùre. *Nãše*-se cùre nè-vole-bãš udãvat za-*mòmce* iz-*Jòsipovca*.

U riječi *sedãmdeset*, *osãmdeset* grupa *md* je ostala. No, u govoru sela postoje i govorni likovi tih riječi *sedãmdẽst*, *osãmdẽst*.

Od grupe *np* dobili smo *mp* u: jedàmput, crvèmpërka. Učiniš-li tō još-jedàmput, biće zlà.

Od grupe *tsk* u hrvatski dobili smo *ck*: ìvācki. Mōj mäterinji jèzik-je *rvācki*.

Grupa *čsk* se skraćuje *čk*: nìkšički, pètrovički, jùrički. Vōjni rōk otslùžijo-sam u *nìkšičkom* garnizōnu.

Grupa *tstv* dala je *ctv*: bogàctvo. U-Amèriki-je stèko silno *bogàctvo*, pa-je-kùpijo pedèset jùtara zèmljè kat-se-vrátijo.

U riječi društvo od grupe *štv* dobili smo grupu *štv*.

Grupa *-c b- > dz b-*: Òtadz-bi dāo svè na-svítu da-mu-je-sìn òstō kòt-kuće.

Grupa *-t s-* nastala je od grupe *-d s-* pa je k o d s e l a dalo: kòt-sela. *Kot-sèla* na-brigu se-Jōzo prevrñijō s-vōzom slāme.

Grupa *-t ž-* u p e t ž e n a dala je *-d ž-*: pèd ženā. U-nādnici-smo imali pèd ženā.

Riječ dvādeset se izgovara dvājst ili dvājest, dvājstjèdan.

U riječima pedèst, šezdèst, sedamdèst, osamdèst imamo sačuvane grupe *st*, ali u složenim brojevima s dva imamo glasovni lik tih brojeva sa *z* mjesto grupe *st*: pedèzdvdā, šezdèzdvdā, sedamdèzdvdā, osamdèzdvdā.

U riječi mōlenje nema glasa *lj*: mōlenje i molénje.

Glasovni lik riječi kukuruz je kokuruz. Jūče-smo pòsijali sāv *kokuruz* na-Grabiku.

Metateza se vrši u nekoliko riječi i to kod najstarijih ljudi u selu. Tako riječi būnar i bālega imaju glasovni lik būrān i gāleba. Vōda iš-škōlskog *burāna*-je nājbōlja za-kūvanje grāa.

U riječi māhuna nema metateze ali je njen glasovni lik māuna. Jā-ću bìt zādovoljan ako-mi-skūvaš (ili skūaš) *māuna* i-ispouješ pīle.

Glasovna grupa *št* u opština dala je *ć* kao i u riječima ùopće, ùopćeno, svećenik. Grupa *št* je, međutim, zadržana u riječi skupština. Zgrāda *òpćine*-je òdma do-mōje kùće. Gōdišnja vatrògasna *skùpština* održaće-se u nèdilju poslje-pòdnè.

Glagol ćutati ima glasovni lik šútiti. Cilo vríme dok-je-òtac divānijō mórō-sam *šútiti*.

Riječi nèdjelja i ponèdjeljak izgovaraju se nèdilja i ponèdiljak. U-*ponèdiljak* ìdem na-vèliki mārveni vāšar ù-Đakovo.

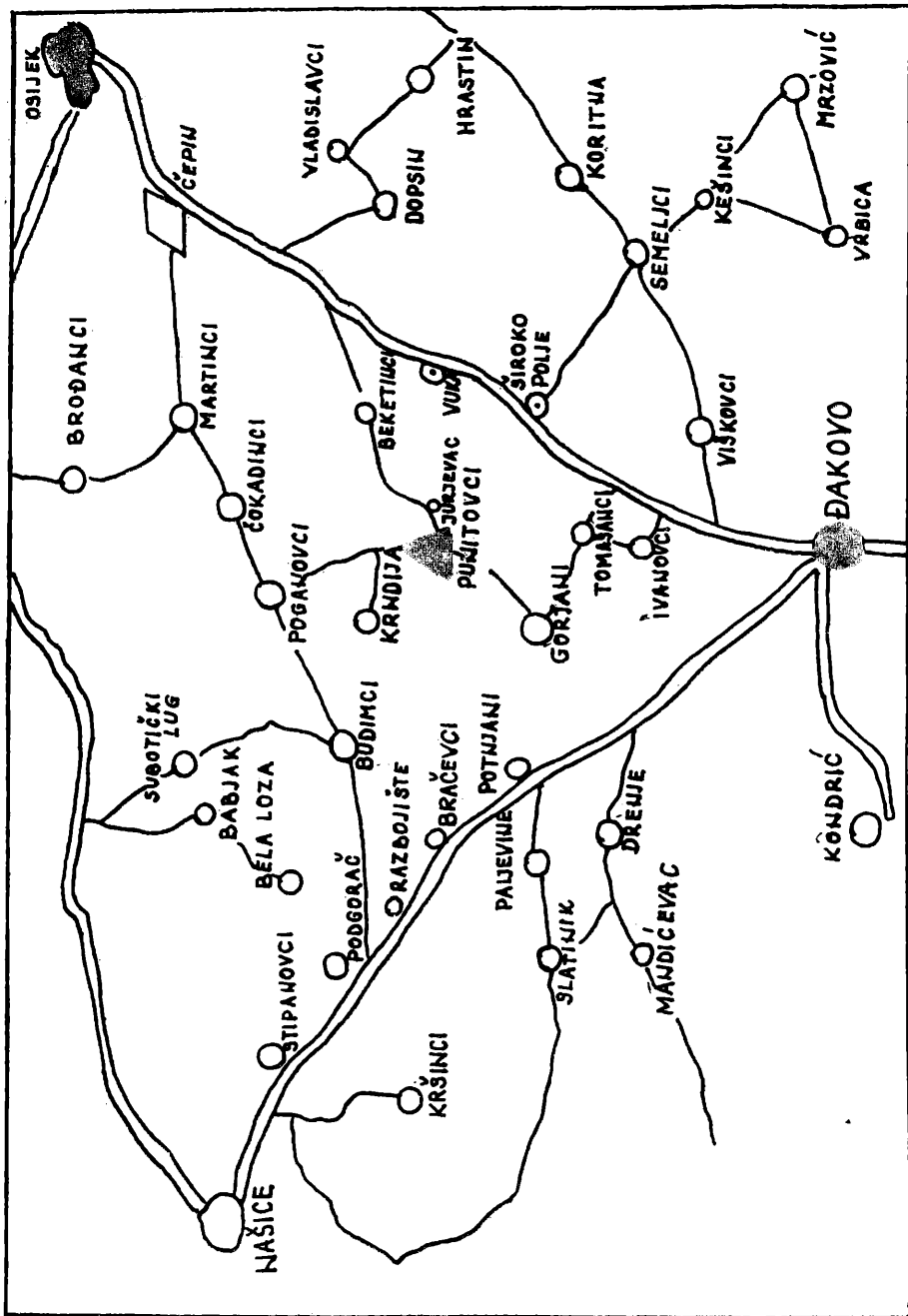
Govorni lik riječi *poslje* je pòslje. *Pòslje*-pòdne ìdemo brāt òno mālō grōžda u-vinograd.

Riječ *lijen* ima glasovni lik lìn. Tāko *lino* čeljāde još-nísam vidijo.

Riječi sād i sāda nemaju drugih glasovnih likova i u podjednakoj se mjeri upotrebljavaju. *Sād* (sāda)-ìdem u-Vodeničak i-nè-vraćam-se dok-svū djètelinu ne-pòkosim.

Pridjev donji ima glasovni lik dōlnji. Pròdo-sam u-pétak svè prāsce na-vāšaru u-*Dōlnjem* grādu u-Osiku.

U riječima bèz i bezòbrazan se vrlo, vrlo rijetko čuje glas *r*: brèz i brezòbrazan. Kat-sam-mu rēko, *brez-rīči*-je tō nāpravijo.

Zlata Škrbina

TERMINOLOGIJA TKANJA I OBRADJE LANA I KONOPLJE U SELIMA BILO-GORE S NAPOMENAMA O LOKALNIM GOVORIMA

*Radeno pod rukovodstvom
prof. dr Jovana Kašića*

I

U selima rasutim po slikovitim brežuljcima Bilo-gore lan i konoplja u prošlosti su se mnogo gajili. Gotovo svaka kuća imala je sve sprave i pomagala potrebna pri obradi ovih konopljika. Platno, koje se tkalo u kući, podmirivalo je sve potrebe ukućana. Ali pod utjecajem suvremenog gradskog načina života i praktičnijih kupovnih tkanina, ova djelatnost je potpuno zane-marena. Samo gdjejoja starica još ljubomorno čuva svoj náred ili tãru, kako ovdje zovu tkalački stan, da bi za vrijeme dugih zimskih večeri otkala po-koji ukrasni ručnik ili vilan za svoju unuku. Kod mladih ljudi danas o ovoj djelatnosti postoji samo blijedi spomen. Zato u želji da približežim leksiku vezanu uz ovu djelatnost koja izumire, obraćala sam se isključivo starijim ženama koje su se same bavile obradom lana i konoplje i u čijim sjećanjima ova terminologija još živi.

Prikupljajući građu, obišla sam šest starih seoskih naselja na zapadnim obroncima Bilo-gore, sjeverno od Bjelovara: Skucane (S), Staru Diklenicu (S. D), Domankuš (D), Zrinski Topolovac (T), Gornji Križ (K) i Jakopovac.¹

Ovo je granično područje između štokavskoga i kajkavskoga narječja. Milan Rešetar u svojoj knjizi „Der štokavičhe Dialekt“ 1907. ukazuje da je granicu štokavskoga narječja prema kajkavskom utvrdila uglavnom grani-ca nekadašnjeg turskog osvajanja. Granica, kako ju je Rešetar postavio, vrijedi za ovo područje i danas. Određujući tu granicu on navodi da se sje-verno od Diklenice i Domankuša, dakle, u Zrinskom Topolovcu, G. Križu i Jakopovcu govori kajkavski. Valja samo napomenuti da se u spomenutim

¹ Prvi historijski podaci o ovim naseljima potječu iz XIII vijeka, v. Kamilo Dočkal, *Srednjovjekovna naselja oko Streze*, Starine JAZU, knjiga 46, Zagreb, 1956, 145—202.

kajkavskim selima osjeća intenzivan utjecaj štokavštine, posebno u Zrinskom Topolovcu.²

U Skucanima, St. Diklenici i Domankušu živi pomiješano pravoslavno i katoličko stanovništvo, što je posljedica velikih migracija, naročito u 16. i 17. vijeku.³

Govor katoličkog stanovništva ne razlikuje se od govora pravoslavnog živilja. Govori se jekavskim govorom štokavskog narječja. Osobine govora, koje sam zabilježila u ova tri sela, prikupljajući leksičku građu, gotovo su identične s osobinama govora koje je opisao prof. J. Kašić u svom radu „O jekavskom govoru Velikog Grdevca sela jugoistočno od Bjelovara“.⁴ Izgovor vokala ne razlikuje se znatnije od standardnog izgovora vokala u književnom jeziku. Vokalni inventar, dakle, čini pet osnovnih slogotvornih glasova. U slogotvornoj funkciji može biti i glas *r* koji u toj funkciji ima i sve druge osobine samoglasnika.

Govor ima četvoroakcenatski sistem sa pravilima distribucije akcenta uglavnom kao u književnom jeziku. Iznimku čine uzlazni akcenti na jedno-složnim riječima zahvaćenim redukcijom vokala *i*: *dód, rád* (imperativ).

Refleks „jata“ je također standardan: pod dugim akcentom dvosložan, a pod kratkim jednosložan: *cvijet, snijeg, zvijer; djéca, vjéra*.

Kao i u književnom jeziku i ovdje umjesto kratkog „jata“ ispred samoglasnika *j* nalazimo *i*: *sījēm, smijem se, nije*.

Isto je tako i pred vokalom *o*: *vidio, óstario, vòlio*.

Kratko „jat“ iza *r* svodi se na *e*: *vretèno, mrèža, trèšnja*.

Najnovije jotovanje je samo djelomično izvršeno i nije dosljedno: *pered nīde, nēde, óvde, ónde, kūdelja (D), nēdelja (D), ima i kūdelja (S, SD), nēdelja (S, SD)*; redovno je *djèvoǝjka, tjèrati, djéca*.

Snažne su vokalske redukcije u slogovima iza akcenta (v. Govor V. Grdevca).

Najčešće se gubi vokal *i* i to: — u posljednjem slogu infinitiva: *prèst, tkāt, riljat, grebènat, pūšt*; — u imperativu: *dód, pomòzte, rád*; — u nastavku *-ić*: *štàpć, gràbć; izuzetak čine prezimena gdje ne dolazi do redukcije: Vūjanović, Smiljanić*; — u nastavcima — *ica, ina*: *třlca, klupćanca, bukovna, órajovna*. — u ženskom i srednjem rodu radnog pridjeva glagola VII vrste: *mòlla, ràdla, unakázlo*; — u višesložnim riječima uopće: *vratlo, učtelj, mòtka, ali je uvijek: politika, neprilika*.

Vokali *a, e, u* ispred *o* sažimaju se u *ō*: *dòšō, ùzō, pōginō*.

Konsonantski sistem također se uglavnom podudara sa prilikama u književnom jeziku. Odstupanja od književnog jezika su slijedeća;

² Rudolf Strohal u članku *Dijalekti u današnjoj bjelovarsko-križevačkoj županij* navodi da u Topolovcu govore katolici mješavinom kajkavsko-štokavskom. Nastavni vjesnik XXVIII (1919—1920), 114.

³ O doseljavanju Srba štokavaca u ove krajeve govori A. Ivić, *Migracije Srba u Hrvatsku tokom 16. i 18. stoljeća*, Srpski etnografski zbornik 21 (Naselja i porijeklo stanovništva), Subotica, 1926, 61.

⁴ Zbornik za filologiju i lingvistiku, knj. VI, Novi Sad, 1963, 149—157.

Glas *h* je gotovo dosljedno izgubljen ili je zamijenjen glasovima: *j*, *v*, *k*: itac, rána, ðmā; ali háljina (S, D); snàja, ðraj, ùvo, bùva; siròmak.

Suglasnička grupa *hw* svodi se na *f*: fála, vátat.

U konsonatskoj grupi *vl* često izostaje *v*: lákno, lās, lāt, ali vlāk, vlāga, vlāst.

Suglasnik *p* se gubi ispred *š*, *t* i *č*: šenca, tica, čela.

U govoru se najčešće ne pravi razlika između *ć—č* i *d—dž*. Ovi glasovi se izgovaraju kao umekšan *č* i *dž*, kao što je u susjednim kajkavskim govorima.

Za tvorbu kondicionala u svim licima jednine i množine upotrebljava se okamenjen lik *bi* (sa reduciranim *i*) koji se veže uz glagolski pridjev radni u potrebnom rodu i broju: dōšō b' ja da mōgu; mī b' vam dāli i sl.

U Zrinskom Topolovcu, Gornjem Križu i Jakopovcu živi pretežno katoličko stanovništvo koje govori, kako je već naglašeno, kajkavskim narječjem. O govorima ovog kajkavskog kraja nisam u dijalektološkoj literaturi našla podataka, osim znanstvene obrade i sistematizacije akcenata u kajkavskom narječju koju je dao prof. Ivšić u djelu „Jezik Hrvata kajkavaca“⁵ te već spomenutog Strohalovog općeg pregleda dijalekata u bivšoj bjelovarsko-križevačkoj županiji. Prilikom sakupljanja terminologije vezane uz obradu lana i konoplje nešto detaljnije bilješke učinila sam o govoru Jakopovca, sela istočno od Zrinskog Topolovca i udaljenog od njega svega 4 km. Iznijet ću neke od tih osobina. One se uglavnom susreću i u druga dva sela.

U ovom govoru imamo tri akcenta: //, ˘ i ~. Prema podjeli prof. Ivšića po akcenatskim osobinama ovaj govor pripada križevačko-podravskoj zoni (mlada kajkavska grupa), bez oksitoneze // tipa ženā i sa potpunom metatonijom akcenta ˘ i ~ tipa mlātiti, mlātīm. // se akcent često izgovara nešto uzlazno i produljuje se u ~: bētvo mjesto bētvo > betvō, lōpata i jagōda mjesto lōpata i jagōda.

U osnovi ovog govora nalazi se sedam vokala kao i u većini kajkavskih govora:

i	u
e	o
e	o
	a

Glasovi *ɛ* i *ɔ* su zatvoreniji od *e* i *o*, a ovi su opet nešto širi od književnih glasova *e* i *o*.

Refleks „jata“ i poluglasa je : vëra, dëte, dënes ali dān, tāst, dëska, zëlva.

Praslovenski nazal stražnjega reda i vokalno *l* dali su *u*: stūpa, rūka, zūp, sūnce, žūč, pūš.

Kontinuanta praslovenskog nazala prednjega reda je *a* i *e*: jāčmen, žāludec, pēt, semēna, imēn (gen. pl.).

Fonem *ɔ* susreće se u: tkāmɔ, znāmɔ, dāmɔ (1. l. pl.); ponekad se čuje: znāmu, dāmu.

⁵ Ljetopis JAZU, sv. 48 za god. 1934/35, Zagreb, 1936, 47—48.

Pod dugim akcentom *a* se često pojavljuje kao diftong: nâ^ored, râ^oniti, natkâ^ovana.

Vrlo je čest protetički suglasnik *v*: vûvo, vučiti, vučitelj, vûš.

Od konsonantskih osobina veoma je uočljivo umekšavanje glasa *l* kad se nalazi ispred *i* i *e*: pûkalji, mikalje, orâlji, prëlji, tkâlje (glag. prid. radni), kôljec, daljeko, čak i biljo, kljûpko.

Ponekad se i *n* ispred *i* i *e* umekšava: čûnjek, žgânjica.

Kod *nj* nema metateze kao u nekim kajkavskim govorima. Govori se: kônj, kôstanj.

Konsonant *h* se i ovdje izgubio ili se zamjenjuje sa *j*, *v* i *f*: râ^oniti, râ^ost, lâčče, ôrj, snêja, vûvo, v fiži, krûf.

Kao i u drugim kajkavskim govorima krajnji se zvučni suglasnici izgovaraju bezvučno: zûp, mûš, čřf, vrâk, nôf.

Glas *l* se čuva na kraju sloga: vzël, zvâ^ol, kôtel, čisëlница.

Palatalno *r* se čuva: škârje, môrje.

Čuva se stara konsonantska skupina *čr*: čřf, črêšnja.

Kontinuante praslovenskih palatala **t'* i **d'* su *č* i *dž*, ali se ovi glasovi izgovaraju nešto mekše nego u štokavskom narječju *noč*, *mêdža*, *prêdža*.

Refleks praslov. skupina **st'*, **sk'*, je *šč*: konôpljišče, kôsišče, zamâščen.

U skupini *tvr* nestalo je *v*: četřti, četřtek, trđôča.

V je nestalo i iz skupine *vl*: lâkno, lât, lâs.

Skupine *tl* i *dl* prelaze u *kl* i *gl*: mêkla, glêtvo.

Promjena *t* u *k* provedena je u: kmíca, kmíčen.

Skupina *ml* često prelazi u *mn*: mnêko, mnadê nec.

Sudbina grupe *v* sa poluglasom je tipična kajkavska: dôvica, vbôla, vnûka, sâki.

Od morfoloških značajki zapaža se da imenice muškog roda imaju kratku množinu, tj. nema proširenja *-ov* *-ev* i ne provodi se druga palatalizacija: vrâgi, brêgi, vûki.

U gen. pl. najčešće je nastavak *-ov*, odnosno *-of*: lõncof, nõžof.

Kod imenica ženskog roda dativ i lokativ ima stari završetak *e*: bâte, dûše; — u instr. sg. je u: z bâbu; — gen. pl. je kratak: bâp, říb, rûk, knjîg; — dat. i instr. pl. imaju stare završetke *-am*, *-ami*: bâtebam, z bâtebami, z knjîgami.

Komparativi pridjeva su: dôber, bôlši, gôrši.

Lične zamjenice imaju dativ i lokativ: mêne, têbe, sêbe, a instr. z mêno, z têbo.

Infinitiv glagola završava se na *-ti* i *-či*, a uz glagole kretanja upotrebljavaju oblik supina: pêm spât; ôtišel je sêjat.

U oblicima prezenta glagola môći *že* je zamijenjeno sa *re*: môrem, môreš, môre, morêmo, morête, morêjo.

Budućnost se izriče svršenim kratkim prezentom glagola biti i glag. pridjevom radnim: bôm ga pital.

II

U svih šest spomenutih sela pređenje, tkanje i tome pripadne pojedinosti: od pripreme predivnih vlakana, korak po korak od čupanja iz zemlje, preko močenja u močilima, sušenja, trenja u stupi, odnosno trlici s otpadom pozdera, grebananja, savijanja očišćenoga prediva u povjesma, dalje pređenja, premotavanja niti, snovanja i napokon tkanja, dakle, svi tehnički postupci odvijali su se istovjetno uz korišćenje istovjetnih sprava i pomagala. Ni u terminologiji nema velikih razlika.

Osnovna terminologija je uglavnom praslovenskog porijekla pa niz identičnih naziva susrećemo i kod drugih slovenskih naroda. Uzmemo napr. dijalektološki riječnik: „Лексика Полесья”⁶ naći ćemo riječi kao: *белить, бѣрдо, близна, веретено, іребень, доткать, клубок, кудель, мотовило, мыкать, ничаница, основа, пасмо, перебар, повесмо, прядиво и др.*

Slične ili iste termine zabilježila sam i u ovim selima. Dakako, i u ovom kraju, jer se radi o dva narječja razlike su svedene uglavnom na različite reflekse pojedinih praslovenskih glasova ili akcenatske prirode prema primjerima istaknutim u prvom dijelu rada.

Zabilježila sam oko 150 riječi. U spisak sam unijela i neke riječi koje se samo djelomično uklapaju u ovu terminologiju. Izvan ove djelatnosti one se upotrebljavaju sa drugim značenjima: čúnak, daščica, glávica, grābljice, kùja, ósnova i dr.

Prikupljenu građu uporedila sam s Vukovim riječnikom,⁷ Rječnikom JA⁸ i Etimologijskim rječnikom.⁹ Od zabilježenog materijala u Vukovom rječniku nisam našla ove riječi: bātvo, bjelitka, dúpljānje, dúpljati, frk, frkati, grebēnār, ivērānje, ivērati, klūpčanica, kōpērta, máhalo, náred, nátkiv, natkivati, ničanice, nītnjak, ogrebēnati, perútnica, prāmice, prēbor, predēno, prītkivāč, prītkivati, púkati, rilj, riljanje, riljati, ručičati, ručnik, skōčići, snōvača, sprūšci, škripci, špūlja, špūljnjak, tláčnik, tflac, tukač, vilān, vitlenice i vft. Nisam, naravno, našla ni riječi koje su vezane isključivo za kajkavske govore: dvōjceki, gregūrščak, mikati, mōtvus, omīkača, omīkati, prēlo, rāoljice, sprūgljice, tūrjača. U Rječniku JA nisam naišla na slijedeće riječi: bjelitka, dúpljānje, dúpljati, frk, gregūrščak, klūpčanica, nátkiv, perútnica, prāmice, špūljnjak i vitlenice, a zabilježene su sa drugim značenjem: blízne, daščica, grābljice, kōpērta, mōtvus, omīkača, pāljuje, prēbor i skōčići.

Termini su u rječniku svrstani abecednim redom. Način obrade je slijedeći: na prvo mjesto, kao odrednica, stavljen je književni oblik riječi (štampano kurzivom), a zatim dolaze gramatičke oznake za vrste riječi (m, f, n — za imenice muškog, ženskog i srednjeg roda, adj. — za pridjev, sv. — za svršene glagole, nesv. — za nesvršene). Nakon gramatičkih oblika data su objašnjenja. Riječi u definiciji koje se javljaju i kao odrednice složene

Москва, 1968, Н. Г. Владимирская, *Полесская терминология ткачества* 193—280.

⁷ *Srpski rječnik* (1818) Beograd, Prosveta, 1969.

⁸ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb, knjiga 1—23.

⁹ Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb, 1972, knjiga 1—3.

ne su sa proredom. Ispod odrednice, nešto uvučenije, navode se dijalekatski oblici i izvori. Govorne osobire štokavskih sela, kao što su redukcija vokala i u infinitivu (grebènat') i nastavcima -ica (glàv'ca) i sl. nisam u rječniku posebno isticala jer je na njih ukazano u prvom dijelu ovog rada.

III

bätvo n. struk kakvoga bilja, stabljika

bětvo — stabljika lana (T, K, J)

bijèliti, bijelim nesvr. činiti bijelim; žene su prije tkanja bijelile pređu na suncu, nakon tkanja bijelile su platna (S, D, S, D)

bèljiti (T, K, J)

bijèljenje n. gl. imen. od *bijèliti* (D, S, S, D)

břlo n. pokretni dio tkalačkog stana u kojem je smješteno *břdo* (D, S, S, D, T, K, J)

bjelina f. pređe, platna. Ako se želi postići bjelina pređe, mora se više puta lužiti (S, D)

bjèlitka f. drvena posuda koja služi za *bijèljenje* pređe, platna (S, D, S, D)

beljiknica (T, J)

blizna f. greška u tkanju. Kad tkalji pukne nit u osnovi a ne zapazi već tka dalje, na platnu ostaje blizna (S, D, S, D)

blizne f. pl. vrsta tkanja sa po dvije niti „tkanje u blizne“ (S, D)

břdār n. majstor koji pravi brda za tkalački stan (S, D)

břdo n. gen. pl. *břdā*, dio tkalačkog stana načinjen od trske. Kroz brdo se provlače niti osnove, te se njim sabija *potka* (S, D, S, D, T)

cijèpac, *cijèpca* m. gen. pl. *cijepācā*, štap što stoji u predi između niti i gornjeg vratila (S, D)

cijèpci pl. štapovi na ničanici koji drže niti (D, S, S, D)

cmiljiti, *cmiljim* nesv. vrlo tanko *presti* (D)

cmiljenje n. vrlo tanko *predenje* (D)

čisanica f. gen. mn. *čisanicā*, tri žice u pasmu pređe, malo *pasmo* ima 20, a veliko 40 čisanica (S, D)

čisamca (S)

čisenca (D)

čisēlnica (T, K, J)

čúnak, *čúnka* m. dem. od *čún*, tkalački, pokretni dio u koji se umeće kalem za potku (S, D, S, D)

čúnjek (T, K, J)

čilim m. prostirka sa raznim šarama tkana vunom (S, D, K, S, D)

dāščica f. dem. od *daska*, 1. umeće se u tkalački stan i pomoću nje se šara platno, 2. služi pri izradi pojaseva od vune ili pređe. (D, S)

dēščica (T, K, J)

dòtkati, *dòtkām*, svr. 1. završiti tkanje, 2. dodati tkanju nove niti (S, S, D)

- dotkívanje* n. gl. im. od *dotkívati* (S, S, D)
dotkívati, *dòtkivām* nesv. što i *dòtkati* (S, S, D)
drúg m. motka, pritka kojom se močenice pritisnu na dno močila (S, D, S, D, T, K)
dúpljānje n. gl. im. od *dúpljati*, radnja kojom se ukrašava tkanje (S, D, S, D, T, K)
dúpljati, -ām, nesv. šupljikati, ukrašavati platno prilikom tkanja šupljikama (S, D, S, D, T)
dvōjceki m. pl. greška u tkanju, blizna (K, J)
frk m. sprava za izradu vretena. Pastiri su čuvajući stada frkali, tj. strugali naokrug vretena (S)
frkati, *frkām* nesv. strugati naokrug, vrtjeti, sukati (S)
glāvica f. dem. glava pl. glāvice, sjeme lana, konoplje (S, D)
grābljice f. dem. od grāblje, dio tkalačkog stana, letvice sa zupcima između kojih prolaze prāmice prilikom navijanja pređe na vrátilo. (S, D, S, D)
grēben, *grēbena* m. gen. pl. *grebénā*, sprava sa željeznim zupcima. Služi za češljanje, grebenanje lana i konoplje (S, D, S, D, T, K)
grebēnār, *grebenára* m. gen. pl. *grebenárā*, čovjek koji izrađuje grebene (S, D)
grebēnati, *grebēnām* nesv. vlačiti, češljati pomoću grebena (S, D, S, D)
gregūrščak m. naziv za lan po danu sijanja (12. III Grgūr) (T, K)
gužvica f. dem. od gužva, uže kojim se vežu ručice lana (S, D)
ivèranje n. gl. im. od *ivèrati*, tkanje u dvije šare obično na torbama (S, D, S, D)
ivèrati, *ivèrām* nesv. utkivati šare (D, S, S, D)
jedīnica f. jednožično platno, rijetko platno što se tka u jednu žicu (D)
 jednōžička (S)
klūpčanica f. kutija gdje stoje klupka pripremljena za snovanje (D, S)
 klūpčenica (T, K)
klūpko n. pl. klupka gen. pl. *klubákā*, namotaj pređe loptasta oblika (S, D, S, D)
 kljūpko (K, J)
kòkōška f. klupko na poseban način motano, dugoljasto (S)
kolōvrāt m. preslica s kolom koje se pokreće nogom (S, D, S, D, T)
 kolōvrt (J, K)
kōnoplja f. biljka, daje čvrsto vlakno za izradu grubih tkanina i užadi (S, D)
kōnopljan, -a, -o odnosi se na konoplju; načinjen od konoplje (S, D, S, D)
kōnopljište m. zemljište na kom je zasijana konoplja ili gdje je bila zasijana (S, D, S, D)
kōpërta f. prekrivač za krevet izrađen na daščicu (S, D, T)
kōtlac, *kotlāca* m. zamka u nitima kroz koju se uvlače niti osnove (D, S, S, D)
 kōtuc (J, T, K)

- kùčine* f. gen. pl. kùčinā, kratka i zamršena vlakanca što ostaju nakon prvog grebenanja na grebenu (D, S, S. D)
- kùdjelja* f. grubo vlakno koje ostaje na grebenu nakon grebenanja lana i konoplje; konopljina ili lanena vlakna pripremljena za pređenje
kùdelja (S, S. D)
kùdelja (D)
- kùdjeljast* -a, -o koji je kao kudjelja
kùdeljast (S, S. D)
- kùja* f. štap za okretanje vratila na tkalačkom stanu (S, D)
- kvāka* f. gen. pl. kvākā, kuka kojom se u močilu kvači lan i konoplja (S, D, S. D)
- lān* m. biljka iz porodice konopljika (S)
- lānen* -a, -o, adj. koji je od lana; laneno platno (S, D, S. D)
- māhalo* n. sprava na koju se namata pređa, m o t o v i l o
mávalo (D, T, K, J)
- māhati*, māšēm nesv. m o t a t i pređu na mahalo
mávati (D, T, K, J)
- mīkati*, mīkam nesv. g r e b e n a t i, vlačiti (T, K, J)
- mòčenica* f. svežanj lana ili konoplje priređen za močenje (30 ručica) (S, D, S. D)
- mòčilo* n. mjesto gdje se moči lan i konoplja (S, D, S. D, K)
- mòčiti*, mòčim nesv. kvasiti (D, S, S. D)
- mòsūr*, mòsūra m. cijev za namatanje pređe (D, S. D)
- mòtati*, mòtām nesv. n a v i j a t i pređu (S, S. D)
- motòvilo* n. sprava za motanje pređe (S, D)
mòtvus m. čvor koji se veže za početak i kraj niti na motovilu (T, K, J)
- nabijati*, nàbijām nesv. udarajući stupom mrviti p o z d e r sa lana i konoplje (S, D, S. D)
- namotávati*, namòtāvām nesv. pređu na klupko (S, D, S. D)
- nàred* m. tkalački stan, t à r a (D)
nā°red (T, K, J)
- nátkiv* m. ono što je natkivano, što se natkiva (S, D)
- natkívati*, nàtkivām nesv. ukrašavati ručnike natkivom (S, D)
- navítak*, navítka m. pređa navijena na vratilu (S, D, S. D)
- navijānje* n. gl. im. od n a v i j a t i (D, S)
- navijati*, nàvijām nesv. namotavati (D, S)
- nàviti*, nàvijēm sv. pređu na vratilo (S, D, S. D)
- nīčanice* f. pl. nizovi petlji kroz koje prolazi pređa, a nalik su na b ř d o
(D, S, D)
nīčenice (K)
ničēlnice (J, T)
- nīti* f. pl. žice u tkanju (S, D, S. D)

- nītiti*, nītīm nesv. uvoditi pređu u nićanice u tkalačkom stanu (S, D)
nītnjāk, nītnjāka m. sprava za izradu nićanica (S)
ògreb m. ono što ostaje na grebenu (S, D, S. D)
ogrebènati, ogrebènām n. poslije obijanja lan i konoplja se ogrebenaju na grebenima (S, D, S. D)
 omikača f. ogrebenane dvije ručice lana spojene zajedno daju jednu omikaču (T, K, J)
omīkati, omīkam sv. ogrebenati (T, K, J)
òsnova f. pređa navita za tkanje, uzdužne niti, a potka poprečne (D, S, S. D, T)
osnovati, osnujēm sv. naviti pređu za tkanje (S, D, S. D)
osnútak, osnútka m. osnova prije nego se stavi na tkalački stan, osnutak na snovači (S, D, S. D)
 osnutek (T, K, J)
òtkati, òtkām sv. završiti tkanje (S, D)
òvršak, òvrška m. vrh lana sa sjemenom (D)
ozímac, ozímca m. lan koji se sije pred zimu (u XI mj.)
 zímac (S, D)
 zímec (T, K, J)
 pǎljice f. pl. cijèpci (T, K, J)
pǎsmo n. više čisanica uzeto u jedno (malo pasmo 20 čisanica, a veliko 40 čisanica) (D, S, S. D, K)
perútnica f. dio kolovrata, metalna osovina na koju se stavlja šuplja (D, S)
plátno n. tkanica
podnòžnik, podnòžnika m. podnoška na kolovratu (D)
podnožnici m. pl. dvije daščice u tkalačkom stanu na kojima stoje noge prilikom tkanja i pokreću niti. (S. D)
 podložnjâki (T, K, J)
 podnòžniki (S)
pòtka f. niti koje se utkivaju u osnovu (S, D, T, K, J)
pòvjesmo n. svežanj lana koji se navija oko preslice kad se ide presti, najbolji dio lana (D, S, S. D)
 povšsmo (T, K, J)
pòzder m. trunje što otpada prilikom nabijanja lana i konoplje (S, D, S. D)
 pazdërje (K, J)
 pozdirje (T)
pràmice f. pl. 12 niti na snovači (mjera), 5 pramica čini jedno pasmo (S, D, T, K)
prèbor m. kuke na snovači gdje se prebiraju pasma (S, D)
predèno n. 10 ili 12 pasama zajedno daju predeno (S, D)
prédènje n. gl. im. od presti (S, D)
prèdivo n. 1. lan, 2. pređa, ono što se prede (S, D, S. D)
 predivo, lan (T, K, J)

- prěda* f. sve što je opredeno (S, D, S. D, T, K, J)
- prélo* n. prelje se okupljaju na prelo da zajedno predu (S, D)
- prělo n. rupa na preslici (T, J)
- prělja* f. žena koja prede (S, D, S. D)
- prěslica* f. drvena sprava pomoću koje se prede (D, S, S. D, T. K)
- prěsti*, *prédēm* nesv. izvlačiti nit iz povjesma ili kudjelje (D, S, S. D, T, K, J)
- prítktiváč*, *prítktiváča* m. komad platna koji se omata oko prednjeg vratila pa se na nj prítkiva (D, S)
- prítktivati*, *prítktivām*, ukras u platno (D, S)
- púkati*, *pūčēm* nesv. čupati, vaditi iz zemlje lan ili konoplju (S, D, T, K, J)
- râ^oljice* f. pl. grãbljice (T, J)
- rãšak*, *rãška* m. sprava na koju se mota pređa, *m o t o v i l o* (S)
- rílj*, *rílja* m. sprava sa čeličnim zupcima na kojoj se skidaju glavice lana (D, S, S. D)
- ríljač (T, J)
- ríljanje* n. gl. im. od *ríljati*, skidanje glavice lana riljem (S, D, S. D)
- ríljati*, *ríljām* nesv. skidati glavice lana riljem (S, D, S. D)
- ručica* f. dem. od *ruka* rukovet lana ili konoplje (S, D, S. D, T, K, J)
- ručičati*, *ručičām*, nesv. iz nabijene ručice lana istresati pozder, ravnati i spremati (S, D, S. D, K)
- ručník*, *ručníka* m. otarak, peškir sa šarama tkanim na daščicu (S, D)
- ručnik (S, D)
- škđíci* m. pl. kolature na tkalačkom stanu (S. D)
- snđp*, *snđpa* m. svežanj lana ili konoplje, sadrži 60 ručica (S)
- snđovača* f. sprava za *s n o v a n j e* prede (S, D, S. D)
- snđvãnje* n. gl. im. od *s n o v a t i*, pripremanje prede za početak tkanja (S, D, S. D, T, K, J)
- snđvati*, *snđjēm* nesv. pripremati pređu za tkanje (S, D, S. D)
- sprūgljice f. pl. *s p r ũ š c i* (T, K, J)
- sprūšci*, *sprūžáčã* m. pl. dvije šipke sa rupicama pomoću kojih se zateže, raspinja platno kod tkanja (D, S)
- stěljka* f. postolje, nožice na kojima stoji *v i t l o* (D, S, S. D)
- stűpa* f. sprava za nabijanje lana i konoplje (S, D, S. D, T, K, J)
- stűpati*, *stűpãm* nesv. tući, *n a b i j a t i* lan ili konoplje (S, D, S. D)
- stűpãnje* n. gl. im. od *stűpati*, nabijanje lana u stupi (S, D, S. D)
- súkalo* n. čekrk, na njemu se pređa suče (S, D)
- súkati*, *súčēm* nesv. *m o t a t i* (S, D)
- šarěnica* f. tkana šarena prostirka (S, D, S. D)
- škrípac*, m. pl. škripci, *škrípáčã*, kolature na tkalačkom stanu, na njima se obješene *n í č a n i c e*. (D, K)
- špűlja* f. cijev na kolovratu na koju se namata pređa (S, D, S. D, T, K, J)

- špúljnjak* m. sprava za premotavanje pređe sa šuplje kolovrata na motovilo (D)
tàra f. tkalački stan (S, S. D)
tkàlja f. žena koja tka (S, D, S. D)
tkánje, n. gl. im. od *tkàti* 1. radnja kojom se što tka, 2. tkanina, tkivo (S, D, S. D)
tkàti, tkâm i tkêm, nesv. činiti tkaninu na tkalačkom stanu (S, D, S. D, T, K, J)
tláčnik, m. podnoška na kolovratu, pomoću nje se kolovrat pokreće (S, S. D)
tòpliti, tòplim nesv. grijati, lan se prije trvenja topli (S, D)
třlac, třlca m. gornji pokretni dio trlice (S, D, S. D)
 třljec (T, K, J)
třlica f. sprava kojom se tare lan i konoplja da bi otpao pozder preostao nakon *stùpanja* (S, D, S. D)
 třljica (T, K, J)
třti, tãrem, nesv. trlicom nabijati lan ili konoplju (S, D, S. D)
tùkáč, tukáča m. gornji porettni dio stupě (S. D)
 tūrjača f. 1. prosta kudelja, 2. najlošije platno (grubo) (T, K, J)
ùtkati, ùtkâm sv. ukrase u platno (S, D, S. D)
ùtkávati, ùtkāvãm nesv. u platno šare, ukrase (S, S. D)
ùtkivati, ùtkivãm nesv. prema *ùtkati* (D)
ùtkivanje n. gl. im. od *ùtkivati*, radnja kojom se što utkiva, vrsta narodnog veza u kome se utkivanjem obojenog pamuka na platnu izrađuje uzorak (S, S. D)
uzglávňjača f. otkan mali prekrivač za uzglavlje (D, S)
vilán, vilána m. pokrivač za krevet na kome su utkane (plave i crvene) šare (D, T, K)
víttao, vítla n. drvena sprava poput križa sa vitlenicama i osovinom u sredini služi za motanje pređe na klupko ili na kalem (S, D, S. D)
vítlenice f. pl. dio vítla, oko njih se stavi pasmo prilikom motanja pređe na klupko (S, D, S. D)
 vitljénke (T, K, J)
vlákno n. tanke niti, najbolji dio lana (S, D, S. D)
vrátilo n. gen. pl. vrátilã, dio tkalačkog stana; prednje, na koje se navija platno i stražnje, na koje se navija pređa osnove (S, D, S. D)
vretenář, vretenára m. majstor koji pravi vretena (S, D, S. D)
vretěno n. drvena valjkasta sprava kojom se predivo s preslice uvrće u nit i na koju se nit namata. (S, D, S. D, T, K, J)
vřt m. rupa na preslici (S, D)
zapinjača f. gen. pl. zapinjáčã, drvo, štapić kojim se zapinje stražnje vrátilo na tkalačkom stanu (S, D, S. D)

Мирјана Максић

ИЗ ОНОМАСТИКЕ КРАЉЕВАЦА И ДОБРИНАЦА У СРЕМУ

(грађа)

*Рађено под руководством
проф. др Драгољуба Пејровића*

Села Добринци и Краљевци налазе се у такозваном срцу Срема — тачније на граници средњег и источног дела овог подручја. У непосредној близини ових села, кроз њихове атаре, пролазе две најзначајније саобраћајнице у земљи: железничка пруга и ауто-пут Београд — Загреб. Са економског и привредног становишта на повољност положаја Добринца и Краљеваца утиче и непосредна близина великих градова: Београд, Нови Сад, Шабац, Рума. Према статистичким подацима из 1978. године, у Добринцима има 579 домаћинстава са 1690 становника (Срба: 1658, Рома: 20, Мађара: 12), а у Краљевцима 360 домаћинстава са 1200 становника (Срба: 1244, Рома: 48, Мађара: 8). Грађа за овај рад прикупљена је у току 1977. године.

І. МИКРОТОПОНИМИЈА

Антар, — о њ. Д

Атар, — о њ. К

Багрене Степановића, њ. К

Багрене Степановићеве, њ. К

Баџице, њ. Д

Борковачка, ул. Д

Ваган, — о њ. Д

Врбара, ул. К

Гагића, ул. Д

Гробљанска, ул. Д

Долача, њ. Д

Друм, — о земунски, њ. Д

Дужнице, њ. К

Забран, — о њ. К,Д

Јарчина, к. Д

Јеленчанија, ул. К

Јоргован, — о велики, мали, њ. К

Камёнска, њ. Д

Кусија, ул. К

Ливаде, њ. Д,К

Међица, њ. К

Ногавица, ул. Д

Потес, — о преки, њ. Д

Пречница, њ. К

Пуцара, њ. К

Радовачка, ул. Д

Румска, ул. Д

Рупа, Срећина, њ. К

Сврзија, њ. Д

Сивчица, њ. Д

Сбно, њ. Д

Трнов до, п. Д

Чарапарија, ул. К

Шорћ, — о ул. Д

II. ПОРОДИЧНА ИМЕНА

Андријевић, Д
 Андрић, Д
 Антић, К
 Аранички, К
 Бајаловић, Д
 Белић, Д
 Бeљаков, Д
 Бeљин, Д
 Бизумић, Д
 Богданов, Д, К
 Богдановић, К
 Борковац, Д
 Бошковић, Д
 Влајин, К
 Вргоћић, Д
 Вукáјловић, Д
 Вукашиновић, К
 Вукмáновић, Д
 Вуковац, Д
 Вучковић, Д
 Гагић, Д
 Газибарић, Д
 Гајић, К
 Гмизић, Д
 Грбић, Д
 Давидов, К
 Девић, Д
 Драгóјловић, К
 Драгудиновић, К
 Бўкић, Д
 Ёрцеговац, Д
 Живáновић, К
 Живковић, К
 Їлић, К
 Јерemiћ, Д
 Јовáновић, Д
 Јовичић, Д
 Јосић, К
 Казими́ровић, К
 Кејић, К
 Клeвeрнић, Д
 Којчин, Д
 Кoстић, Д
 Лукић, К
 Мaлетић, К
 Мандушић, Д
 Манóјловић, Д
 Мaрић, Д

Мaрковић, Д
 Миловáновић, К
 Мирић, Д
 Михајловић, Д, К
 Мојси́ловић, Д
 Нeшковић, Д
 Новáковић, Д
 Ќстојић, Д
 Пандурчић, К
 Пeтровић, Д, К
 Пoпов, Д
 Пoповић, Д, К
 Пўшин, Д
 Радовáновић, Д
 Рáдовац, Д
 Рáдојев, Д
 Радóјчић, Д
 Рајковић, Д
 Ракицић, К
 Симицић, Д
 Скeлeпић, Д
 Смўков, Д
 Степáновић, К
 Стојáновић, К
 Стојић, Д, К
 Стојковић, Д
 Стојшић, Д
 Тoмић, Д, К
 Ћирковић, Д
 Цвeјић, К
 Чaнaцић, К
 Чaнaцић, К
 Чвoрков, Д
 Шијачки, К

III. ПОРОДИЧНИ НАДИМЦИ

Бoћини (Вукáјловић — Д)
 Брoћини (Живковић — К)
 Бўдáкови (Стојáновић — К),
 Гўге (Давидов — К)
 Гўскови (Вукмáновић — Д)
 Дáшини (Борковац — Д)
 Тoлнини (Вукáјловић — Д)
 Жапцови (Михајловић — Д)
 Жўкови (Михајловић — К)

Кóрови (Тóмић — Д)
 Мишѹркини (Михáјловић — К)
 Пандѹрчићи (Драгóјловић — К)
 Пасѹљица (Богдáновић — К)
 Пáткови (Вукмáновић — Д)
 Пиличкови (Илийћ — К)
 Серkáчи (Тóмић — К)
 Смóквари (Смѹков — Д)
 Тóсини (Вукáјловић — Д)
 Цигићи (Петровић — К)
 Шѹшкови (Ђрцеговац — Д)

IV. ЛИЧНА ИМЕНА

Алекса, Д
 Алексáндар, Д
 Алексáндра, Д
 Алéксија, (м.), Д
 Алѹмпије, Д
 Ангелина, Д
 Андрија, Д
 Аиђа, Д
 Аиђелка, Д, К
 Анка, Д
 Анкица, Д
 Анте, Д
 Арсéније, Д
 Атанáсије, Д
 Аћим, Д
 Аца, Д, К
 Блáгоје, Д
 Бóгдан, Д
 Бóгдáнка, Д
 Бóгољуб, Д
 Бóжа, Д
 Бóжана, Д
 Бóжица, Д
 Бóја (м), Д
 Бóјана, Д
 Бóрислав, Д
 Бóрислава, Д
 Брáнислав, Д, К
 Брáнислава, Д
 Брáнка, Д, К
 Брáнко, Д, К
 Вáса, Д, К
 Васѹлије, Д
 Вáта, Д
 Вéљко, Д
 Вéра, Д
 Вéрица, Д

Вéрка, Д
 Вéсела, Д
 Весéлин, Д
 Весéлинка, Д
 Вéсна, Д
 Вéда, Д
 Вéдосава, Д, К
 Вéнка, Д
 Влáда, Д
 Влáдимир, Д
 Влáдислав, Д
 Влáдислава, Д
 Влáјко, Д
 Вóјислав, Д
 Вѹка, Д
 Вѹкосава, Д, К

Гáвра, Д
 Гаврило, Д
 Гáја, Д
 Геóргије, Д
 Гина, Д
 Гóјко, Д
 Гóрдана, Д
 Гóрица, Д
 Гóспава, Д
 Госпòјинка, Д
 Грóзда, Д
 Груја, Д

Дáмјан, Д
 Дáница, Д, К
 Дáнка, Д, К
 Дáринка, Д, К
 Десáнка, Д
 Дéспот, Д
 Дивна, Д
 Димитрије, Д
 Дмѹтар, Д
 Дóброслав, Д
 Дрáга, (ж.), Д
 Дрáга (м.), Д
 Дрáган, Д
 Дрáгиња, Д, К
 Дрáгић, Д
 Дрáгица, Д
 Дрáгóјло, Д
 Дрáгомир, Д
 Драгѹтин, Д
 Дрéна, Д
 Дѹша (ж.), Д
 Дѹшан, Д, К
 Дѹшáнка, Д
 Дѹшица, Д
 Дѹшко, Д

Ђóка, Д, К
 Ђóрђе, Д, К
 Ђѹра, Д, К
 Ђѹрђевка, Д
 Ђѹрђица, Д

Ђвица, Д, К
 Емилијан, Д
 Жарко, Д, К
 Живан, Д, К
 Живка, Д, К
 Живко, Д
 Живџка, Д
 Живота, Д
 Жика, Д, К
 Загорка, Д, К
 Златија, Д
 Златица, Д
 Зора, Д, К
 Зоран, Д
 Зорица, Д, К
 Зорка, Д
 Иван, Д
 Ивџанка, Д, К
 Илија, Д, К
 Иса, К
 Исаије, Д
 Јаков, Д
 Јанко, Д
 Јања, Д
 Јела, К
 Јеладин, Д
 Јелена, Д, К
 Јелисавета, Д
 Јелица, Д, К
 Јован, Д, К
 Јована, К
 Јовџанка, Д, К
 Јолџанка, Д
 Јоса, Д
 Јоџа, К
 Каџа, Д
 Катица, Д
 Ковинка, Д
 Крџман, Д
 Крџта, Д, К
 Крџман, Д
 Лаза, Д
 Лазар, Д, К
 Латинка, Д
 Ленка, Д, К
 Лепосава, Д
 Луџа, Д
 Љиљана, Д
 Љуба, (ж.) Д
 Љубица, Д, К
 Љубиџа, Д
 Љубомир, Д, К
 Мџане, Д
 Мџара, Д, К
 Мџарија, Д

Маринко, К
 Марко, Д, К
 Меланија, Д
 Миџа, К
 Миџа, К
 Миладин, Д
 Милаџинка, Д
 Милан, Д, К
 Милџанка, Д, К
 Миџе, Д
 Милџена, Д, К
 Милџенко, Д, К
 Миџета, Д, К
 Миџивој, Д
 Миџисав, Д
 Миџица, Д
 Миџка, К
 Миџован, Д, К
 Миџовина, Д
 Миџораџ, Д
 Миџосав, Д
 Миџош, Д
 Милуџин, Д
 Миџоџраџ, Д
 Миџрјана, Д
 Миџрослав, Д
 Миџтар, Д, К
 Миџџа, Д
 Миџајло, Д
 Миџша, К
 Млџаџен, Д, К
 Мџомир, К
 Наџа, Д, К
 Наџеџџа, Д
 Наџаџија, Д
 Неџена, Д
 Неџован, Д
 Неџаџа, Д
 Ниџола, Д, К
 Неџвак, Д
 Неџвак, Д
 Обраџа, Д
 Паџа, К
 Павле, Д
 Паџа, Д, К
 Панџа, Д
 Панџелије, Д
 Пеџера, Д, К
 Пеџтар, Д, К
 Пеџтко, Д
 Пеџрса, Д
 Преџока, Д, К
 Раџа, (м.) Д, К
 Раџа, (ж.) Д, К
 Раџе, Д
 Раџенко, Д
 Раџован, Д

Радѡвѡнка, Д
 Радѡјка, Д
 Радослав, Д
 Радиша, Д
 Ранко, Д
 Раѡтко, Д
 Рајста, Д
 Ружа, К
 Ружица, Д

Сава, Д, К
 Савета, Д
 Сѡра, Д
 Свѣтислав, Д
 Свѣтозар, Д, К
 Сѣлена, К
 Симѡон, Д
 Слѡвица, Д
 Слѡвка, Д
 Слѡвко, Д
 Слобѡдан, Д, К
 Слобѡдѡнка, Д
 Смѡља, Д, К
 Сѡка, Д
 Сѡфија, Д, К
 Сѡфроније, Д
 Спасѣније, Д
 Спѡмѣнка, Д
 Србислава, Д
 Срђан, Д
 Срѣтен, Д
 Срѣтѣнка, Д
 Стѡза, (ж.) Д
 Стѡмѣнка, Д
 Стѡнимир, Д
 Стѡнислав, К
 Стѡнислава, Д
 Стѡнка, Д
 Стѡнко, К
 Стѡноје, Д, К
 Стѣван, Д, К
 Стѣвана, Д
 Стѣвка, Д
 Стѡјан, Д
 Стѡјѡнка, Д

Тѣодор, К
 Тѡдор, Д
 Тоша, Д
 Трѡва, Д
 Трѡфун, Д, К

Ђѣпко, Д
 Ђѡра, Д
 Ўгљѣша, Д

Фѡбијан, Д
 Фѣмија, Д
 Фѣмка, Д

Хрѡнислав, Д
 Цвѣја, Д, К
 Цвѣјан, Д, К
 Цвѣта, К
 Цвѣтко, Д
 Цвѣѣе, Д, К
 Чѣда, Д
 Чѣдомир, Д

V. ЛИЧНИ НАДИМЦИ

Бѡја, Д, К
 Бѡја, К
 Бѡне, К
 Бѡнија, К
 Бѡта, Д
 Бѡђа, Д
 Бѡђа, Д
 Бѡћко, Д
 Бѡуља, К
 Бѣља, К
 Бѡба, Д
 Бѡја, Д
 Бѡћин, Д
 Бѡца, Д, К
 Брѡта, К
 Брѡца, К
 Брѡђа, К
 Будѡк, К
 Буљѡшка, Д
 Буца, К
 Вѡралица, К
 Вѣма, К
 Гага, К
 Гѡзда, Д
 Дѡнка, К
 Дѡле, Д
 Дѡца, Д, К
 Ђѡрѣнда, К
 Ђѡвка, К
 Жѡшка, К
 Жѡја, К
 Јѡрац, К
 Јѡјка, К
 Кѡстор, Д
 Кѣка, К
 Кѣсер, К
 Клийка, К
 Кѡштра, К
 Лѡла, К
 Лѡле, К
 Лѣвѡк, К

Маџа, Д
 Маџак, Д
 Маџуга, К
 Миџа, Д
 Миџа, Д
 Миџа, Д
 Мишџрка, К
 Мџма, К
 Мџса, К
 Нџша, Д
 Парџла, Д
 Патџко, К
 Пџрика, К
 Пџрова, К
 Пџтко, К
 Риџа, К
 Сџја, Д, К
 Сџша, Д, К
 Тџја, К
 Труџла, К
 Ђџба, Д, К
 Ђџбетџр, К
 Ђџбура, К

Фарбар, Д
 Цеџа, К
 Цџга, Д, К
 Цџгало, Д, К
 Чеџа, К
 Шаџа, Д, К
 Шаруџа, К
 Шџцко, Д, К
 Штрџцкало, Д, К

ОБЈАШЊЕЊЕ СКРАЋЕНИЦА:

Д — Добринци
 Ж — женско име
 К — канал, Краљевци
 М — мушко име
 Њ — њива
 П — пашњак
 Ул — улица

ТЕРМИНОЛОГИЈА БУРЂЕВДАНСКОГ ОБИЧАЈА КОД СРБА

Рађено под руководством
проф. др Н. И. Толстоја

У раду су прикупљени термини из постојеће литературе о обичајима везаним за Бурђевдан код Срба.* Речи се дају азбучним редом с циљем да се упозна народна, специфична лексика, везана за поједине народне празнике и обичаје. Значења речи су одређивана на основу контекста у којима се исте налазе.

Дајући скраћенице, које употребљавам у овом раду, истовремено дајем и области српскохрватског језика које су обухваћене овим истраживањем, као и одговарајућу литературу уз сваку ту област.

- *Алек. њ.* (Алексиначко поморавље): Драгослав Антонијевић, *Алексиначко поморавље*, Српски етнографски зборник, Београд, 1971, LXXXIII, Живот и обичаји народни, књ. 35.¹
- *Бољ. ср.* (Бољевачки срез): Саватије М. Грбић, *Српски народни обичаји из среза бољевачког*, С. Е. Зб., 14, Обичаји народа српског, Београд, 1909, књ. 2.
- *Бор.* (Бор): Петар Костић, *Годишњи обичаји у околини Бора*, Гласник етнографског музеја у Београду, Београд, 1975, књ. 38.
- *Вис. Нах.* (Височка Нахија): Миленко С. Филиповић (др), *Живот и обичаји народни у Височној Нахији*, С. Е. Зб., LXI, Ж. О. Н., Београд, 1949, књ. 27.
- *Гр.* (Гружа): Петар Петровић, *Живот и обичаји народни у Гружи*, С. Е. Зб., LVIII, Ж. О. Н., Београд, 1948, књ. 26.
- *Јарм.* (Јарменовци): Кнежевић Ср., Јовановић М., *Јарменовци*, С. Е. Зб., расправе и грађа, Београд, 1958, књ. 4.
- *Кос. њ.* (Косово поље): поп Дена Дебелковић, *Косово поље*, С. Е. Зб., 7, О. Н. С., Београд, 1907, књ. 1.
- *Куч.* (племе Куча): Стеван Дучић, *Живот и обичаји племена Куча*, С. Е. Зб., XLVIII, Ж. О. Н., Београд, 1931, књ. 20.
- *Л. и Т.* (Левач и Темнић): Станоје М. Мијатовић, *Из Левача и Темнића*, С. Е. Зб. 7, О. Н. С., Београд, 1907, књ. 1.
- *Леск. М.* (Лесковачка Морава): др Ђорђевић М., *Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави*, С. Е. Зб., LXX, Ж. О. Н., Београд, 1958, књ. 31.
- *Лууж. и Н.* (Луужница и Нишава): Владимир М. Николић, *Етнолошка грађа и расправе из Луужнице и Нишаве*, С. Е. Зб., Београд, 1910, 16.
- *М. М.* „Гл. еџи. м.“, Милица Матић, *Бурђевдански обичаји*, Гласник етнографског музеја, Београд, 1962, 25.

- М. Ђ. Мил. „Ж. Ср. с.“, Милићевић Ђ. М., *Живой Срба сељака*, С. Е. Зб., Београд, 1894, I.
- Н. О. В. П. Ср., Милан Т. Вукотић, *Народни обичаји, веровања и њословице код Срба*, Београд, 1978.
- Нег. К. (Неготинска Крајина): Петар Костић, *Годишњи обичаји у Неготинској Крајини*, Гласник етнографског музеја, 31-32, Београд, 1969, 1968-1969.
- План. Ф. Г. („Планинци“ под Фрушком Гором): Милош Ђ. Шкарић, *Живой и обичаји „Планинаца“ њод Фрушком Гором*, С. Е. Зб., LIV, Ж. О. Н., Београд, 1939, књ. 24.
- Појов. (Поповци, Попово): Љубо Мићовић, *Живой и обичаји Појоваца*, С. Е. Зб., LXV, друго одељење, Ж. О. Н., Београд, 1952, књ. 29.
- Рум. Ђерд. (Српска села румунског Ђердапа): Петар Костић, *Годишњи обичаји у српским селима румунског Ђердапа*, Зб. радова САНУ, нова серија, књ. 1, Етнографски институт, Београд, 1971, књ. 5.
- Хом. ср. (Хомолски срез): Сава Мил. Милосављевић, *Обичаји српског народа из среза хомолског*, С. Е. Зб., 19, О. Н. С., Београд, 1913, књ. 3.
- Чач. кр. (Чачански крај): Драгољуб Јовашевић, *Обичаји у чачанском крају*, Зб. радова народног музеја, Чачак, 1971, 11.

Ова истраживања могла би се проширити на упоредном јужнословенском и словенском нивоу, и тиме би показала сличности и разлике код одговарајућих словенских народа, што повлачи за собом и разлику термиолошког карактера. Таква истраживања представљају тему другог рада.

УКРАТКО О ЂУРЂЕВДАНУ

Централно место у циклусу пролећних празника заузимају ђурђевдански обичаји. Овај празник празнује се 23. априла по старом или 6. маја по новом календару. Ђурђевдан се сматра као граница између зиме и лета.

После Божића, Ђурђевдан је празник са највише народних обичаја. Већина ових обичаја односе се на здравље, плодност и млечност стоке, здравље укућана, на удају и женидбу младих из куће итд. Више него ма који пролећни празник, Ђурђевдан је сачувао доста веровања и обичаја који магијским путем треба да осигурају напредак и плодност стоке и поља, здравље и срећу међу људима. Ђурђевданске обичаје можемо поделити у три групе. Прва — претпразници Ђурђевдана: „биљани (биљарни, биљни...) петак“ (петак пред Ђурђевдан, прате га многобројни обичаји), среће се у већини поменутих области. У Лесковачкој Морави слави се четвртак пред Ђурђевдан и називају га „Ђурђевдански четвртак“. Другу групу обичаја чине они који се прослављају на сам Ђурђевдан. У трећу групу спадају обичаји (веома малобројни), које срећемо после Ђурђевдана: водени петак (петак после Ђурђевдана; Хом. ср.) и свети Ђурђиц (3. новембар; Хом. ср.).

У току разматрања терминологије ђурђевданског обичаја, биће детаљније речено и о самим обичајима.

- АЈВАН — Стока. „Кад пребројиш проху, могла моме ајвану наудити“. (Вис. Нах.)
- АЛЕ — Зле силе које наносе градобитне облаке. Штите поља од њих тако, што забављају лискове границе. (в. „кићење жита“). (Гр.)
- БАЈАЛИЦЕ — в. „чињарице“. (Хом. ср.)
- БАКРАЧ — в. бучка“. (Луж. и Н.)
- БАЧ — На Ђурђевдан сви домаћини састављају своје овце и мере млеко. Човек који има највише млека постаје бач“. Негде се обичај смерљења“ (в. смерљање“) среће два дана после Ђурђевдана. (Рум. Берд.)
- БАЧИЦА — в. „планинка“. (Жос. п.)
- БЕЛЕГ — Карактеристичан знак, на пр. човека: прамен косе, део тканине са одеће и сл. У обичају „промуза“ (в. „промуз стоке“), закопавају на место, где музу стоку „кравајче“ (в. „кравајче“), јаје или сл. и после обичаја гледају има ли белега“. У том случају „белег“ је мрав или сл.
- Белег“ — Знак ува, који исеку јагањцима у обичају „ровашења“ (в. „ровашење јагањаца“).
- „Белег“ — У љубавним обичајима. (Алекс. п.; Бољ. ср.; Луж. и Н.; Нег. К.; Хом. ср.)
- БЕЛИ МРС — в. „благота“. (Чач. кр.)
- БЕЉАНИ ПЕТАК — в. „биљани петак“. (М. М. „Гл. етн. м.“)
- БЕРИЋЕТ — Имање, посед сељака. (в. „благота“.) (Чач. К.)
- БИЉАНИ ПЕТАК — или „биљарни“ (Алекс. п.), „биљни петак“ (Нег. К. и Хом. ср.), „бељани петак“ (Бољ. ср.). То је покретан празник, који се увек слави у петак пред Ђурђевдан. Биљани — биље. Биљани петак веома је богат обичајима. (Бољ. ср.; Л. и Т.; Нег. К.; Хом. ср.; Алекс. п.)
- БИЉАРНИ ПЕТАК — в. „биљани петак“. (Алекс. п.)
- БИЉНИ ПЕТАК — в. „биљани петак“. (Алекс. п.; Нег. К.; Хом. ср.)
- БЛАГОТА — Сир, млеко, масло... (млечни производи). Ређе има шире значење: имање, посед сељака. (Жос. п.)
- БУЧКА — Дрвена посуда у коју се мозу овце. (Леск. М.)
- БУЧУК — Дрвена посуда из које стока једе. (Чач. кр.)
- БУШАН КОЛАЧ — в. „летургија“. (М. М. „Гл. етн. м.“)
- ВАРЕНИКА — в. „ђурђевданско млеко“. (Гр.)
- ВАРЕНО МЛЕКО — в. „ђурђевданско млеко“. (Гр.)
- ВАРОВАН ДАН — Празник верника, када се не сме радити ништа у кући, на пољу и т. д. (Чач. кр.)
- ВЕДРИЦА — в. „бучка“. (Л. и Т.)
- ВЕДРО — в. „бучка“. (Луж. и Н.)
- ВЕНЧЕВА ПЕСМА — в. „венчево певање“ (Хом. ср.)
- ВЕНЧЕВО ПЕВАЊЕ — Док плету венце (в. „идење у венац“), певају одређену песму. То певање се зове „венчево певање“, а песма „венчева песма“. Певају је двоје по двоје, док не заврше плетење венаца. (Хом. ср.)
- ВЕШТИЦА — У значењу „чињарица“. (в. „чињарица“). (М. Ђ. Мил. „Ж. Ср. с.“)
- ВИДРИЧЉАК — Место под воденицом. (в. „спуштање кошуља“). (Леск. М.)
- ВИЈЕЊЕ ВЕНАЦА — в. „идење у венац“. (Хом. ср.)
- ВОДЕНИ ПЕТАК — Први петак после Ђурђевдана зове се „водени петак“. Тог дана сељаци ништа не раде у пољима. Жене не плету, не баве се никаквим ручним радовима, чак се и не чешљају. „Водени петак“ прослављају због поплаве. (Хом. ср.)
- ВРАТИЛО — Део разбоја. Има велику улогу у обичају „одузимање млека“ (в. „одузимање млека“). Жена која жели да одузме млеко од нечије стоке, јаше на вратилу или истим удара стоку по глави. (Гр.) То се ради због тога да би се на исти начин скупило млеко код жене која врши обичај као што се и предивно мота на вратило. (Леск. М.)

- ВРАЧАРА — в. „чињарица“. (Л. и Т.)
- ВРАЧАРИЦА — в. „чињарица“. (Хом. ср.)
- ВРАЧКЕ — в. чињарица“. (М. М. „Гл. етн. м.“)
- ВРДИЦА — в. „бучка“. (Хом. ср.)
- ВРИЈЕМЕ — У значењу — град.
 „...вријеме никада није пукло у леску...“ (Вис. Нах.)
- ГАЉАТА — в. „бучка“ (М. М. „Гл. етн. м.“)
- ДЕСНА РУКА — в. „левакиња“. (Леск. М.)
- ДЕСНАКИЊА — в. „левакиња“. (Леск. М.)
- ДОМАЗЛГЦИЈА — (м. р.) в. „планинка“. (Луж. и Н.)
- ДРЕН — Лек. биљ. (биол.) *Cornus mas L.* (Чач. кр.)
- ЂУРЂЕВДАН — Ђурђев - дан; Свети Џурџа; Џурџев - дан; Ђурђев дан; Ђурђев дан; Ђурђев ден. Прославља се 23. априла, по старом календару или 6. маја, по новом. Сматра се да је граница између зиме и лета. Пропраћен је многобројним обичајима. (све области).
- ЂУРЂЕВДАН — в. „Ђурђевдан“. (Хом. ср.; Л. и Т.; Луж. и Н.; Кос. п.; Јарм.; Гр.)
- ЂУРЂЕВДАНСКИ ЗЕЛЕЊАК — У неким областима постоји обичај да младићи направе пласт од зелених грана. Један од њих се увуче у оњегга и онда прилазе кућама. „Зелењак“ игра пред сваком кућом. Други добијају награду у виду намирница. „Зелењак“ наговештава долазак пролећа. (Н. О. В. П. Ср.)
- ЂУРЂЕВДАНСКИ СИР — Сир који је направљен од ђурђевданског млека (в. „ђурђевданско млеко“), направљен такође на Ђурђевдан. У овој области, кад деца једу ђурђевдански сир, сипају им воду за врат; обично се то ради кад пију ђурђевданско млеко. (Алекс. п.)
- ЂУРЂЕВДАНСКИ УРАНАК — Ноћу очи Ђурђевдана, или веома рано на Ђурђевдан, иду у оближње шуме и беру разне траве, биљке и цветове. (Рум. Ђерд.; Луж. и Н.; Бор; Л. и Т.; Нег. К.; План. Ф. Г.; Хом. ср.; Чач. кр.)
- ЂУРЂЕВДАНСКО МЛЕКО — Млеко измужено и скувано на Ђурђевдан, које се тада и пије. Када га пију деца, сипа им се вода за врат, верују да ће тада целе године бити пуно млека као воде. Деца тада треба да се смеју. У Грузији сипају воду да би стока „пустила“ млеко. (в. „пустити млеко“). (Алекс. п.; Гр.)
- ЂУРЂЕВ—ДЕН — в. „Ђурђевдан“. (М. Ђ. Мил. „Ж. Ср. с.“)
- ЂУРЂЕВИЛО — Јагње које кољу на Ђурђевдан и које је раније за то одређено. Свако од укућана мора макар да проба месо од „ђурђевила“. Пази се на то да кости остану целе и закопавају их у мравињак. (М. Ђ. Мил. „Ж. Ср. с.“)
- ЂУРЂЕВСКА ЗОРА — Сельаци који иду очи или веома рано на Ђурђевдан да беру биље, траве и сл. (в. „ђурђевдански уранак“) дочекују зору ђурђевдана песмама. (Чач. кр.)
- ЂУРЂЕВДАНСКА НЕДЕЉА — Недеља у којој је Ђурђевдан. Целу ту недељу жене не раде никакве женске послове, чак се и стока не крми, да не би вукови давили овце. (Бољ. ср.)
- ЂУРЂЕВДАНСКА ПЕЧЕНИЦА — в. „ђурђевило“. (Хом. р.)
- ЂУРЂЕВДАНСКИ КОЛАЧИ — Очи Ђурђевдана домаћица осим „поскура“ (в. „сточни поскур“), прави и „ђурђевданске колаче“. То су мали колачи од киселог теста. Број колача је обично произвољан, али је увек већи од броја деце жене која их прави. Дају их гостима који тог дана дођу у кућу. (Хом. ср.)
- ЂУРЂЕВДАНСКИ ЧЕТВРТАК — Тај дан пропраћен је истим обичајима као и „биљани петак“, (в. „биљани петак“). Разлика је у томе што се не слави у петак пред Ђурђевдан него у четвртак. (Леск. М.)
- ЂУРЂЕВДАНСКО ЈАГЊЕ — в. „ђурђевило“. (Леск. М.)
- ЂУРЂЕВДАНСКО ЦВЕЋЕ — Цвеће које се бере очи Ђурђевдана. (М. Ђ. Мил. Ж. Ср. с.“)
- ЂУРЂЕВЧЕ — в. „ђурђевило“. (Алекс. п.)

- ЂУРЂЕВЧЕ (2)** — Кад иду да беру биље и траве на „ђурђевдански четвртак“, траже да прво уберу траву-ђурђевче. Названа је по св. Ђурђу. (в. „коло“ и „ђурђевдански четвртак“). (Леск. М.)
- ЂУРЂЕВШТИНА** — Дан очи Ђурђевдана. (Леск. М.)
- ЂУРЂИЦ** — Свети „Ђурђиц“. Људи, који прослављају Ђурђиц (3. новембар) обично славе и Ђурђевдан. Ђурђиц је „мрсан дан“, и ако падне у време поста, не пости се. Тог дана сељаци рано одлазе у поља и ваде лескове границе и крстиће које су забадали у њиве на Ђурђевдан. Доносе их кући и бацају у ватру. На дан св. Ђурђица не раде ништа; сматрају да тиме чувају здравље, нарочито здравље деце. (в. „кићење жита“). (Хом. ср.)
- ЖЕЉКА** — Корњача. „К’ко што се овај *жељка* тресе, такој дасе тресев душманин на вуј кућу“. (в. „закопавање корњаче“). (Леск. М.)
- ЖЕНСКО КОЛО** — Када заврше плетење венаца, жене играју своје „женско коло“. Плету венце на „биљани петак“ (в. „биљани петак“) после брања трава, биља и цвећа. „Ови обичаји представљају остатак култа биља, који је нарочито распрострањен код земљорадничких народа и карактеристичан за почетак земљорадње, чији су носиоци биле жене, тј. за матријархални род. Отуда главна улога жена у овим обичајима, које играју своје „женско коло.“² (Нег. К.)
- ЗАКОПАВАЊЕ КОРЊАЧЕ** — У неким селима Лесковачке Мораве постоји обичај кад сасвим нага домаћица три пута обилази око куће са корњачом и сеном у рукама. Пред вратима куће копа јаму, закопава корњачу убијајући је дугачким, дрвеним, зашиљеним штапом. Док је убија, изговара: „К’ко што се овај жељка (корњача) тресе, такој да се тресев душманин на овуј кућу“. (Леск. М.)
- ЗАКОПАВАЊЕ ЦРНОГ ПЕТЛА** — Обичај закопавања црног петла као заштита од града. Обичај се врши ћутећи. Копају петла два мушкарца који се морају звати Стојан. (Леск. М.)
- ЗАМУК** — „Замук у вимену“. Када овца постане тешка и скоро немогућа за мужу, сматрају да има „замук у вимену“. Да се то не би догодило, праве смесу од масла, коприве и белог лука и тиме мажу овци виме. Обичај се врши непосредно пре обичаја „промузе“ (в. „промуз стоке“). (Хом. ср.)
- ЗАПИС** — в. „крст“. (Луж. и Н.)
- ЗАТРАВЉИВАЊЕ СТОКЕ** — Када изненада ослаби или се разболи говедо или нека друга домаћа животиња, онда му се нарочитим гвозденим шиљком пробуши кожа на увету, репу или грудима. У ту рупицу се стави комадић жилица јаловог кукурека, где остане двадесет и четири часа. Јалови кукурек беру на „биљани петак“ (в. „биљани петак“) и чувају за „затрављивање“. (Хом. ср.)
- ЗДРАВАЦ** — (биол.) Лек. биљ. *Geranium macrorhizum* L. (Чач. кр.)
- ЗЕЛЕНА ПАНИЦА** — Зелена земљана посуда у коју међу разна „лековито“ биље, траве, бело и обојено, црвено јаје. Све то припреме још уочи празника а на Ђурђевдан рано умивају се том водом. (Леск. М.)
- ЗОВОВИНА, ЗОВА** — (биол.) Лек. биљ. *Sambucus nigra* L. (Чач. кр.)
- ИДЕЊЕ У ВЕНАЦ** — На Ђурђевдан, пре изласка сунца, скупљају се девојке и и младићи и одлазе у шуму да скупљају пољско цвеће. Идући, певају и играју. Затим прилазе реци, седају на десну обалу и почињу да плету венце од убраних цветова и гранича. Уплћу у венчиће и вунене, црвене конце. Венци се плету за стоку. После тога се веселе. (Хом. ср.; Рум. Ђерд.; Нег. К.; Бор; Луж. и Н.; Леск. М.)
- ИЗМАМАК** — Кувано, обојено (црвено) јаје које се ставља у крму за стоку. (Леск. М.)
- ЈАРМА** — Крма за стоку. У „јарму“ често стављају и венац од обичаја „промузе“. (в. „промуз стоке“). (М. М. „Гл. етн. м.“)
- КИСЕЛИЦА** — в. „летургија“. (М. М. „Гл. етн. м.“)
- КИЋЕЊЕ ЖИТА** — На Ђурђевдан, пре изласка сунца, забадају у поља и усеве обично лескове границе. Чешће праве крстиће од гранича леске. То се ради да би заштитили усеве од града. „Вријеме није никад пукло у леску“. (в. „ври-

јеме“). (Вис. Нах.; Јарм.; Л. и Т.; Нег. К.; Хом. ср.; Чач. кр.; М. Ђ. Мил. „Ж. Ср. с.“).

КОЛО, КОЛЦЕ — У неким селима жене када иду да беру биље и траве на „Ђурђевдански четвртак“, в. „Ђурђевдански четвртак“), понесу са собом и мали круг испечен од теста. То је „коло“ (или „колце“) увезано нитима „сераве“ вуне (в. „сераве“), и још неким нитима, обично црвене боје. Понекад за њега привезу и парче сланине. Прво траже траву „Ђурђевче“ (в. „Ђурђевче“ 2) и када је нађу, ставе „колце“ око ње и ископају је са кореном. (Леск. М.)

КОЛО² — Тако се зове венац кроз који музу стоку уочи Ђурђевдана или на Ђурђевдан. (в. „промуз стоке“). (Леск. М.)

КОЛЦЕ — в. „коло“. (Леск. М.)

КРАВАЈ — в. „кравајче“. (Луж. и Н.)

КРАВАЈЧЕ — Мањи, округли хлеб, прави се од киселог теста. Има велику улогу у обичајима како на „биљани петак“ (в. „биљани петак“), тако и на Ђурђевдан. За обичај „промузе“ припрема се са рупом у средини (в. „промуз стоке“). Често у „кравајче“ ставе и новчић. (Алекс. п.; Бољ. ср.; Рум. Ђерд.; Бор; Нег. К.; Хом. ср.)

КРАВЉАЧА — в. „бучка“. (Чач. кр.)

КРМА СТОКЕ — в. „крмљење стоке“. (Алекс. п.)

КРМЉЕЊЕ СТОКЕ — Крмљење стоке на Ђурђевдан је скоро обичај. Са малим одступањима тада стављају у крму следеће траве, које су брали на „биљани петак“ (в. „биљани петак“), затим траве убрране на Ђурђевдан, трице од божићних колача и ускршње јаје, затим соли и сл. (Алекс. п.; Бољ. ср.; Вис. Нах.; Леск. М.; Л. и Т.; Чач. кр.)

КРСТ — То је специјално ограђено место где се скупљају на Ђурђевдан да свештеник прочита молитву. На средини стоји велики камени крст на коме је уклесано: св. Никола, св. Тројица итд. Са обе стране каменог крста стоје велики каменови који се зову „столови“. Сваки домаћин (породица) има свој „стол“ и када иду „на крст“, било на Ђурђевдан било на неки други празник, стављају свој колач, јагње и сл. на свој „стол“. После читања молитве домаћини обично на њих поседају. (Луж. и Н.)

ЛЕВА БУКА — в. „левакиња“. (Леск. М.)

ЛЕВАКИЊА — „лева бука“. Вештачки поточић који баца воду на воденички камен. „Левакиња“ се налази са леве стране и вода из њега пада на леви воденички камен (в. „спуштање кошуља). Деснакиња“ или „десна бука“ налази се са десне стране. У неким селима спуштали су крму за стоку низ „деснакињу“, док су у другим селима спуштали низ „левакињу“. (Леск. М.)

ЛЕСА — Врата тора. (в. „тор“). (Алекс. п.)

ЛЕТУРГИЈА — Колач који се пече за здравље стоке. Једу га за време ручка. (Бољ. ср.)

ЛИЛА — „Олалија“. Уочи Ђурђевдана група младих носи „лилу“ или „олалију“ То је бацња, направљена од суве коре брезе или трешње. „Лилу“ носе по пољима и кроз село да усеве добро роде. Народ „лилаше“ (носаче „лиле“) награђују намирницама. (Н. О. В. П. Ср.)

ЛИЛАШИ — в. „Лила“. (Н. О. В. П. Ср.)

ЉУЉАЊЕ — Љуљање на љуљаци. На Ђурђевдан љуљају се, верујући да је то веома добро за здравље. (Вис. Нах.; Чач. кр.)

МАБИШАРКА — в. „Чињарица“. „Да зле жене, мађишарке не учине...“ (Леск. М.)

МАРВИН ДАН — Дан стоке. Ђурђевдан сматрају даном стоке, нарочито оваца. Марва-стока. (Рум. Ђерд.)

МИЛОГЛЕД — (биол.) Лек. биљ. *Sinicula europae L.* (Чач. кр.)

МИТИЉ — Болест од које пропадају бели и црни лук. (Леск. М.)

МОЛИТВА — Све Ђурђевданске обичаје називају *молитва*. Ту спада и „крст“ (в. „крст“). Ако Ђурђевдан падне у време поста, онда целу „молитву“ припрема дан раније, на „мрсан дан“. (в. „мрсан дан“). (Луж. и Н.)

- МРС — в. „бели мрс“ и „благота“. (Чач. кр.)
- МРСАН ДАН — Дан када се нормално једе, који не пада у време поста. (Луж. и Н.)
- МУЗЛИЦА — в. „бучка“. (Чач. кр.)
- МУЖА — в. „промуз стоке“. (Чач. кр.)
- НАМЈЕСТИТИ СЕ — Тако се зове облачење и припремање за Ђурђевдан. Девојке обуку најлепшу гардеробу коју имају, дотерују се да буду лепе, тј. „намјесте се“. (Вис. Нах.)
- НЕЗДРАВЉЕ — До Ђурђевдана или на Ђурђевдан одлазе девојке мало даље од села да оставе „нездравље“. Понесе од куће крпицу од одеће и веже је за неки жбун. Са девојкама иду и младићи, обично само ради провода. Из куће понесу разна јела, а обавезно је да се понесу колачићи „папренике“ (в. „папренике (Вис. Нах.)
- ОБЕЗМЛЕЧИТИ СТОКУ — в. „одузимање млека“. (Хом. ср.)
- ОБИРАЊЕ МЛЕКА — в. „одузимање млека“. (Леск. М.)
- ОБИРАЊЕ РОСЕ — Рано ујутру на Ђурђевдан девојке скупљају росу са жита марамицом. Од те росе и пшеничног брашна направе мали округли хлепчићи са рупом у средини. Кроз њу погледају на сунце, па затим на момка који им се свиђа. (Бољ. ср.)
- ОБИЧАЈ ОТКУКАЊА — Када ломе колач, који се налази на посуди у коју музу овце (в. „промуз стоке“), један говори „куку“, други одговара „откуку“ или „раскуку“. Обичај се зове „обичај откукања“. (Рум. Ђерд.; Бор.)
- ОВЧИЈЕ ТРЛО — в. „тор“. (Кос. п.)
- ОДЛАЖЕЊЕ У БИЉЕ, ЦВЕЋЕ — Рано, на „биљани петак“ (в. „биљани петак“) скупе се жене, девојке, момци и сви заједно иду да беру разна биље, цвеће „лековите“ траве. Све то чувају до Ђурђевдана и једним делом крме стоку. Другим делом трава плету венце, а специјалне траве се чувају и у току године их користе као лек. Обичај одлажења у биље и траве не налазимо у долинским насељима (Алекс. п.). Обичај прате многобројне песме смех и весеље. (Алекс. п.) Вис. Нах.; Луж. и Н.; Бољ. ср.; Бор; Л. и Т.; Нег. К.; Хом. ср.; Леск.
- ОДОЉЕН — (биол.) Лек. биљ. *Valeriana officinalis* L. (Чач. кр.)
- ОДУЗИМАЊЕ МЛЕКА — Обичај одузимање млека стоци. Уочи Ђурђевдана или на Ђурђевдан жена која жели да одузме млеко нечијој стоци гола јаше на вратилу. Тада или удара стоку по глави, или само пролази између ње и баје. Верују да ће тада њена стока давати два пута више млека, док стока, којој је млеко „одузето“, неће га уопште више имати, или ће га давати, али знатно мање и лошијег квалитета. Веома ретко млеко се може одузети“ и на неки други начин. (Л. и Т.; Алекс. п.; Бољ. ср.; Вис. Нах.; Попов.; Кос. п.; Јарм.; Леск. М.; Гр.; Хом. ср.; Чач. кр.)
- ОЛАЛЦИЈА — в. „лила“. (Н. О. В. П. Ср.)
- ОМАЈА — Текућа вода, коју захвате у посуду уочи Ђурђевдана. У њу ставе и свеже „лековито“ биље (Чач. кр.) У Грузи се тако зове вода која се одбија од воденичког камена. Том водом девојке прскају младиће верујући да ће им на тај начин „обрнути памет“, као што се и „омаја“ окреће око воденичког камена. (Гр.; Вис. Нах.; Јарм.; Чач. кр.)
- ОМАХА — в. „омаја“. (Вис. Нах.)
- ОРЛОВЊАК — (биол.) Лек. биљ. *Lonicera caerifolium* L. (Чач. кр.)
- ПАНИЦА — в. „зелена панница“. (Леск. М.)
- ПАПРЕНИКЕ — Мали, округли колачи, направљени од теста, намазани јајетом. Носе их са собом када одлазе да оставе „нездравље“ (в. „нездравље“) (Вис. Нах.)
- ПЛАНИНКА — Уочи Ђурђевдана, а у неким областима и на сам Ђурђевдан, одређују жену која ће те године бити „планинка“. То је жена која музе стоку, прави сир, кајмак и масло („мрс“). На Ђурђевдан „планинка“ одлази у планине и не силази док не доведе овце у зимовник. „Тога дана полази *иланинка* у планину, чији је задатак да музе овце и справља мрс.“ (Чач. кр.)

- ПОВРТУЉАК** — Део разбоја који се такође (мада много ређе), као и вратило (в. „вратило“), користи у обичају одузимања млека стоци (в. „одузимање млека“). (Леск. М.)
- ПОМАМА** — Трице, помешане са иситњеним разним травама. Ујутро на Ђурђевдан, када воде стоку на пашу, воде је обавезно преко воде (реке, потока и сл.) и дају јој да једе „помаму“. (Гр.)
- ПОМИЈЕ** — в. „сплачине“. (Гр.)
- ПОСКУР** — в. „сточни поскур“. (Хом. ср.)
- ПРЕМУЗ СТОКЕ** — в. „промуз стокe“. (Леск. М.)
- ПРЕУЗИМАЊЕ МЛЕКА** — в. „одузимање млека“. (Јарм.)
- ПРОГОН** — в. „пролазник“ (прогон-(гл.) прогонити). (Луж. и Н.)
- ПРОЛАЗНИК** — Обично су то врата тора која се специјално украсе. У тим вратима се врши обичај „промуз стокe“ (в. „промуз стокe“). Испод „пролазника“ ископају јаму у коју ставе посуду у коју се стока музе. Тако овце из тора пролазе кроз „пролазник“ где их музу. (Луж. и Н.)
- ПРОМУЗ СТОКЕ** — На Ђурђевдан одвајају јагањце од оваца. Истог дана, или уочи тога дана први пут музу стоку. То је веома важан ђурђевдански обичај проткан многобројним елементима. На посуду у коју музу стоку стави се венац, хлеб са рупом на средини итд. Многи музу овце и кроз прстен, чешаљ, камен са отвором на средини и сл. Тако да префикс „про“ у речи промуза, вероватно има значење „кроз“. Мужа кроз венац, прстен, хлеб итд. (Бољ. ср.; Луж. и Н.; Рум. Берд.; Бор; Леск. М.; Нег. К.; Чач. кр.; Алекс. п.)
- ПУСТИТИ МЛЕКО** — Верују да стока може да задржава млеко, да га не „пусти“ док је музу (в. ђурђевданско млеко“). (Гр.)
- РАСПЛИЋАЊЕ ВЕНАЦА** — После обичаја промузе (в. „промуз стокe“) деца обично расплићу и бацају у реку венац са посуде у коју су музили стоку. То се ради да би млека било као воде. (Леск. М.; Алекс. п.; Нег. К.)
- РЕКА МЛЕКО, БРЕГ МАСЛО** — Тако бају жене када копају траве на „ђурђевдански четвртак“ (в. „ђурђевдански четвртак“). Тиме изражавају жељу да преко године имају много млека и масла (као река и као брег). (Леск. М.)
- РОВАШЕЊЕ ЈАГАЊАЦА** — Сваки домаћин на Ђурђевдан исече својим јагањцима део увета. Јагањци се роваше маказама. Свака кућа има свој „белег“ (знак) по коме препознаје своје јагањце. Остаци од ушјају се обично помешају са млеком и закопају се у мравињак. Верују да на тај начин продужују род и обезбеђују здравље јагањаца. (Алекс. .; Бољ. ср.; М. Ђ. Мил. „Ж. Ср. с.“)
- СВЕТИ ЦУРЦА** — в. „Ђурђевдан“. (Луж. и Н.)
- СЕЛЕН** — Милодум. (биол.) Лек. биљ. *Levisticum officinale* Koch. (Чач. кр.)
- СЕРАВА** — „Серава“ вуна. Неопрана вуна. (в. „коло“). (Леск. М.)
- СМЕРЉАЊЕ** — Обичај, када домаћини премеравају своје млеко. Бира се „бач“ (в. „бач“). (Рум. Берд.)
- СПЛАЧИНЕ** — Трице, отпацци. Верују да се и помоћу сплачина може одузети млеко од стоке (в. „одузимање млека“). Сплачине се разбацују по тору, а вратилом се удара стока по глави. (Гр.)
- СПУШТАЊЕ КОШУЉА** — После брања биља на ђурђевдански четвртак (в. „ђурђевдански четвртак“) жене се скупе на трави поред воденице, пију кафу, једу и гатају за болесне и залубљене на следећи начин: њихове су кошуље спуштале низ леву воденичку буку (в. „левакиња“) и дочекивале су их испод воденице, у видричању. То су жене радиле да би те, чије су кошуље, љубав и болест брзо прошле као што протиче вода. Неке жене нису спуштале кошуље него су их само стављале на воденички камен и кад се он окрене три пута, скидале су кошуље. (Леск. М.)
- СТАНАРА** — У значењу чињарице (в. „чињарица“). (М. Ђ. Мил. „Ж. Ср. с.“)
- СТОЛ** — в. „пролазник“. (Луж. и Н.)
- СТОЛ (2)** — Столови — Велики каменови на „крсту“ (в. „крст“). (Луж. Н.)

СТОЧНИ КОЛАЧ — в. „сточни поскур“. (Хом. ср.)

СТОЧНИ ПОСКУР — Уочи Ђурђевдана домаћице устају рано и од пшеничног брашна праве специјалан хлеб. Он се прави од киселог теста и обавезно - ђуће-ња. То је обичан хлеб, средње величине, округло и без украса, осим што има једно слово утиснуто на пет места и границу босилка у средини. Намењен је стоци и зове се сточни поскур, сточни колач или поскур. (Хом. ср.)

СТРУГА — Врата тора која се специјално украсе за обичај промузе (в. „промуз стоке“). (М. М. „Гл. етн. м.“)

СТРУЖЊАК — в. „тор“. (Рум. Берд.)

СТРУНГА — в. „тор“. (М. М. „Гл. етн. м.“)

СТУПА — в. „бучка“. (Леск. М.)

СУКАЉКА — оклагија; у неким селима, када стока одлази на пашу, домаћица дотакне сваку овцу „сукаљком“ (оклагијом). (Леск. М.)

ТОР — Ограђено место за стоку. Веома многи обичаји на Ђурђевдан везани су за тор. Врата тора се специјално украсе, нарочито за обичај промузе (в. „промуз стоке“). (Леск. М.)

ТРЉАК — в. „тор“. (Алекс. п.)

УСОЈЊАК — На Ђурђевдан, око десет сати ујутро, носи се чобану „усојњак“ а стоци со. „Усојњак“ је хлеб, млади сир, кисело млеко. У све то се измуже мало млека козе или овце и дода се млади бели лук са перима. (Куч.)

УШИЋИ — Делови ушију од јагањаца, који остају после обичаја „ровашење јагањаца (в. „ровашење јагањаца“). (М. М. „Гл. етн. м.“)

ЦЕДИЛО — Торбица у коју се стављају траве које беру на „биљани петак“ (в. „биљани петак“). У њој се још налазе: „кравајче“ (в. „кравајче“), јаје печено у пепелу, кувано јаје. У неким селима уместо тога ставе ускршње, црвено јаје и трице божићног колача, затим мало соли и обавезно црвене вунене конце. (Алекс. п.)

ЧЕСНИЦА — Колач, припремљен на Ђурђевдан од пшеничног брашна. (Божићни колач). (Чач. кр.)

ЧИНИ — „Набацити чини“. То су магије којима се служе чинилице (в. „чињарица“) да би нанеле штету другима. Обично тим магијама одузимају млеко стоци (в. „одузимање млека“). (Чач. кр.)

ЧИНИЛИЦА — в. „чињарица“. (чини — *чинити* — *чинити* — *чинити*). „Уочи Ђурђевдана завезују се вериге да не би чинилице што стоци учиниле.“ „Кад чинилица покупила пеп’о тад мојој крави учинила зло!“ (Чач. кр.; М. Ђ. Мил. „Ж. Ср. с.“)

ЧИЊАРИЦА — Жена, која на одређен начин може да одузме млеко туђој стоци и плодност њива. Она то ради уочи Ђурђевдана а ређе на дан празника. Гола јаше на вратилу, а веома ретко на неки други начин (в. „одузимање млека“, „вратило“, „чиње“). „чиње“ — „чињарица“. (Алекс. п.)

ЧИЊЕ — Магије, помоћу којих одузимају млеко од туђе стоке (в. „одузимање млека“). (Л. и Т.)

ЏУРЏЕВ — ДАН — в. „Ђурђевдан“. (Луж. и Н.)

* Део дипломског рада који је рађен на Московском државном универзитету Ломоносова, на Катедри руског језика, под руководством доктора филолошких наука професора Никите Илића Толстоја. Рад је одбрањен 14. маја 1979. у Москви.

¹ У овом раду користим се скраћеницама: С.Е.Зб. за Српски етнографски зборник, Ж.О.Н. за Живот и обичаји народни, О. Н. С. за Обичаји народа српског.

² Петар Костић, *Годишњи обичаји у Негођинској Крајини*, Гласник етнографског музеја, Београд, 1969, књ. 31-32, 387.

Озрен М. Радосављевић

ПРЕЗИМЕНА И ПОРОДИЧНИ НАДИМЦИ У СЕЛУ ЦРВЕНОЈ ЦРКВИ У БАНАТУ

(ПРИЛОГ ГРАЂИ ЗА ПАТРОНИМИЈСКИ РЕЧНИК ЈУГОСЛАВИЈЕ)

Село Црвена Црква налази се на петом километру железничке пруге и асфалтног пута Бела Црква—Вршац у Банату.

Подручје овог села изгледа да је веома рано настањено. Археолошки материјал са локалитета Царина и Долић упућује нас на чињеницу да је човек овде био присутан већ у позном неолиту. О његовом присуству имамо потврда и из каснијих периода људске историје: бронзано-допског, халштатског, из периода римске доминације, сеобе народа и средњег века.¹

Село Црвена Црква први пут се помиње у писаној изворној грађи 1660. године.² У својој не баш краткој историји ово село мењало је (званично) своје име више пута:

1. Црвена Црква до 1773. године.
2. Rotkirchen од 1773 - 1872.
3. Vöröstemplom од 1872 - 1918.
4. Црвена Црква од 1918 - 1941.
5. Rotkirchen од 1941 - 1945.
6. Црвена Црква од 1945. до данас.³

¹ Озрен М. Радосављевић, *Црвена Црква — историја* — Белоцркванске новине бр. 12/1977.

² Ш. Јоанович-М. Прикић, *Неолић Јужног Баната са прегледом неолићских, налазишта*. Панчево 1978, 44-45.

Станимир Барачки, *Налази Сармаја у Јужном Банату*. Вршац-Панчево 1972, 39

Исти, *Накић Сармаја у Јужном Банату*. Вршац 1975, 49-50.

Исти, *Југоисточни Банат у раном средњем веку*. Вршац 1977, 21-22.

Наталија Симовљевић, *Јужни Банат у римско доба (капиталог изложбе)*. Панчево: 1956, 8.

³ Душан Ј. Поповић, *Срби у Банату до краја осамнаестог века — историја насеља и становништва*. Београд 1955, 157.

Озрен М. Радосављевић, *Белоцрквански крај у другој половини XVII века — историја историји Баната*. — Белоцркванске новине бр. 3/1976.

³ Озрен М. Радосављевић, *Око имена села Црвене Цркве*. — Белоцркванске новине бр. 12/1977.

Др Б. М. Дробњаковић-Ф. Милекер, *Лейтисис оштинина Подунавске области*, Панчево 1929, 136.

О најстаријем становништву Црвене Цркве нема никаквих података, али је могуће претпоставити да је оно имало српски карактер. Такво мишљење произилази из чињенице да су готово сви микротопоними у сеоском хатару српског порекла. О томе нам сведоче и усмена традиција и писани извори (ови извори потичу из друге половине XVIII века).⁴

Велики миграциони покрети који су се одвијали у XVIII и XIX веку преко овог подручја, учинили су то да су готово сва насељена места око Нераља попримила карактер право „етничког шаренила“. Такав карактер је попримила и Црвена Црква.

Из расположиве грађе видимо да је у Црвеној Цркви до данас живело око 200 фамилија различитог националног и верског порекла.

Којим је редом ово село насељавано видећемо то из следећег прилога:

Срби су најстарији и економски најмоћнији елемент.

Немци се насељавају 1717, али се не задржавају дуго - само неколико година. За то време Црвена Црква је имала искључиво немачки карактер јер је старо српско становништво било претходно расељено.

Румуни се насељавају тек у другој половини XVIII века и ни у једном тренутку нису представљали озбиљнији елемент. Данас су асимиловани.

Цигани су већ били присутни половином XVIII века, то су такозвани „Домаћи Цигани“. Најстарији нам познат цигански род је Ђукин који се у изворима помиње већ 1749. Данас они представљају значајан елемент у етничкој структури села.

Чергари се насељавају тек у другој половини XIX века. Из 1884. имамо један поуздан податак да су већ били присутни. Заправо те године је умро неки Тима Думитру црвеначки „Котлокрп-Чергаш“.

Чеси се насељавају у другој половини XIX века. Први нам познат чески род је Крал, пореклом из оближњег села Крушчице, а у изворима се први пут помиње 1883. године.⁵

И на крају, да бисмо имали потпун увид у развој села као целине, доносимо овај табеларни преглед бројног кретања становништва и домова по годинама Црвене Цркве.

Година	1713	1749	1782	1886	1890	1905	1910	1921	1940	1971
Број душа	—	—	656	881	906	1053	1097	1017	956	812
Број домова	39	49	—	170	195	205	217	243	221	216

Према службеном попису од 31. јануара 1921. село Црвена Црква је имала 1017 становника, од тога: Срба 969, Чехословака 14, осталих Словена 5, Немаца 26 и Мађара 5⁶.

⁴ Озрен М. Радосављевић, *Црвена Црква — становништво*. — Белоцркванске новине бр. 15/1977.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Felix Milleker, *Geschichte der gemeinden der Weizskirchner Gegend. Banater Bücherei XLV, Weizskirchen 1930, 5.*

Списак презимена и породичних надимака са крсном славом и пореклом становништва села Црвене Цркве

Презиме	Надимак	Надимак у ген. јед.	Надимак у ном.множ.	Слава	Порекло рода и први помен
Андрејић	Белчин	Белчиног	Белчини	Св. Пант.	Прв. пол. XVIII
Андрејић	Лилков	Лилковог	Лилкови	Св. Пант.	Прв. пол. XVIII
Богдановић	Жероњин	Жероњиног	Жероњини	Св. Ник.	Кусић. 1875.
Божанић	Бижинар	Бижинара	Бижинари	Св. Ђур.	—
Божанић	Мороњ	Мороња	Мороњеви	Св. Ник.	Прв. пол. XVIII
Грујић	Здуп	Здупа	Здупови	Св. Ник.	Дупљаја
Грујић	Јеж	Јежа	Јежеви	Св. Арх.	—
Грујић	Брус	Бруса	Брусови	Св. Арх.	—
Дија	Калуђерац	Калуђерца	Калуђерци	Св. Пет.	Калуђерово 1903.
Ђорђевић	Гачин	Гачиног	Гачини	Св. Ђур.	Прв. пол. XVIII
Ђорђевић	Борђа	Борђиног	Борђини	Св. Вас.	—
Ђукин	Крња	Крњиног	Крњини	Св. Ник.	Помиње се 1749.
Ђурђев	Икешев	Икешевог	Икешеви	Св. Ђур.	Помиње се 1779.
Живојновић	Кикирец	Кикиречев	Кикиречеви	Св. Пет.	Помиње се 1762.
Живојновић	Шиврин	Шивриног	Шиврини	Св. Пет.	Друга пол. XVIII
Јанковић	Винкин	Винкиног	Винкини	Св. Ђур.	Соколовац. 1862.
Јовановић	Кипучин	Кипучиног	Кипучини	Св. Лук.	Помиње се 1763.
Крал	Пемац	Пемца	Пемци	—	Помиње се 1883.
Марковић	Гољин	Гољиног	Гољини	Св. Ђур.	Пом. се 1741.
Милутиновић	Ковачев	Ковачевог	Ковачеви	Св. Ђур.	Пом. се 1794.
Маринковић	Перишин	Перишиног	Перишини	Св. Лук.	Прв. пол. XVIII
Михајловић	Ђикула	Ђикулиног	Ђикулини	Св. Арх.	Крушчица 1848.
Милишин	Дидићев	Дидићевог	Дидићеви	Св. Јов.	Друг. пол. XVIII
Миленовић	Клисурац	Клисурца	Клисурци	Св. Арх.	Белобрешка. 1919
Мојсилов	Марјанов	Марјановог	Марјанови	Св. Петка	од Ужица 1826.
Момировић	Уђен	Уђеновог	Уђенови	Св. Мра.	Пом. се 1786.
Никић	Дирин	Дириног	Дирини	Св. Арх.	Павлиш 1844.
Новаковић	Стрикатов	Стрикатовог	Стрикатови	Св. Пет.	Пом. се 1750.
Петровић	Суботичков	Суботичковог	Суботичкови	Св. Ник.	Суботица 1875.
Петровић	Бижин	Бижиног	Бижини	Св. Арх.	Друг. пол. XIX
Пауновић	Чучуков	Чучуковог	Чучукови	Св. Ник.	Пом. се 1796.
Радосављевић	Панталејин	Панталејиног	Панталејини	Св. Пант.	Пом. се 1747.
Рајин	Жврков	Жврковог	Жвркови	Св. Пет.	Пом.се 1800.
Рајковић	Ђатин	Ђатиног	Ђатини	Св. Вра.	Пом. се 1800.
Спасојевић	Вретин	Вретиног	Вретини	Св. Јов.	Пом. се 1794.
Стошић	Завршков	Завршковог	Завршкови	Св. Јов.	Пом. се 1762.
Трифуновић	Гајтовљев	Гајтовљевог	Гајтовљеви	Св. Јов.	Пом. се 176-.
Трбанос	Костин	Костиног	Костини	Св. Арх.	Паланка 1863.
Тисменар	Демуљ	Демуљевог	Демуљеви	Св. Арх.	—

Списак презимена без породичног надимка са крсном славом и пореклом становништва села Црвене Цркве

Презиме	Крсна слава	Порекло рода и први помен
Васић	Св. Стеван	Гарево (Србија) 1930.
Гава	Св. Петка	Мирковац (Румунија) 1848.
Думитру	Св. Петка	Делиблато. 1884.
Драган	Св. Никола	Дупљаја. 1836.
Дељанин	Ђурђица	Доњи Липовац (Србија) 1970.
Јон	Св. Петка	Први пут се помиње 1884.
Котре	Св. Петка	Први пут се помиње 1921.
Милошевић	—	Околна Доњег Милановца, 1964.
Михај	Св. Петка	Кусић 1868.
Мунђан	Св. Петка	Врачевгај 1869.
Рајић	Св. Стеван	Први пут се помиње 1743.
Рува	Св. Петка	Дубовац 1904.
Синђелић	Ђурђица	Први пут се помиње 1795.
Савковић	Ђурђица	Први пут се помиње 1758.
Туртуреја	Св. Лука	После I рата. Из. Бан. Суботице.
Филиповић	Вел. Госпођа	Из Србије после I рата.

Списак изумрлих породица са крсном славом и пореклом становништва села Црвене Цркве

Презиме	Крсна Слава	Порекло рода и његов први помен
Антонијев	—	1795.
Анђелковић	Св. Архан. Михајло	Ковин 1874.
Анић	—	1794.
Бордан	—	Николинци 1879.
Бранковић	—	1795.
Бубић	—	1798.
Борковић	—	1815.
Богосављев	—	Уљама 1903.
Беотура	Велика Госпојина	Јасеново 1899.
Бабић	—	1800.
Бибић	—	1799.
Благојевић	—	Нова Паланка 1880.
Будак	—	Кусић 1886.
Блаин	—	1843.
Борђа	—	Делиблато 1873.
Бељин	—	Уљама 1862.

Белић	—	1863.
Вујчин	—	1795.
Вујчић	—	Врачевгај 1797.
Владисављевић	—	1852.
Влајковац	Света-Петка	Соколовац 1850.
Вујић	Св. Никола	Кајтасово 1863.
Вукан	Св. Петка	Мирковац (Румунија) 1862.
Вулетић	Св. Бурђица	Соколовац 1910.
Влајковац	—	Кусић 1868.
Влајић	—	1909.
Вукмиров	—	Друга пол. XIX века.
Водличек	—	1894.
Герга	—	Крушчица 1887.
Грбин	—	1794.
Гуцуљ	—	Брестовац 1878.
Груичин	Св. Никола	Бан. Суботица 1845.
Гвозденовић	—	Загајца 1833.
Гаврилов	—	Бан. Суботица 1847.
Гочев	—	Бугарска 1920.
Гојков	—	1823.
Дунић	Св. Петка	Врачевгај 1819.
Дима	Св. Никола	Вршац 1856.
Дмитровић	—	1765.
Думитрашко	—	Јасеново 1866.
Данић	—	1796.
Данков	—	Румунија 1859.
Дидић	—	1795.
Дамјановић	—	1848.
Дурић	—	1795.
Ђуричић	—	Врачевгај 1887.
Ерић	—	1794.
Зиванов	—	1795.
Зорљер	—	1883.
Зовњер	—	1877.
Зижовић	—	Луговет (Румунија) 1875.
Зиванов	—	Избиште 1892.
Златојев	—	Луговет (Румунија) пред I св. рат.
Запироварски	—	Фабјан после I св. рата.
Исаковић	Св. Арханђео	1795.
Ивановић	—	1795.
Игњатов	—	Врачевгај 1842.
Ивачковић	—	1869.
Јанковић	—	Молдава (Румунија) 1865.
Јездимировић	—	1859.

Јовановић	—	Калуђерово 1887.
Југа	—	1894.
Кола	—	1794.
Крилојевић	—	1811.
Красојевић	—	1798.
Костатинов	—	1855.
Крстић	—	1879.
Керчуљ	—	Кусић 1910.
Каменарски	Св. Јован	Алибунар 1841.
Кручичан	—	1911.
Кикош	—	Орешац 1908.
Крачун	—	1833.
Китих	—	Брезова (Пољска) 1876.
Кожара	—	Крушчица 1887.
Крња	—	Банлок 1890.
Лупићев	—	1795.
Лукић	—	1804.
Лекић	—	Крушчица 1907.
Љубић	—	Врачевгај 1869.
Маринков	—	Потпорањ 1879.
Милићевић	Св. Јован	1794.
Мирков	—	1794.
Миливосав	—	1795.
Милин	—	Вршац 1794.
Милошевић	—	1746.
Миљковић	—	1797.
Миланов	—	1834.
Молдован	—	Циклово (Румунија) 1857.
Миливојев	—	1803.
Мартинов	—	Парта 1884.
Мишић	—	Јасеново 1839.
Милова(овић)	—	Неготин 1814.
Манцу	—	1861.
Миталов	—	Банатска Суботица 1892.
Ненадовић	—	Стара Молдава (Румунија) 1890.
Никашиновић	Св. Никола	Вршац 1870.
Николић	—	1797.
Незнанов	—	1810.
Нешков	—	Парта 1840.
Новак	—	Плочица 1876.
Нинков	—	Избиште 1837.
Орлешин	—	Јертоф 1885.
Обрадовић	—	1824.
Огњановић	—	Златица 1931.

Павловић	Св. Јован	1794.
Пичикин	—	Кусић 1860.
Попадин	Св. Никола	1797.
Поповић	Св. Стеван	Подгорица 1896.
Перић	—	1794.
Пандуров	—	Соколовац (Румунија) 1844.
Пантелић	—	1871.
Поповић	—	Из Србије 1814.
Паун	—	Кусић 1882.
Радонић	—	1795.
Разуменић	Св. Мрата	Врачевгај 1795.
Рора	—	1825.
Станојев	—	1796.
Станисављевић	Св. Ђурђе	1801.
Стајић	Св. Алимпије	Соколовац (Румунија) 1870.
Станмиров	—	1795.
Стајшић	—	1795.
Стојшић	—	1798.
Стојковић	—	1796.
Селаков	—	1800.
Стојадинов	—	1803.
Станишић	—	1796.
Стан	—	Агриш (Румунија) 1885.
Скефица	—	Крушчица 1873.
Стојанов	—	Јасеново 1887.
Соломон	—	1910.
Станковић	—	Калуђерово 1876.
Стефановић	—	1820.
Теодоров(ић)	—	1801.
Трофимов	—	Из Русије пред II св. рат.
Урлешин	Св. Петка	Каково (Румунија) 1850.
Узунчин	—	1816.
Филиповић	—	1829.
Флора	—	1908.
Херић	—	1795.
Хорват	—	1892.
Чолак	—	Павлиш 1867.
Чолак	—	Соколовац (Румунија) 1924.
Цокан	—	Саска (Румунија) пре 1864.
Цучу	—	1885.

СКРАЋЕНИЦЕ

- Св. Пант. = Свети Панталејмон.
Св. Ник. = Свети Никола.
Св. Арх. = Свети Архангел Михајло.
Св. Вас. = Свети Василије.
Св. Јов. = Свети Јован
Св. Лук. = Свети Лука
Св. Ђур. = Свети Ђурђе-Ђурђица.
Св. Пет. = Света Петка-Петковача.
Св. Мра. = Свети Мрата.
Св. Вра. = Свети Врачи.
Прв. пол. = Прва половина
Пом. се. = Помиње се први пут.

С А Д Р Ж А Ј

Душанка Мирић — Превођење номиналних конструкција финитним глаголским облицима са руског на српскохрватски језик	1
Бранко Тошовић — Црквенословенизам као елемент историјске стилизације у роману А. Н. Толстоја „Петар Први“	33
Ivona Vasić — Govorno ponašanje predstavnika savremenog srpskohrvatskog jezika u situaciji obraćanja	57
Наталија Петровић — Главније фонетске особине неких српских говора у Мађарској	71
Иван Јурчевић — Прилог проучавању говора села Ковача код Дувна	101
Zlatko Vargić — Fonetske osobine u govoru sela Punitovaca (kod Đakova)	121
Zlata Škrbina — Terminologija tkanja i obrade lana i konoplje u selima Bilo-gore s naromenama o lokalnim govorima	137
Мирјана Максић — Из ономастике Краљеваца и Добринаца у Срему	149
Бојана Зајић — Терминологија ђурђевданског обичаја код Срба . . .	155
Озрен М. Радосављевић — Презимена и породични надимци у селу Црвеној Цркви у Банату	165